ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

1989 йил

13 ЯНВАРЬ
№ 3 (3003)
ЖУМА

КПСС Марказий Комитетининг Пленуми тўғрисида
ИНФОРМАЦИОН БИЛДИРИШ

1989 йил 10 январь куни КПСС Марказий Комитетининг навбатдаги Пленуми бўлди.

Пленум қуйидаги масалаларни кўриб чиқди:

1. Совет Иттифоқи Коммунистик партиясидан СССР халқ депутатлигига номзодлар кўрсатиш тўғрисида.

2. КПСС Марказий Комитетининг «Партияга, совет халқига» Мурожаатномаси тўғрисида.

3. Совет Иттифоқи Коммунистик партиясидан СССР халқ депутатлари сайловини ўтказиш тўғрисида.

КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари М. С. Горбачев ана шу масалалар юзасидан доклад қилди.

Пленумда КПСС Татаристон область комитетининг биринчи секретари Г. И. Усмонов, Украина Компартияси Киев область комитетининг биринчи секретари Г. И. Ревенко, Қозоғистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари Г. В. Колбин, «Советский Союз» журналининг бош редактори, СССР Ёзувчилар союзи правлениесининг секретари Н. М. Грибачев, СССР Ёзувчилар союзи правлениесининг биринчи секретари В. В. Карпов нутқ сўзладилар.

Пленум Совет Иттифоқи Коммунистик партиясидан СССР халқ депутатлигига номзодлар кўрсатди. Улар рўйхатга олиш учун КПССдан СССР халқ депутатлари сайловини ўтказувчи сайлов комиссиясига белгиланган тартибда тақдим этилади.

Пленум КПСС Марказий Комитетининг «Партияга, совет халқига» Мурожаатномасини қабул қилди, мазкур Мурожаатнома матбуотда эълон қилинади.

Пленум «КПССдан СССР халқ депутатлари сайловини ўтказиш тўғрисида» қарор қабул қилди. ушбу қарор матбуотда эълон қилинмоқда.

Шу билан КПСС Марказий Комитетининг Пленуми ўз ишини якунлади.

КПСС Марказий Комитети Пленумининг қарори

1989 йил 10 январь

Совет Иттифоқи Коммунистик партиясидан СССР халқ депутатлари сайловини ўтказиш тўғрисида

1. Совет Иттифоқи Коммунистик партиясидан СССР халқ депутатлари сайловини ўтказиш юзасидан КПСС Марказий Комитетининг Пленуми 1989 йил 15—16 март кунлари Москва шаҳрида чақирилсин.

2. СССР халқ депутатларини сайлаш пайтида овоз бериш КПСС Марказий Комитети аъзолигига кандидатлар, КПСС Марказий ревизия комиссиясининг аъзолари, шунингдек, КПСС Марказий органлари составига кирмаган иттифоқдош республикалар Компартиялари Марказий Комитетларининг, ўлка ва область партия комитетларининг биринчи секретарлари, иттифоқдош республикалар Компартиялари Марказий Комитетларининг иккинчи секретарлари, иттифоқдош республикалар Олий Советлари Президиумларининг Раислари ва Министрлар Советларининг Раислари, министрлар ҳамда марказий идоралар ва ташкилотларнинг раҳбарлари, ҳарбий округларнинг қўмондонлари иштирокида ўтказилсин.

3. КПСС Марказий Комитетининг Сиёсий бюросига Марказий Комитет Пленумида овоз берувчиларнинг рўйхатини КПССдан СССР халқ депутатлари сайловини ўтказувчи сайлов комиссиясига Қонунда белгиланган тартибда тақдим этиш топширилсин.

КПСС Марказий Комитети Бош секретари
М. С. ГОРБАЧЕВнинг
КПСС Марказий Комитети Пленумида 1989 йил 10 январда қилган доклади

Ўртоқлар!

Бугун биз партиямиз тарихида ўхшаши бўлмаган Пленум ўтказяпмиз. Пленумнинг кун тартиби мамлакатда кенг авж олиб кетган қайта қуриш жараёнларидан, совет жамиятини демократиялашдан, биз амалга оширишга яқиндан киришган сиёсий система ислоҳотидан бевосита келиб чиқади.

Сиёсий ислоҳотнинг биринчи босқичи давомида давлат ҳокимиятининг олий органларини қайта қуриш кўзда тутилади, шу босқичнинг мақсадларига мувофиқ мамлакатда СССР халқ депутатлари сайловига бағишланган сайлов кампанияси бошланиб кетди. Биз партиянинг сайловга аталган сиёсий платформасини таърифлаб беришимиз лозим. КПСС Марказий Комитетининг партияга, совет халқига мурожаатномаси лойиҳаси сизларнинг муҳокамангизга тақдим этилган.

Янги сайлов Қонунига биноан Пленумимиз партиядан СССР халқ депутатлигига номзодлар кўрсатиши ва уларни рўйхатга олиш учун КПССдан СССР халқ депутатлари сайловини ўтказувчи сайлов комиссиясига тақдим этиши лозим. Буларнинг ҳаммаси жуда муҳим масалалар эканини кўриб турибсизлар. Бу масалалар мамлакатни идора қилувчи партия бўлмиш КПСС учунгина эмас, шу билан бирга жамият сиёсий системасининг ҳамма бўғинлари учун ҳам катта аҳамиятга эгадир.

I.

Бу Пленумда ҳозирги сайлов кампаниясининг хусусиятларини батафсил далиллашга эҳтиёж йўқ, деб ўйлаймиз. Бундай далиллар қайта қуриш йўлларида мамлакат бошидан кечираётган Совет давлати тарихидаги масъулиятли, бурилиш босқичидан бевосита келиб чиқади. Айни қайта қуриш жамиятдаги ҳозирги муҳитни — тобора кўпроқ демократиялаш, ошкоралик, меҳнаткашларнинг сиёсий активлигини кучайтириш муҳитини вужудга келтирди. Бу — биринчиси.

Иккинчиси, қайта қуришнинг ўзи ривожланишнинг янги палласига ўтди. Аввалги босқичларда қайта қуриш назарияси ва сиёсати таърифлаб берилган, жуда муҳим қарорлар қабул қилинган эди. Энди олдимизда қайта қуриш йўлини амалда рўёбга чиқариш вазифалари рўй-рост кўндаланг бўлиб қолди. Бу — ўтган йилдаги ишимизнинг хусусияти бўлиб, у ҳозирги 1989 йил учун янада кўпроқ даражада хос бўлади. Хуллас, қайта қуришнинг ҳозирги босқичи партияни ва Советларни, жамоат ташкилотлари ва меҳнат коллективларини, бутун жамиятимизни масъулиятнинг янги поғонасига олиб чиқмоқда, эндиликда бунёдкорлик фаолиятининг реал самаралари баҳо беришнинг асосий мезони бўлиб қолмоқда. Ҳозирги пайтнинг асосий ғояси мана шундан иборат, деса бўлади.

Айтилган бу гаплар, ўтган йилларда биз амалий ишлар билан шуғулланмадик, деган маънони асло билдирмайди, албатта. Худди шунингдек, келгусида бизнинг назарий ишланмаларга, энг мақбул сиёсий қарорларни, ишнинг янги форма ва методларини излашга бўлган қизиқишимиз сўниб боради, деган хулоса ҳам ўринсиздир. Йўқ, бундай эмас, албатта. Ҳозирги пайтнинг бениҳоя зарурлигини таъкидлашни — оғирлик марказини ишлаб чиқилган сиёсат ва қабул этилган қарорларни рўёбга чиқариш соҳасидаги амалий ишга қатъиян кўчириш лозимлигини айтиб ўтишни истайман, холос.

Ўртоқлар! Ҳозирги босқичда жамиятнинг сиёсий авангарди бўлмиш партиянинг роли ўсиб ва кучайиб бориши лозим, деган гапимизни қандайдир мавҳум даъват деб қабул этмаслик керак. Буни гапираётганимнинг сабаби шуки, кўпинча, у ёки бу назарий қоидани ҳамма ўйламай-нетмай такрорлайверади, аммо ундан сиёсат, конкрет турмуш учун қандай хулоса келиб чиқиши ҳақида унчалик ўйлаб кўрилмайди.

Қайта қуриш шароитида КПССнинг жамият сиёсий авангарди тарзидаги роли ҳақида озмунча сўз айтилмади. Бироқ амалда бунинг маъноси нималигини ҳамма ҳам охиригача англаб етгани йўқ. Шу сабабли биз давом этаётган жараёнларни идрок қилишда орқада қоляпмиз. Биз қайта қуриш муаммоларининг тўғри ечимларини ҳамиша ҳам топаётганимиз йўқ. Натижада онгда кўпинча саросималик вужудга келиб, амалий ишларда нуқсонларга сабаб бўлмоқда.

Кескин революцион бурилишларда партиянинг жамиятни ташкил этувчи, бирлаштирувчи куч тарзидаги роли айниқса катта бўлиши, маълум. Ўзининг уюшқоқлиги, жипслашганлиги билан, назарий тафаккури равшанлиги ва амалий ҳаракатлари аниқлиги билан кучли бўлган партиянинг роли эса айниқса буюкдир.

Биз ҳозирги сайлов кампанияси каби катта сиёсий воқеа арафасида турган бир пайтда бу ҳақда гапириш ўринлидир. Чунки гап депутатлар корпусини янги принциплар асосида тузиш ҳақида бормоқда. Қайта қуриш вазифаларини амалда рўёбга чиқаришнинг ҳамма энг муҳим масалаларини ҳал этиши лозим бўлган давлат ҳокимияти ва бошқаруви янги органларини тузиш депутатлар корпусининг зиммасига тушади.

Бу масаланинг ҳаммаси халқ манфаатлари билан, мамлакат ва социализм тақдири билан ғоят чамбарчас боғланган. Гап мана шулар ҳақида бормоқда, ўртоқлар. Биз партиянинг мазкур сайлов кампаниясидаги вазифалари ҳақида ўйлар эканмиз, ишга мана шундай юксак ва талабчан позициялардан туриб ёндашмоғимиз керак. Айни ўзимизнинг юксак масъулиятимизни тушунганимиз туфайли СССР халқ депутатлари сайлови муносабати билан КПСС Марказий Комитети номидан коммунистларга, мамлакатнинг барча меҳнаткашларига мурожаат қилиш зарур, деган хулосага келдик.

КПСС Марказий Комитети КПСС мамлакатни идора қилувчи партия бўлганлиги ва шу сабабли социализмнинг тақдири, мамлакатнинг тақдири учун совет жамияти олдида тўла-тўкис масъул эканлигига асосланиб, совет халқига мурожаат қилмоқда. Партия яқин келажакда ўртага қўяётган мақсадлар ва вазифаларни, у сайловга қандай режалар билан бораётганини совет кишилари билишга ҳақлидирлар.

Биз Марказий Комитетнинг Пленумида биринчи марта партияга, совет халқига мурожаатнома қабул этяпмиз. Бу — бўлғуси сайловнинг мамлакат тақдири учун аҳамияти зўрлигидангина ва боя гапириб ўтганимдек, ҳозирги сиёсий пайтнинг алоҳида муҳимлигидангина келиб чиққани йўқ. Бу ҳозирги босқичда партиянинг янги ролини тушуниб етишдан, унинг жамият сиёсий авангарди сифатида бажарадиган вазифаларининг аҳамияти ортишидан келиб чиқади.

Ҳозирги вазиятда биз бошқа жамоат ташкилотлари сайловга ўзларининг сайловолди ҳужжатлари билан боришларига асосланишимиз керак. Депутатликка айрим номзодлар ҳам мамлакат олдида турган вазифаларни ўзлари қандай тасаввур этаётганликларини баён қилиб, сўзга чиқишлари мумкин.

Юз бераётган вазиятда КПССнинг умумхалқ манфаатларини ифодалайдиган, жамиятнинг турли қатламлари фикр-мулоҳазаларининг барча хилма-хиллигини ҳамда талаб-эҳтиёжларини бирлаштира оладиган, уларга қайта қуришнинг ҳозирги босқичи конкрет вазифалари ўзанида собитқадам тус бера оладиган сиёсий платформасига зарурат ҳар қачонгидан ҳам кучаймоқда. Халқимиз — ишчилар синфи, деҳқонлар, зиёлилар — мана шу тарихий дақиқада партиядан унинг сўзларини кутмоқдалар. Биз ижтимоий турмуш диалектикасини яхши англаб етишимиз, КПСС Марказий Комитетининг сайловолди мурожаатномасининг аҳамиятини тўғри баҳолашимиз лозим.

Жамиятга ўз сайловолди сиёсий платформамизни баён қилиб берар эканмиз, бу ишни бевосита ва ҳалол қилмоқдамиз, жамиятнинг ҳамма томонидан тан олинган авангарди сифатида иш тутмоқдамиз. Партия олдинги йилларда йўл қўйилган жиддий хатолар, нуқсонлар учун жавобгарликни ўз зиммасига олиб, катта матонат кўрсатди. Шу билан бирга партия ленинча принципларга таяниб, халқ манфаатларидан келиб чиқиб, социализмни янгилашнинг новаторона программасини, биз «қайта қуриш» деб атаган программани таклиф қилди.

Халқ партиянинг бу сиёсий мардлигига тегишлича баҳо берди, деб айтсак муболаға қилмаган бўламиз, деб ўйлайман. Айни қайта қуриш давомида жамиятда партиянинг йўлига ишонч ва уни қўллаб-қувватлаш ортиб ва мустаҳкамланиб бормоқда. Лекин, табиийки, ишонч кредити абадул-абадга бериб қўйилмайди. Партия ҳар сафар, социалистик қурилишнинг ҳар бир босқичида бу ишончни ўзининг амалий ва назарий фаолияти билан исботлаши лозим. Ҳозир масала айни шундай тарзда қўйилмоқда.

Халқнинг партияга ишончини мустаҳкамлаш учун фақат битта йўл бор деб ўйлайман, бу — қайта қуриш жараёнларини авж олдириш ва чуқурлаштириш, совет кишиларининг фаровонлигини ошириш тўғрисида тинимсиз ғамхўрлик қилиш йўлидир. Марказий Комитетнинг халққа сайловолди мурожаатномасининг асосий мазмуни, асосий сабаби мана шундадир.

Партия қайта қуриш жараёнларининг бутун манзарасини кўра билиши, бу жараённинг кучли ва ожиз томонларини идрок этиши, ҳаётнинг ўзидан келиб чиқадиган у ёки бу ўзгартишларни ўз вақтида киритиши, шу йўл билан жамият барча соғлом кучларининг қайта қуриш платформасида жипслашишига эришиши, бунинг учун сиёсий, мафкуравий ва ташкилий таъсир ўтказиш воситаларининг улкан арсеналидан фойдаланиши лозим.

Тўпланган тажрибанинг кўрсатишича, бу соҳада бизнинг янгиланиш жараёнларига тўсқинлик қилаётган консерватизм кўринишларига, ташкил этиш ва бошқаришнинг илғор формаларини ишлаб чиқаришга ҳамда ҳаётнинг бошқа соҳаларига жорий этишни сунъий равишда кечиктириш билан тўқнаш келишимизга тўғри келмоқда.

Яна бир хавф бор. Баъзи ўртоқларнинг сўлларга хос ошириб юборишлар, босқичлардан сакраб ўтишга интилиш, реал имкониятларни ҳисобга олмай мақсадлар ва вазифаларни ўртага қўйишдан қутулишлари жуда қийин бўлаётганлигини кўриб турибмиз.

Баъзан у ёки бу қийинчиликларни, одамларнинг экономикада, социал соҳада ишларнинг тезроқ ўнглаб олинишига эришишга табиий истагини пеш қилишга дуч келмоқдамиз. Ҳатто ана шуларни пеш қилиб, ўзлари учун обрў орттиришга уринаётган одамлар ҳам пайдо бўлиб қолди.

Буларнинг ҳаммасини фақат кўрибгина қолмай, шу билан бирга жиддий сиёсий таҳлил этиш, зарур баҳо бериш, қийинчиликларни тушунтириш ва уларни бартараф этиш, бошланган қайта қуриш йўлидан қадам-бақадам қатъий олға бориш муҳимдир.

Эътибор берган бўлсангиз керак, мурожаатноманинг лойиҳасида эришилган натижаларга, қайта қуриш мураккабликларига реалистик позициядан туриб баҳо берилади ҳамда мамлакатнинг янги олий ҳокимият органлари ваколати даври учун ички ва ташқи сиёсат соҳасидаги вазифалар баён қилиб берилади. Тақдим этилган мурожаатнома лойиҳаси умуман шундай ҳужжатки, у биз учун керак ва уни совет халқига етказишимиз мумкин.

Марказий Комитетнинг Пленумида биз қайта қуришнинг ҳозирги босқичи вазифаларига мос келадиган ҳужжатни қабул қилишимиз учун, ўртоқлар, сизларни тақдим этилган лойиҳани эътибор билан кўриб чиқиш ва муҳокама қилишга таклиф этаман.

Шу билан бирга равшанки, муҳим сиёсий ҳужжат бўлган мурожаатнома барча партия ташкилотлари унинг мазмунини қанчалик батафсил тушунтириб берсалар ва пропаганда қилсалар, ундаги асосий ғояларга таянсалар, мурожаатнома шу қадар катта роль ўйнайди. Шу боисдан мурожаатномани ташкилий ва идеология тадбирлари билан мустаҳкамлаш зарур.

Коммунистик партия учун унинг сайловолди программасини бутун халқ, барча меҳнаткашлар қўллаб-қувватлаши муҳимгина эмас, СССР халқ депутатлигига номзодларни кўрсатиш чоғида партия барча жамоат ташкилотлари ва меҳнат коллективлари билан баҳамжиҳат фаол ҳаракат қилишдан, аввалгидек партиясиз омма билан ягона иттифоқ бўлиб иш тутишдан ғоят манфаатдордир.

Ҳозир, сайлов кампанияси депутатликка номзодлар кўрсатиш босқичига қадам қўйган пайтда халқ ташаббуси, ижтимоий фаоллик тўлқини ҳамма жойда ҳам коммунистлар, ҳам партиясизлар орасидан энг аввало қайта қуришнинг фаол курашчиларини бўлажак халқ вакиллари қаторига қўймоқда, деб мамнуният билан қайд эта оламиз. Бу жуда муҳимдир. Уларнинг орасида коммунистлар ва партиясизлар, ишчилар синфининг, деҳқонларнинг, зиёлиларнинг, ветеранларнинг, ёшларнинг, хотин-қизларнинг вакиллари бор. Бу эса энг муносиб кишиларни танлаб олиш учун имконият яратади.

Ҳозирги сайлов кампаниясининг кенг ошкоралик, халқпарварлик, одамларнинг ташаббускорлиги каби хусусиятларини таъкидлаб ўтиш лозим. Бу ғоят муҳим сиёсий кампания қайта қуриш жараёнлари ўзанида боришидан бутун жамият манфаатдордир. Аммо ошкоралик, рўй-ростлик, гражданлар ташаббускорлиги ўсганлигини қайд этиш билан бирга биз сайловолди кампаниясига ўз-ўзидан юз берадиган қандайдир жараён деб эмас, балки энг муҳим оммавий кампания деб, бу кампаниянинг муваффақияти юксак уюшқоқлик ва масъулият билангина таъминланиши мумкин, деб ёндашмоғимиз лозим.

Ҳозирги сайлов кампаниясига хос бўлган шароитда биз учун мутлақо янги ҳодисаларга дуч келишимиз мумкин, бу ҳодисалар фақат ижобий тусдагина эмас. Ўз депутатларининг давлат ҳокимияти янги олий органлари ишига муносиб ҳисса қўшишига қодир бўлган қайта қуришнинг чинакам фаол, қизғин тарафдорлари бўлишини истаётган сайловчиларнинг манфаатдорлиги билан бир қаторда бир қанча салбий жиҳатларга ҳам дуч келишимиз мумкин. Бу хусусда фактлар ҳам мавжуд. Гап гуруҳларнинг шахсиятпарастлиги, жиззакилиги, сиёсий мансабпарастлик кўринишлари ҳақида бормоқда. Миллатлараро муносабатларни ривожлантириш билан боғлиқ бўлган муаммолардан фойдаланиб қолишни ҳам истисно қилиб бўлмайди.

Мана шу масалаларнинг ҳаммаси юзасидан партия ташкилотлари аниқ, принципиал позицияда туришлари лозим. Чинакам илғор кишиларни қўллаб-қувватлаш, номзодларга холисона баҳо бериш учун шароитни таъминлаш зарур. Сайлов кампанияси натижасида совет ҳокимиятининг олий органларида жамиятимиз барча қатламларининг, барча миллатлар ва элатларнинг вакиллари бўлишига эришиш керак, албатта. Бу принципиал жиҳатдан муҳимдир.

Партия янги сайлов Қонунининг демократик мазмунидан келиб чиқиб, ана шундай ҳалол позицияда туриб, сайлов кампаниясида иштирок этади.

Хуллас ҳозирги сайлов кўпгина янги, қизиқарли масалаларни, мислсиз талаблар ва вазифаларни ўртага қўяди. Уларни амалга ошириш учун келажакда қачонлардир эмас, балки ҳозирнинг ўзидаёқ жиддий идеология ишларини олиб бориш зарур. Бу ишни ҳамма жойда, кенг жабҳа бўйлаб авж олдириш керак. Матбуот, радио ва телевидение сайлов кампаниясига фаол қўшилиб, унинг барча жиҳатларини ва жараёнларини ўз вақтида ёритиши, сайловнинг сиёсий ислоҳотимиз мақсадларидан келиб чиқадиган принциплари асосида муваффақиятли ўтишига кўмаклашиши лозим.

Ҳозирги сиёсий даврнинг баъзи муҳим хусусиятлари ана шундай.

II.

Ўртоқлар! Пленумда Совет Иттифоқи Коммунистик партиясидан СССР халқ депутатлигига номзодлар кўрсатиш масаласини муҳокама қилишга тўғри келади.

Маълумки, КПССдан СССР халқ депутатлари сайловини ўтказувчи сайлов комиссияси ўтган йилнинг 9 декабрида матбуот орқали партия ташкилотларига, КПСС аъзолари ва аъзолигига кандидатларга мурожаат қилиб, партиядан депутатликка номзодлар хусусида таклифлар киритишни сўраган эди.

Комиссия бу таклифларни КПСС Марказий Комитетига тақдим этиш тартибини белгилаб берди. Жойларда ишлаётган коммунистларга оид таклифларни бошланғич партия ташкилотларида, сўнгра — юқори партия органларида, иттифоқдош республикалар Компартияларининг Марказий Комитетларида ҳам кўриб чиқишга қарор қилинди.

Комиссия таниқли сиёсат, давлат ва жамоат арбоблари, ишчилар синфи, колхозчи деҳқонлар, фан ва маданиятнинг бошқа республикалар, ўлкалар ва областлар территорияларида ишлаётган ёки яшаётган атоқли вакиллари номзодларига доир таклифлар бевосита КПСС Марказий Комитетига юборилиши мумкинлигини ҳам белгилаб берди.

Шундай қилиб, таклифларнинг икки оқими вужудга келди, улар ҳар бир коммунистга депутатликка номзодлар кўрсатишда иштирок этиш имкониятини берди. Бу эса номзодларни танлаб олиш учун қулай шароит яратди ва ўзини оқлади.

Қуйидаги маълумотлар бўлиб ўтган муҳокамаларнинг демократик тусидан далолат беради. Жойларда ишлаётган коммунистлар орасидан депутатликка номзодлар кўрсатишда 105 мингтадан кўпроқ бошланғич партия ташкилоти қатнашди. Улар юқори органларнинг кўриб чиқиши учун 31,5 минг номзодни таклиф этдилар. Кейинчалик шаҳар, район партия комитетлари кўриб чиқиш чоғида улар уч ярим минг номзодни қўллаб-қувватладилар. Шундан кейин номзодлар область, ўлка партия комитетларида, иттифоқдош республикалар Компартияларининг Марказий Комитетларида муҳокама қилинди. Бу ерда турли формалардан — партия комитетлари пленумлари, партия активлари йиғилишлари, бюронинг кенгайтирилган мажлислари формаларидан фойдаланилди. Пировард натижада партия комитетлари КПСС Марказий Комитетига 207 номзодни тақдим этдилар. Бу ўртоқларнинг рўйхати қўлингизда бор.

Совет Армияси ва Ҳарбий-Денгиз Флоти бош сиёсий бошқармасида батафсил муҳокама қилингандан сўнг ҳарбий қисмлар ва сиёсий органларнинг партия ташкилотларидан КПСС Марказий Комитетига 5 номзод тақдим этилди. Бу ўртоқлар ҳам қўлингиздаги рўйхатга киритилган.

Энди КПСС Марказий Комитетига бевосита партия ташкилотларидан, меҳнат коллективларидан ва айрим шахслардан тушган таклифлар тўғрисида. Бунда ҳаммаси бўлиб, салкам 12 мингта телеграмма, хат, йиғилиш қарорларидан кўчирма олинди. Бу таклифларнинг кўп қисми Сиёсий бюро аъзоларига, Сиёсий бюро аъзолигига кандидатлар ва КПСС Марказий Комитетининг секретарларига тааллуқлидир. Шу йўл билан жами 382 номзод таклиф қилинди. Уларнинг тахминан ярми партия ташкилотларида кўриб чиқилган

Давоми иккинчи бетда

М. С. ГОРБАЧЕВ ДОКЛАДИНИНГ ДАВОМИ

Боши биринчи бетда

таклифлар билан бир хил бўлиб чиқди. Ана шуни ҳисобга олганда номзодлар рўйхати қисқарди. Бу рўйхат ҳам сизларнинг қўлларингизда бор. Шундай қилиб, ўртоқлар, агар такрорлашни ҳисобдан чиқариб ташласак, 1- ва 2- рақамли рўйхатлардаги 312 кишидан танлаб олишимиз керак.

Сиёсий бюро тушган барча таклифларни кўриб чиқди ва сизнинг муҳокамангизга 100 номзод рўйхатини қўйди. Бу рўйхат ҳам сизларда бор.

Пленумга номзодлар рўйхатини тузиш чоғида Сиёсий бюро қандай мулоҳазаларга амал қилганлигини маълум қилмоқчиман. Биз биринчи навбатда партия ташкилотларининг тавсияларига таяндик. Жойлардан тақдим этилган номзодлар рўйхатини Сиёсий бюро сизнинг муҳокамангизга қўйган рўйхат билан таққослаб, бунга ишонч ҳосил қилиш мумкин.

Сиёсий бюро жойлардан тушган таклифларда ишчилар синфи ва деҳқонларнинг энг фаол, обрўли вакилларига устунлик берилганлигини ҳам ҳисобга олди. Биз буни принципиал муҳим ва тўғри деб ҳисоблаймиз. Бундай ёндашув партия сафларининг реал составини акс эттиради, партия сафларида эса ишчилар ва деҳқонлар кўпчиликни ташкил этади.

Бунда ана шу кишилар кўп йиллар давомида ва айниқса қайта қуриш йилларида ўзларининг яхши фазилатларини кўрсатганликлари ҳисобга олинди. Улар СССР халқ депутатлари юксак бурчини бажариш учун зарур бўлган сиёсий, амалий гражданлик сифатларига эгадирлар.

Эътибор берган бўлсаларингиз керак, булар асосан фаол ва самарали меҳнат қилишга қодир бўлган, куч-қувватга тўлган кишилардир. Муҳокама қилиш учун тавсия этилган ўртоқларга партия комитетлари кенгайтирилган характеристикалар тақдим этдилар. Агар бирор кишида савол туғилгудек бўлса, унга иттифоқдош республикалар Компартияси Марказий Комитетларининг, ўлка ва область партия комитетларининг шу ерда ҳозир бўлган биринчи секретарлари жавоб беришлари мумкин.

Тавсия этилганлар орасида кўпчилигимизга яхши таниш коммунистлар кўплигига эътиборингизни қаратмоқчиман. Улар бутун мамлакатга машҳур кишилардир. Бу фикримни исботлаш учун Кемерово областидан шахтёр В. М. Гвоздев, Тюмендан нефтчи В. Л. Сидорейко, Кубандан М. И. Клепиков, Украинадан Е. Н. Парубок каби кишиларнинг номларини келтиришим мумкин, В. Н. Голубевани, колхоз раиси, қишлоқда қайта қуришнинг актив курашчиси М. Г. Вагинни, Латвия ишчилар синфининг вакили К. И. Нюкшани, пахтакор ва фаол жамоатчи Т. Б. Қирғизбоевани ҳам ҳамма яхши билади, деб ўйлайман. Рўйхатда фан, техника ва маданиятнинг машҳур вакиллари номини ҳам кўриш мумкин. Номзодлар рўйхатига барча иттифоқдош республикалардан ўртоқлар киритилган. Бизнингча бу ҳам принципиал аҳамиятга эга.

Пленумда КПССдан депутатликка номзодлар составига партия раҳбарияти аъзоларини кўрсатиш масаласини қандай ҳал қилишни ҳам муҳокама қилиш лозим. Мазкур масала юзасидан Сиёсий бюро ўз мулоҳазаларини билдиришни ва уларни Пленум муҳокамасига қўйишни истайди.

Сизларга маълумки, СССР Министрлар Совети Раисидан ташқари ҳукумат составига кирувчи ўртоқлар депутат бўла олмайдилар. Биз мана шунга асосланамиз.

Сиёсий бюро жойларда ишлаётган Сиёсий бюро аъзолари ва аъзолигига кандидатлар, шунингдек территориал ёки миллий-территориал округлардан номзоди кўрсатилган иттифоқдош республикалар Компартиялари Марказий Комитетларининг, ўлка ва область партия комитетларининг секретарлари ана шу округлардан бирида овозга қўйишга розилик беришларини мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблайди. Шуни ҳам айтиб ўтайки, партия ташкилотлари уларнинг кўпларини кўрсатилган номзодлар рўйхатига киритганлар.

КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюроси аъзолари, Марказий Комитет Сиёсий бюроси аъзолигига кандидатлар ва КПСС Марказий Комитетининг секретарларига келганда эса, улардан янги Қонунга мувофиқ СССР халқ депутати қилиб сайланиши мумкин бўлганлари КПССдан депутатликка номзод қилиб кўрсатилишлари мумкин бўлур эди.

Марказий Комитет Пленумига маълум қилишни мен зарур деб ҳисоблаган мулоҳазалар мана шулардан иборат.

ҚАЙТА ҚУРИШ АҚЛ-ИДРОККА АСОСЛАНАДИ

М. С. ГОРБАЧЕВНИНГ ЗИЁЛИЛАР БИЛАН УЧРАШУВИ

КПСС Марказий Комитетида фан ва маданият арбоблари билан учрашув бўлиб ўтди. М. С. Горбачевнинг шу учрашувда сўзлаган нутқи қайта қуриш халқ турмушининг ич-ичига сингиб бораётган жуда катта ижтимоий кучларни, кенг имкониятларни ҳаракатга келтирган, одамлар ҳаётида, ақл-идрокимизда мураккаб жараёнлар кечаётган бугунги куннинг ўткир масалаларига бағишланди.

Қайта қуриш тақдири — бутун халқ, мамлакат тарихи билан боғлиқ бўлиб қолди. Шу жиҳатдан қараганда бу революцион ишни изчил олға силжитиш, ютуқ ва камчиликларни теран таҳлил қилиш, истиқбол йўлларини аниқ белгилаш, зарур хулосалар чиқариш лозим. Ошкоралик ва демократия ниқоби остида қайта қуришга, партияга, халқлар дўстлигига бўлаётган ҳар қандай ҳужумларга кескин зарба бериш ғоят муҳимдир.

—Зиёлилар, — деб таъкидлади М. С. Горбачев, — қайта қуришга ғоят катта ҳисса қўшганликлари тўғрисида, қайта қуришни бутун вужуди ва қалби билан қабул қилган, давлат кемамизни янгиланишнинг мусаффо, кенг сувига олиб чиқиш зарурлигини англаган кишилар қайта қуришнинг маънавий ўзанини талай даражада очиб бораётганликлари ҳақида мен неча марталаб айтиб ўтганман ва учрашувимизда яна бир бор айтишни лозим, деб ҳисоблайман.

Жамиятда содир бўлаётган барча жараёнларга жуда катта таъсир ўтказаётган янги маънавий-сиёсий муҳитни вужудга келтиришга олимлар, маданият арбоблари қўшаётган ҳиссани партия юксак қадрлайди. Биз талай даражада ана шу куч-ғайратлар туфайли кўп йилдан буён бир қолипда фикрлашни, қотиб қолган дунёқарашни парчалаб ташлашга, жамиятдаги сиёсий лоқайдликни бартараф этишга муваффақ бўлдик. Бунда ҳеч қандай муболағa йўқ, зотан мен буларнинг ҳаммаси тўғрисида сизларга ёқадиган гапларни айтиш учун эмас, балки бундан буён ҳам қайта қуриш миқёслари кенгайиб бориши муносабати билан халқ интеллектуал кучларининг, биринчи навбатда зиёлиларнинг роли ошиб бораверишни таъкидлаш учун гапиряпман.

Шуни айтиш керакки, ўртоқлар, жамиятнинг маънавий турмуши бизда ҳеч қачон нафақат зиёлиларнинг, балки бутун халқнинг ҳам шу қадар фаоллиги, манфаатдорлиги, амалий иштироки, формаларнинг хилма-хиллиги билан фарқ қилмаган эди, дейиш мумкин. Ахлоқни мустаҳкамловчи, инсонни улуғловчи кўпгина янги, мароқли нарсалар турмушга сингди. Буларнинг ҳаммаси бор гаплар, улар бизнинг катта ютуғимиз, қайта қуришнинг улкан ғалабасидир. Аммо ана шу чуқур, кенг миқёсли жараёнлар бошқа соҳаларда ҳам, маънавий турмушда ҳам жўн бораётгани йўқ, кўпинча зиддиятли тусда бўлиб, тўғрисини айтганда, бизни хавотирлантираётган ва ҳатто ташвишга солаётган ҳодисалар ҳам юз бериб турибди.

Шу муносабат билан ижодкор зиёлилар ўртасида вужудга келган мутлақо нормал бўлмаган муносабатлар тўғрисида гапирмай ўта олмайман. Айрим жуда ҳурматли ўртоқлар бир-бирларидан ўч олишга, бир-бирларини айблашга берилиб кетдилар, бир-бирини қора қилиб кўрсатиш учун кичкинагина баҳонани ҳам ишга солмоқдалар. Бунинг устига, мана шуларнинг ҳаммаси газета ва журналларнинг саҳифаларига олиб чиқилмоқда, бу эса халқни ранжитиб, хафа қилибгина қолмай балки ғазаблантирмоқда ҳам. Ғоят катта бунёдкорлик вазифаларини ҳал этиш талаб қилинаётган бурилиш вазиятида шундай ҳол содир бўлмоқда.

Бу ҳақда ишчилар нима дейишаётгани ва ўйлашаётганини Москвадаги «Калибр» заводида яқинда билдирилган фикр-мулоҳазалар кўрсатиб турибди. Одамлар ҳайратланиб: биз севиб ҳурмат қилаётган айрим ёзувчиларимиз, олимларимиз бизни уятга қўйишмоқда, дейишмоқда. Келинг, шу кенгашда келишиб олайлик: жиззакиликни йиғиштириб қўйиб, халқ тўғрисида, мамлакат тўғрисида ўйлайлик.

Фикрларнинг хилма-хиллиги битта нуқтаи назарни тиқиштиришни асло билдирмайди. Айтмоқчиманки, бу кўпроқ турли фикрларнинг йиғиндиси бўлиб, биз унинг асосида ҳақиқатга яқинлашамиз. Агар мунозараларнинг ҳозирги аҳволи тўғрисида гапириладиган бўлса, биз кўпинча биргаликдаги интеллектуал ишни фикрлашувларни кўрмаяпмиз, йўлни биргаликда излаб топишда фикрга туртки беришга уринишларни кўраётганимиз йўқ, балки улар «гуруҳ-гуруҳ бўлиб муштлашиш»ни кўпроқ эслатади. Ҳамма демократия учун курашаётганга ўхшайдию, ўзлари эса мухолифлардан ўч олишнинг муштни ишга солиш усулларига даъват этишади.

Афтидан бунга талай даражада мунозара маданиятининг пастлиги сабаб бўлса керак. Аммо фақат шунинг ўзигина сабаб эмасдир. Гуруҳбозлик майллари ҳаддан ташқари кучли. Мана шу майллар кўпинча нормал ижодий мунозарага, фикрлашувларга халақит қилмоқда. Ҳар бир томон қарши томоннинг нуқтаи назарини номақбул, йўл қўйиб бўлмайдиган «кирдикорлар»дан бошқа нарса эмас, деб билмоқда. Бундай мунозаралар самарали бўлиши мумкинми, ахир?

Умуман, ўртоқлар, биз ҳаммамиз фикр юритишимиз лозим бўлган нарсалар бор. Қайта қуриш учун, мамлакат тақдири учун халқ олдидаги муштарак масъулиятимизни англаш ана шу фикр-мулоҳазаларнинг бошланғич нуқтаси бўлиши лозим.

Фикрлар хилма-хиллиги тўғрисида гапирганда шу масаланинг яна бир муҳим жиҳатини ҳам тилга олмай ўтиш мумкин бўлмаса керак. У ҳам принципиал, ҳам ахлоқий аҳамиятга эга. Биз социалистик фикрлар хилма-хиллигининг хусусиятлари тўғрисида гапирганимизда, аввало, фикр юритишдаги масъулиятни назарда тутамиз, бу эса биринчи навбатда билимдонликни ҳамда фактларнинг ишончлилигини тақозо этади. Афсуски, бизнинг оммавий ахборот воситаларимизда шошма-шошарлик билан чиқарилган асоссиз хулосалар ва фикр-мулоҳазаларни оммалаштиришга интилиш кузатилмоқда, баъзи бировлар эса шов-шувга сабаб бўладиган материалларга берилиб кетди. Очиғини айтишим ҳам керакки, кўп ёлғон-яшиқлар пайдо бўлди. Одамларни асоссиз равишда камситиш ва таҳқирлаш фактлари жуда кўп. Энг муҳими эса, ҳамма ва ҳамиша ҳам ўз номини ҳимоя қилиш имкониятига эга эмас. Биз ўтмишимизни ҳам, ҳозирги давримизни ҳам виждонан идрок этишга, жамиятни ривожлантириш илмий истиқболини кўрсатиб беришга, унинг маънавий муҳитини қатъиян соғломлаштиришга уринаётган ҳозирги даврда шундай нарсалар содир бўлмоқда. Биз мақолаларнинг асосли бўлиши учун масъулиятимизни кўп карра оширишимиз шарт.

Учрашувда миллатлараро муносабатлар масаласига ҳам алоҳида эътибор берилди. Бу масалага доир ленинча принциплар айрим ҳолларда бузилганлиги, содир бўлган турли хил чекинишлар туфайли ўткир муаммолар пайдо бўлди. Бугунги ошкоралик замонида улар кўзга яққол ташланмоқда.

Миллатлар ва элатларни бир-бирига қарама-қарши қўйишга, миллатчилик эҳтиросларининг авж олишига олиб борадиган ҳамма нарсалар, миллий маҳдудликка ва мумтозликка қилинадиган ҳар қандай даъватлар — булар мақбул эмас, — деди нотиқ, — бу ўринда экстремистлик чақириқлари ва шиорлари ҳақида гапирмаса ҳам бўлади. Башарти, шу номақбулликлар ёйиладиган бўлса, умумий ишимизга катта зиён етказган бўлур эди, қайта қуришнинг барча жараёнларини жуда жиддий қийинлаштирган бўлур эди. Буни ҳам рўй-рост айтмоқ керак.

Мен бугунги учрашувда мана шу фикрларни айтиш зарур, деб ҳисоблаганимнинг сабаби нима? Илм-фан аҳли ва ижодкор зиёлиларнинг позицияларига жуда кўп нарса боғлиқ. Афсуски, уларнинг ҳаммалари ҳам, шу жумладан, коммунистлар ҳам юксак даражада эмасликларини кейинги вақт кўрсатди. Энг ўқимишли кишилар миллий хусусиятни миллатчиликдан баъзан фарқ қила олмасликари, интернационал хусусият билан миллий хусусиятнинг диалектикасини тушунмасликлари ошкор бўлиб қолди.

Буни бир даража шу билан изоҳлаш мумкинки, ўз зиёлилари бўлган ҳар бир миллат ўз маданиятини ривожлантириб, ютуқларини идрок этиб, ўз халқининг томирларига мурожаат қилар экан, бугунги муваффақиятларнинг манбаи қаердан бошланишини тушуниб олишни хоҳлайди. Бу — яхши, нормал бир ҳолдир. Бироқ, бирон-бир миллат маданият, тил, анъаналарни ривожлантириш зарурлиги ниқоби остида ўзини дафъатан «ўта устун миллат» деб эълон қилса, яхши бўлмайди. Натижада бундай ёндашув биқиқликка, бошқа маданиятлардан ўзини яккалаб қўйишга олиб боради.

Биз ҳатто энг кичик халқ ҳам йўқ бўлиб кетишига, ҳатто энг кичик миллат ўз тилидан маҳрум бўлишига йўл қўя олмаймиз, хоҳ катта, хоҳ кичик халқларнинг маданиятига, анъаналарига, тарихига нисбатан нигилизмга йўл қўя олмаймиз, албатта. Ёзда ўтказиладиган пленумда биз мана шуларнинг ҳаммасини тўппа-тўғри айтишимиз керак. Айтибгина қолмай, ҳуқуқий база яратишимиз, миллатлараро муаммоларни ҳал этишга иқтисодий ва социал ёндашувни ишлаб чиқишимиз лозим. Умуман биз йил сайин, ҳар беш йилликда, ўн йилликда одамларнинг янги авлодлари ҳаётга кириб келишини, улар эса бирданига интернационалистлар бўлиб туғилмаслигини, улар бирданига миллатчилар бўлиб ҳам туғилмаслигини назарда тутишимиз керак. Улар сиёсий, интернационал мактаб сабоғини оладилар ва, бинобарин, буларнинг ҳаммаси жонли жараён бўлиб, доимо диққат марказида туриши керак.

Учрашувда СССР Фанлар академиясининг президенти Г. И. Марчук, ёзувчи Б. И. Олейник, РСФСР Ёзувчилар союзи правлениесининг раиси С. В. Михалков, шоир Я. Я. Петерс, СССР Фанлар академиясининг вице-президенти В. Н. Кудрявцев, ёзувчи Д. А. Гранин, композитор Г. В. Свиридов, ёзувчи А. М. Адамович, «Огонёк» журналининг бош редактори В. А. Коротич, болалар музикали театрининг бадиий раҳбари ва режиссёри Н. И. Сац, «Молодая гвардия» журналининг бош редактори А. С. Иванов, шоир Е. А. Евтушенко, СССР Фанлар академияси экономика институтининг директори, академик Л. И. Абалкин, «Дружба народов» журналининг бош редактори С. А. Баруздин, академик, СССР Медицина фанлари академияси экспериментал медицина институтининг директори Н. П. Бехтерева, ёзувчи И. П. Друцэ, кинорежиссёр, СССР Кинематографиячилар союзи правлениесининг секретари Р. А. Биков, СССР Фанлар академияси АҚШ ва Канада институтининг директори, академик Г. А. Арбатов, «Знамя» журналининг бош редактори Г. Я. Бакланов, ёзувчи В. П. Астафьев, РСФСР Театр арбоблари союзи правлениесининг раиси М. А. Ульянов, «Новий мир» журналининг бош редактори С. П. Залигин, ёзувчи, Арманистон ССР Ёзувчилар союзи правлениесининг раиси Р. К. Ованесян сўзга чиқдилар. Улар қайта қуриш муваффақият қозонмас экан, социал қадриятларимизни, партия обрўсини мустаҳкамлаш, экономикани соғломлаштириш, халқнинг турмуш шароитларини яхшилаш мумкин эмас, деб таъкидладилар.

— Халқ орасида нафрат, бунинг устига сўз устаси баён қилган нафрат нақадар жонга тегди, дейишмоқда, — деди М. С. Горбачев учрашувга якун ясаб. — Тушуняпсизми, бу аччиқ гап. Бу гап бутун мамлакатда эшитилмоқда. Истеъдодни қаерга ва нимага сарфлаяпсиз? Ўз сўзимизни кимга айтяпмиз? Ахир сўз — саркарда. Маълумотли мамлакатда сўзнинг аҳамияти беқиёс!

Ҳозир жамиятда янги муҳит вужудга келди. Зиёлиларнинг роли фаол бўлиши учун биз ошкоралик, рўй-ростлик муҳитини, барча соғлом жиҳатлар қўллаб-қувватланадиган ижодий бунёдкорлик муҳитини вужудга келтирдик. Қайта қуриш позицияларидан чекинмай, қўлга киритган ютуқларимиздан чекинмай, бизга халақит бераётган нарсалардан қатъий халос бўлиш, шафқатсизлик ва жаҳлдан воз кечиш керак.

ЎЗБЕКИСТОН КОМПАРТИЯСИ МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИДА

СИЗНИНГ ФИКРИНГИЗ ҚАНДАЙ?

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг идеология комиссияси халқ анъаналарини, революцион, жанговар ва меҳнат анъаналарини, байрамлар ва маросимлар ўтказишни янада такомиллаштириш, меҳнаткашларни коммунистик руҳда тарбиялашда, СССР халқлар дўстлигини мустаҳкамлашда уларнинг ролини ошириш муаммоларини ўрганувчи ишчи группа тузди. Баҳор, Наврўз, Биринчи ҳосил байрамларини, Ҳосил байрамини, «Баҳодир паҳлавонлар», «Аскиябозлар», «Дорбозлар» кунларини, «Улоқ-кўпкари» от спорти байрамларини, шунингдек, катта тарбиявий аҳамиятга эга бўлган ва ҳозирда тарбиявий ишларда яхши фойдаланилмаётган бошқа урф-одатлар ва маросимларни нишонлашга қаратилган халқ анъаналарини тиклаш, уларнинг прогрессив йўналишини кучайтириш, маънавий вазифаларни чуқурлаштириш масалалари қўйилмоқда.

Байрамлар ва маросимларни социалистик мазмун билан янада бойитиш, уларнинг ғоявий ва маънавий асосларини кучайтириш, мавжуд сийқаси чиққан ва расмиятчилик элементларини бартараф этиш, халқнинг энг яхши анъаналарини тиклаш ҳақидаги таклифлар ва бошқа истаклар қуйидаги адресга юборилсин: 700163, Тошкент, Ўзбекистон проспекти, 43. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети, Анъаналар ва байрамлар муаммоларини ўрганиш группаси.

Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институти Навоий шаҳар филиали директори, фалсафа фанлари доктори, профессор Равшан РАҲМОНОВ билан суҳбат

ДАРЁ ИРМОҚСИЗ БЎЛМАЙДИ

— Маълумки, республика Маориф, Олий ва ўрта таълим министрликлари ҳамда Ҳунар-техника Давлат комитети негизида — ягона Ўзбекистон ССР халқ таълими министрлиги ташкил топди. Ушбу янги раҳбарлик органи иш услубининг афзал томонлари нимадан иборат, деб ўйлайсиз?

— Ёш авлодни тарбиялаш, мамлакат иқтисодий ва маънавий тараққиётига хизмат қилувчи юқори малакали кадрларни тайёрлаш вазифаси узоқ йиллар ечилиши лозим бўлган ва айни пайтда ўта жўн бошқарув системасига асосланиб келди. Масалан, педагогика институтлари Маориф министрлигига бўйсунган ҳолда шу илм даргоҳларидаги ижтимоий фанлар кафедраларига Олий ва ўрта махсус таълим министрлиги раҳбарлик қилар эди. Иккала министрликдан кўрсатма ва буйруқлар ёмғир каби ёғилиб турарди. Бундай «ишчан» қоғозлар айрим ҳолларда бир-бирини такрорласа, бошқа пайтларда эса бир-бирини тамоман инкор этарди. Жуда кулгили.

Янгича бошқарув системасидан умидимиз катта. Аввало, эркин ижодий ишлашга ҳалақит бераётган қоғозбозлик касали ва ҳар бир нарсани қатъий ўлчовга солувчи бюрократлик дахмазалари барҳам топишига ишонамиз. Албатта, бу осонликча ҳал бўладиган муаммо эмас.

— Ҳозирда ҳам Иттифоқ, ҳам республика миқёсида интернационализм ва миллий ўз-ўзини англаш муаммолари тўғрисида жуда қизғин баҳс-мунозаралар бўлмоқда. Худди шу масалада шахсга сиғиниш ва турғунлик йилларидан тўпланиб қолган кўпдан-кўп чигалликларни ечиш йўллари қидирилмоқда. Сиз раҳбарлик қилаётган билим масканида ушбу муаммоларни ҳал этишга қандай ёндошилмоқда? Умуман, халқлар дўстлигини янада мустаҳкамлаш, уларнинг ўзаро муносабатларини чуқурлаштириш ва яқинлаштириш учун биринчи галда нималарга эътиборни қаратмоқ лозим?

— Узоқ йиллар интернационал тарбия мавзуига бағишланган Иттифоқ, республика ва регионлар бўйича кўпдан-кўп дабдабали илмий конференциялар, турли-туман йиғинлар ўтказилди. Миллионлаб нусхаларда китоблар ва илмий ишларни нашр қилдик. Ҳатто айрим собиқ раҳбарлар мамлакатимизда миллий масала билан боғлиқ жамики проблемалар тўла-тўкис ҳал этилди, деган гапни ҳам айтишди. Оқибатда эса нима бўлганлиги ҳаммамизга маълум. Мен бу ўринда кейинги пайтда кўп тилга олинаётган Олмаота, Ёқутистон, Болтиқбўйи ва Тоғли Қорабоғдаги воқеалар хусусида тўхталиб ўтирмайман. Шундай бўлса-да, баъзи мулоҳазаларимни айтиб ўтмоқчиман.

«Интернационализм ҳеч қачон ўзга халқ маданияти орқали эмас, кишининг ўз халқи маданияти ва дунёқараши орқали вужудга келади. Интернационализмни мажбуран тиқиштириш ёки унга буйруқ бериш, бу — интернационализм эмас, балки бизни юзсиз ва Ватансиз мавжудодга айлантиришдир», — деган эди улкан совет ёзувчиси Валентин Распутин. Интернационализм аввало шахс онгида, унинг хулқ-атворида кундалик ҳаёт нормасига айланмоғи даркор. Биз эса, унга юқоридан, ёппасига, коллектив даражасида қарадик. Турли миллатга мансуб кишиларнинг ўзаро муносабатларидаги «майда» бўлиб кўринган муаммоларга эса, бу халқ учун характерли ҳодиса эмас, дея эътибор бермай қўйдик. Натижада, мана шунақанги кичик-кичик яралар газак олиб, бугунги кунда тезда даволамаса бўлмайдиган оғриқларга айланиб турибди. Шу ўринда интернационал тарбияни жуда жўн тушунадиган, айрим вақтларда эса уни сохталаштирадиган вазиятлар юзага чиққанлигини айтиб ўтиш зарур. Масалан, ўзбек йигити рус қизига, тожик эса украинга уйланса, умуман, аралаш никоҳ қайд этилса— бу интернационализм, деб жар солдик. Ваҳоланки, бошқа миллатга мансуб кишига уйланиш ёки турмушга чиқиш, она тили қолиб, ўзга бир тилда гапириш ёки кийимни ўзгартириш билан ҳақиқий интернационализм ўртасида жуда катта фарқ бор. Буни чуқурроқ ўйлаб кўрмадик.

Интернационал тарбияни янада такомиллаштиришда тил жуда муҳим ўрин тутади. Рус тили миллатлар ўртасидаги алоқада буюк воситадир. Буни тарих тасдиқлаб турибди. Лекин шу билан бирга она тилимиз ҳам биз учун ардоқли ва азиздир. Турғунлик йилларида ўзбек тилини ўқитиш ишларини мукаммаллаштириб бориш эътибордан четда қолиб келди. Бу масалада ҳам сабабни ташқаридан эмас, ўзимиздан излашимиз лозим. Ҳозирги пайтда икки тиллилик муаммоси пайдо бўлди. Миллий республикаларда яшовчи бошқа миллат кишилари шу республика тилини ўргансалар, бу нарса халқларнинг ўзаро яқинлашуви, бир-бирининг тарихи ва урф-одатларини ўрганишга катта ҳисса қўшган бўлур эди. Кейинги пайтларда бундай хайрли ишга эътибор ва ҳурмат билан қаралаётгани яхши. Лекин миллий республикаларда 15-20 йиллаб яшаётган ёки шу ўлкаларда туғилиб ўсган баъзи бошқа миллат вакилларининг тилимизга, тарихимизга ва маданиятимизга ҳозирги пайтдаги бефарқлиги, айрим ҳолларда уни менсимаслигини ҳеч нарса билан оқлаб ҳам, тушунтириб ҳам бўлмайди. Мен ҳар бир миллатни бир ирмоққа, интернационализмни улардан ташкил топган дарёга ўхшатгим келади. Ирмоқсиз дарё бўлмайди. Лекин ҳар бир ирмоқнинг ўз йўли, ўз жилваси, ўз назокати бор. Ва бу ирмоқ табиий ҳолда оқиши керак.

— Ҳар бир халқнинг тарихида муҳим ўрин тутадиган йирик ижтимоий-сиёсий воқеалар, жуда катта саналар ва улуғ зотлар фаолияти билан боғлиқ воқеа-ҳодисалар мавжуд. Бир тарих ҳақида ёки қайсидир халқнинг жаҳон цивилизациясидаги мавқеи ҳақида гапиргудек бўлсак, аввало юқоридаги ўлчов-мезонларга таянамиз. Бу бир ҳисобдан тўғри. Лекин халқ ҳаётида улкан воқеалардан бўлак, яна шундай нарсалар борки, шуларсиз халқ ўтмишини, унинг маданияти ва ўзига хос анъаналарини тўлиқ тасаввур қилиш қийин. Масалан, жойларнинг тарихий номлари (топонимия), неча юз йиллик воқеаларнинг «гувоҳи» бўлмиш тепаликлар, анҳор ва ариқлар, турли хил маросимлар, урф-одатлар...

— Афсуски, бу борада бизда аждодларимизнинг улуғ маданий меросидан фахрланиш, уларни кўз қорачиғидек асраш туйғуси ҳали етарли даражада шаклланганича йўқ. Мавжуд тарихий-маданий бойликларимиз билан фахрланишни ҳали-ҳануз билмаймиз. Халқ тарихи билан боғлиқ тепаликлар ва қадимий жойларни асраш ҳақида гапирдингиз. Бу нарсаларни қўя турайлик. Ҳатто, дунёга машҳур Самарқанд, Бухоро, Хева обидалари шундоқ бир авлод кўзи олдида бус-бутун емирилишга, тўкилиб қолишгача бориб етмоқда. Ахир, адиблар Неъмат Аминов ва Садриддин Салимов мазкур газетада устма-уст «Бухорони қутқаринг!» деб бежиз ҳайқиришмади. Бухоронинг асрий обидаларига бир томондан заҳ ва шўрланиш ҳужум қилаётган бўлса, иккинчи томондан баъзи раҳбарларнинг калтабинлиги ёдгорликлар ҳаётига зомин бўлмоқда. Айрим раҳбарларнинг ўта масъулиятсизлиги туфайли халқ руҳининг жони ва тани бўлган ёдгорликлар бугунги кунда меҳмонхоналарга, маъмурий хизмат идораларига, савдо шахобчалари, омборхоналарга айлантирилганки, бунга асло тоқат қилиб бўлмайди.

Мен Бухоро шаҳри ва областидаги жуда кўп қадимий ёдгорликлар, тарихий тепаликларни биламан. Ушбу манзилгоҳлар, шубҳасиз, Бухоронинг минг-минг йиллик тарихи билан чамбарчас боғлиқ жойлардир. Археологлар қазиш ишларини олиб борганда ҳар бир топилма, улкан бир давр тарихини ўзида зуҳр этганлигининг шоҳиди бўлгандик. Бироқ, таассуфки, калта ўйланган бугунги куннинг долзарб қурилишлари ўтмиш ёдгорликларининг жуда кўп қисмини бир йўла ер юзидан супуриб ташлади. Аму Бухоро каналини қазиш ишлари олиб борилаётган вақтда қанча-қанча тарихий тепаликлар ва жойлар бузилиб кетди.

Муваққат тушунчалар бизнинг асрий, минг йиллар синовидан ўтган анъаналаримизни сиқиб чиқара бошлади. Доҳий Лениндан кейин мамлакатимизда динга қарши кураш ур-калтак тусини олди. Баъзи ношуд ва ўта «фаол» атеистлар диний мафкурага қарши курашиш ўрнига динга бироз садоқати бўлган кишиларнинг энг нозик инсоний ҳис-туйғуларини оёқ ости қилдилар. Динга қарши кураш шиори остида такрорланмас санъат обидалари бўлган юзлаб масжид ва мадрасалар тамоман йўқотилди. Бунинг оқибатида билишдан, ўрганишдан кўра, бузиш ва инкор қилишга уста авлод вояга етди.

Мени яна бир нарса қаттиқ ташвишга солмоқда. Бу халқ орасидаги прогрессив, тарбиявий аҳамияти кучли бўлган турли маросим ва расм-русумларнинг йўқолиб бораётганлигидир. Халқимиз, азалдан деҳқончилик ва чорвачилик билан шуғулланиб келган. Шу боис унинг дунёқараши, психологияси, одатлари ва турли байрамларида ушбу машғулотлар ҳам аксини топган. Масалан, бизда Ҳосил байрами, Хирмон байрами, Қовун сайли, Гул сайли ва Наврўзга ўхшаш кўпдан-кўп халқ байрамлари мавжуд. Лекин уларнинг аксарият қисми аллақачон унутилиб, нишонланмай қолаётир. Ахир бу қанақанги халқ байрами — пахта плани тўлса нишонланади, тўлмаса йўқ. Ахир, байрамларда нима айб? Расм-русумларнинг барчаси фойдали деган фикрдан йироқмиз. Аммо одатларимизнинг асрлар оша таркиб топган тарбиявий аҳамиятидан кўз юмиш инсофдан эмас. Мен оила ва никоҳ борасидаги урф-одатларнинг, мотам маросимларини ўтказишда халқ удумларининг ибрат олса арзигулик жуда кўп жиҳатлари борлигини биламан. Улардан қочиш — халқдан қочишлар, халқ жонли турмушини инкор қилиш билан баробардир. Буни чуқур идрок этиш даври келди.

— Тарихнинг яратувчиси халқ деган улуғвор ва ҳаққоний мезон мавжуд. Бас, шундай экан, халқ ўз тарихини, ўзининг авлод-аждодларини билишни истайди. Ўзбекистоннинг қарийб ўн асрлик тарихи эса бор-йўғи 60-80 бетга (мактаб программаси назарда тутилмоқда) жо этилган. Нега биз ўз тарихимизни ўрганишдан ёки уни муфассал ёритишдан чўчиймиз?

— Аввало, тарихимизнинг Улуғ Октябрь инқилобигача ва инқилобдан кейинги ўн йилликларидаги кўпгина «оқ доғлар» ювилаётганлиги, тарих саҳифасидан кўр-кўрона ўчирилган ёки бир ёқлама баҳоланган талай шахслар ва воқеалар ўз ўрнига қайтарилаётганлигини таъкидлаб ўтмоқчиман.

Ўрта Осиё халқлари тарихи бошқа қардош республика халқлари каби шахсга сиғиниш даврида жуда катта зиён кўрди ва бунинг салбий таъсирини ҳозир ҳам тотиб келаяпмиз. Мактаб программасига эски ўзбек, тожик, қозоқ, туркман, қирғиз ва қорақалпоқ тилларини ва ёзувларини ўргатадиган фан дарслик сифатида жорий этилмади. Йўл қўйилган хато ва камчиликлар кўп.

Ишни, аввало, мактабдан бошламоқ керак. Эски тилларни ва ёзувларни ўргатувчи дарслик программасини тузиб тезроқ уни мустақил фан сифатида жорий қилиш — энг долзарб вазифадир. Ҳозирча бу соҳада мутахассис кадрларнинг етишмаслигини ҳисобга олиб, эски ўзбек тилини ва ёзувларини ўргатувчи махсус мактаблар ёки курслар ташкил қилиш лозим. Уларни ташкил қилишда ҳозир республикамизда фаолият кўрсатаётган рус ва чет тилларини ўргатувчи махсус мактаблар тажрибасига таянмоқ лозим. Ушбу мактабларни битирган ёшларнинг кейинги тақдири ҳақида ҳам ўйлаб кўрмоқ зарур. Чунки республикамизда фақат ТошДУда ягона шарқшунослик факультети бор. Бу факультетнинг имкониятлари эса чекланган. Муаммони ҳар жиҳатдан ижобий ҳал этиш учун республикамиздаги университетлар ва пединститутлар қошида ўлкашунослик факультетларини ташкил қилиш, борларида эса қабулни кўпайтириш керак. Ўлкамиз тарихи ва маданиятини чуқур ўзлаштирган мутахассис эса бемалол шаҳар ва қишлоқларимиз мактабларида дарс бериши ва ўлкашунослик музейларида ишлаш имкониятларига эга бўлиши мумкин. Мавжуд музейлар эса билимдон, чуқур тафаккурли мутахассисларга жуда ҳам муҳтож. Гап ўз-ўзидан айланиб музейларга келиб тақалади. Мен республикамиз территориясида фаолият кўрсатаётган кўпгина музейларда бўлганман ва мазкур даргоҳлар ходимларининг (айниқса гидларнинг) тарих ҳақидаги ўта жўн, сийқа ва зерикарли ҳикоя қилишларини эшитганман. Узр, лекин уларнинг аксарияти бамисоли тўтиқушнинг ўзи. Қачондир, қандайдир манбадан ёдлаб олган уч-тўрт оғиз гапни шу қадар эзиб, ҳиссиз ҳикоя қилишадики, гўё гап тарих ҳақида эмас, бозордаги нарх-наво устида бораётганидек туюлади.

Афсуски, бунақанги фактлар ягона эмас. Шундай пайтда «кашфиётчи» гидларни фош этиш учун бизга тарихимизни чуқур билмаслигимиз панд беради. Қизиғи шундаки, мактаб ўқувчиларининг Бухоро, Самарқанд, Хева ва бошқа кўҳна шаҳарларига экскурсиясига раҳбарлик қиладиган тарих фани ўқитувчилари ҳам гид ёллашади. Эътибор беринг, тарих мутахассиси болаларга қўшилиб гидларнинг пала-партиш ҳикояларини тинглайди. Бунинг сабаби, биринчидан ўша ўқитувчи олий ўқув юртида таҳсил олган чоғида фақат программага ёпишиб олганлиги, унда ўз устида мустақил ишлаш, ижодий фикрлар истаги ҳаминқадар бўлганлигидан далолат берса, иккинчидан, тарих факультетлари программаларида ўлка тарихини ўрганишга кам соат ажратилганлигидадир. Ана шунинг натижасида олий маълумотли тарих ўқитувчилари ўзлари яшаб турган шаҳардаги тарихий обидаларни, яъни халқ тарихини билмайдилар. Яна бир мисол. Яқинда Хевага бордим. Музей шаҳарда юзлаб чет эллик меҳмонлар, мамлакатимизни турли бурчакларидан келган туристларнинг тарихий биноларни кўриб, ҳайрат бармоғини тишлаб турганликларини кўрдим. Лекин минг афсуски, Ичон қалъадаги дўконларда Хева ҳақида, у ердаги ўнлаб минораю, мадрасалар, саройлар ҳақида на бир нишон, на бир китобча, на бир рангли открытка учратдик. Буни қандай тушунса бўлади? Бунга ҳам юқоридан буйруқ керакми, менимча, бу маҳаллий раҳбарларнинг лоқайдлиги, ўз тарихий обидаларига ҳурматсизлигидир.

Энди жойларнинг тарихий номланиши ҳақида. Ҳозир топонимик саводсизлик авж олган. Масалан, йўл ёқаларида, шаҳар ва қишлоқларга кириш йўлларида ўрнатилган лавҳаларда жойларнинг номи бузиб ёзилганлигини кўриб кишининг ғаши келади. Бир ҳарфни нотўғри ёки алмаштириб ёзиш билан тарихни бузишади. Майда-чуйда бўлиб кўринган шу каби эътиборсизликлар бориб-бориб кўнгилсиз воқеаларга олиб келиши мумкин.

Улкан совет ёзувчиси Чингиз Айтматов Марказий телевидениедаги суҳбатларидан бирида кўплаб Коммунистик партия ва Совет давлатининг асосчилари номини абадийлаштиришда ҳаддан зиёд суистеъмолчиликларга йўл қўйилаётганлигини таъкидлади. Республикамизда ҳам кўплаб колхоз-совхозлар, кўчалар улар номи билан такрор-такрор аталган. Лекин шу колхозларни тузган 20—30-йиллар машаққатини тортган марҳумларнинг пок номи деярли батамом унутилган...

Дарҳақиқат, ҳар бир халқнинг ўз тарихи, ўз ватани бор. Инсонни ёруғ оламга инсон сифатида эътиқод, қадр-қиммат, муҳаббат-шафқатга ўргатадиган устивор куч бу — тарихдир.

Суҳбатни А. ЖЎРАЕВ ва Ж. САФОЕВ олиб борди

КПСС МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИНИНГ «МИЛЛАТЛАРАРО МУНОСАБАТЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ТЎҒРИСИДА»ГИ ПЛЕНУМИ ОЛДИДАН

Қайта қуриш, ошкоралик насими ҳаётимизга чуқурроқ кириб боргани сари жамиятимиздаги жуда кўп муаммолар, масалалар ўзининг янги қирралари билан намоён бўлмоқда. Шу маънода миллий масала ва миллатлараро муносабатлар кун тартибига долзарб қилиб қўйилмоқда. Бу бежиз эмас. Чунки бугунги демократия халқларнинг миллий ғурурини юксалтириш учун ҳам кенг йўл очиб бермоқда. КПСС Марказий Комитети шу йилнинг ўрталарида «Миллатлараро муносабатларни такомиллаштириш тўғрисида» махсус Пленум ўтказишга катта тайёргарлик кўрмоқда. Республикамиз меҳнат коллективларида, партия ташкилотларида, жамоатчилик, ижодкор зиёлилар вакиллари ўртасида, оммавий ахборот воситаларида эса миллий ва миллатлараро муносабатларга доир масалаларни муҳокама қилиш ташкил этилмоқда. Шу муносабат билан газетамиз маданият арбоблари, ёзувчилар ва санъаткорларга қуйидаги анкета саволлари билан мурожаат қилди:

1. Сизнингча социал-сиёсий ислоҳотлар шароитида миллий муносабатларни ривожлантиришнинг истиқболлари қандай?

2. Кўпмиллатли давлатимизда миллий тилларнинг ўрни ва аҳамияти қандай бўлиши керак?

3. Миллий маданиятларнинг бойиш йўллари ҳақида Сизнинг тасаввурингиз?

МУРАККАБ, АММО ЗАРУР МУАММОЛАР

Ўткир ҲОШИМОВ

1. Одамзот орол эмас, қитъа бўлиб яшашни ўрганса, кўп балоларнинг олди олинган бўларди. Бу кўҳна тарих ер юзидаги жамики миллатларнинг оға-ини бўлиб яшашини тарғиб этган бу йўлда ҳаракат қилган алломаларни ҳам, эллар орасига нифоқ солган олчоқларни ҳам кўрди. Бундан икки минг йил аввал яшаган файласуф Демокритдан миллатинг нима, деб сўрашганида «Инсон» деб жавоб берган экан. Ватанинг қаер, деб тағин сўраганларида «Ер курраси» деган экан. Тарих бу гапларни унутган эмас... Тарих бошқа далилларни ҳам эслайди. Ер юзида рўй берган талай қирғин урушлар гарчанд бошқа ижтимоий ва сиёсий сабаблар асосида бошланган бўлса-да, миллатчилик, ёмон маънодаги «миллий ғурур» бу урушларнинг баҳоналаридан бири бўлган. (Ақалли Гитлернинг немис халқини «орий миллат, олий ирқ», бошқа халқларни эса шунчаки ҳайвонсифат кимсалар, уларни қириб ташлаш ёки қул қилиш керак, деган «фалсафаси»ни эслаш кифоя).

Ҳолбуки, жуда оддий, жуда ҳалол бошқа фалсафа ҳам бор: дунёдаги халқларни, миллатларни яхши ва ёмонга айириш мумкин эмас. Бу дунёда ёмон халқ, ёмон миллат йўқ. Ҳар қандай миллат ичида яхши ва ёмон одамлар бор.

Бугунги кунда, мамлакатимиз ҳаётида рўй бераётган жиддий ўзгаришлар даврида миллий муносабатлар кун тартибида асосий ўринлардан бирини эгаллади. Бу бежиз эмас.

Буюк Ленин советлар юртида истиқомат қилувчи барча эллару элатлар баравар ҳуқуққа эга, ҳеч қандай «улуғ» ёки «иккинчи даражали» миллат йўқ, деган ғояни амалга оширишга жазм этди. Бир мақсад билан яшайдиган ҳамма халқларнинг ўз миллий тили, маданияти, тарихи, адабиёти ҳурмат қилинмоғи лозим, ҳар бир миллат ўз тақдирини ўзи белгилаш ҳуқуқига эга, деган энг инсонпарвар шиорни ўртага ташлади.

Хўш, нима учун миллий муносабатлар кейинги йилларда етакчи масалалардан бирига айланиб қолди?

КПСС XXVII съезди, партиямизнинг съезддан кейинги ҳужжатлари, Бутуниттифоқ XIX партия конференцияси демократия ва ошкораликка, қарийб 70 йиллик тарихимизда йиғилиб қолган, айтиш «ноқулай» бўлган муаммоларни ўртага ташлашга имкон яратди. Миллий муносабатлар — шундай нозик масалалардан бири эди.

Эътироф этиш керак: Улуғ Октябрь инқилобининг дастлабки йилларида тарихий ўзгаришлар моҳиятини дарҳол англаб етмаслик ҳоллари ҳам, баъзан миллатчилик руҳи ҳам сезилди. Бироқ Сталин шахсига сиғиниш авж олган қарийб ўттиз йил мобайнида «миллат» деган сўзни тилга олишнинг ўзи хавфли бўлиб қолди. Талай энг ёрқин истеъдодлар «миллатчи» деган тамға остида қурбон қилинди. (Ҳолбуки, Улуғ Ватан урушида мамлакатимиздаги барча миллатларнинг дўстлиги оғир синовдан ўтди.) Сталинизмдан кейинги даврларда, айниқса, турғунлик йилларида эса ҳар бир халқ қисматига оид бўлган муаммолар халқлар дўстлиги деган умумий гаплар ва шиорлар билан хаспўшланди. Ҳолбуки, шиор ҳаётни эмас, ҳаёт шиорни туғдирмоғи керак. Ҳеч шубҳасиз, ҳар бир киши ўзи мансуб бўлган халқ билан фахрланишга тўла ҳақли. Матбуот ва телевидениеда «улуғ оғамиз», «тенглар орасида биринчи», «ҳақиқий рус киши», «ҳақиқий рус арчаси», «соф рус тили» каби иборалар тез-тез ишлатилади. Унга ғашлик қилмаслик керак. Инсоф билан айтганда, рус халқининг совет халқлари қисматида тутган ўрнини камситиш гумроҳлик бўлади. Бу халқнинг бағри-кенглигини, самимийлигини ҳурмат қилиш керак. Шу ўринда бошқа бир ҳақиқатни ҳам айтишга тўғри келади. Модомики, бизда ҳар бир миллат тенг ҳуқуқли экан, демак, ҳар бир киши ўз халқи билан фахрланиши мумкин ва бундан қандайдир «миллатчилик» излаш тўғри эмас. Яқин-яқинларгача аҳвол хийла бошқачароқ эди.

Эркин Воҳидовнинг «Ўзбегим» қасидасига «осилганлар» бўлдими? Абдулла Ориповнинг баъзи шеърларидан «номақбул» кайфият излашлар бўлдими? Расул Ҳамзатовнинг «Доғистоним» асари «Гулистон» журналида эълон қилинаётган пайтда «Бу китобдан миллатчилик ҳиди келяпти», деб тўхтатиб қўйганлар бўлдими? Пиримқул Қодировнинг «Юлдузли тунлар» романини ўтмишни улуғловчи асар, деб баҳолашлар бўлдими? Бўлди!

Савол туғилади: нега бир халқ вакили бўлмиш шоир ўз халқининг фазилатларини ҳақли равишда улуғлаши мумкин-у бошқа бир халқ вакили ўз халқи ҳақида фахрланиб гапирса, «миллатчи» бўлади? Ахир бу ленинча сиёсатга зид эмасми?

Ўтган йили Москвада СССР Ёзувчилар союзи пленумида шу масалалар очиқ-ойдин ўртага ташланди. Машҳур украин адиби Б. Олейник куюниб шундай деди: «Ўз халқини, ўз тили, маданияти, тарихини ҳаққоний улуғлайдиган одамга нисбатан «миллатчи» ёки «шовинист» деб тамға босишга уринган кимсалар жиноий жавобгарликка тортилсин. Мен шуни талаб қиламан!»

Албатта, бир халқни (айтайлик, ўз халқини) улуғлаш бошқа халқларни камситиш ҳисобига бўлмаслиги керак. Бироқ қайсидир шоир ёки адиб ўзи мансуб миллатининг қувонч ва ташвишларини, шодлик ва изтиробларини, ютуқ ва муаммоларини куюнчаклик билан ифода қилса-ю, бундан «миллатчилик» изланса, буни «сталинчилик»нинг давоми деб баҳолаш керак.

Бу — масаланинг маънавий томони. Орада янаям муҳимроқ ижтимоий, иқтисодий жиҳатлар бор. Булар ниҳоятда катта масалалар. Шулардан фақат биттаси ҳақида тўхталиш мумкин. Оддий бир ҳақиқат бор, қайси республика, қайси регион, борингки, қайси мамлакат нуқул хомашё етказиб бериш билан овора бўлса, косаси оқармайди. Чунки хомашё тайёр маҳсулотга нисбатан ҳамиша бир неча баробар (ҳатто бир неча ўн баробар) арзон бўлиб қолаверади. Агар гап Ўзбекистон ҳақида кетадиган бўлса, бизда етиштириладиган пахтанинг 90 фоизидан кўпроғини фақат хомашё тарзида сотмасдан, ўзимизда тайёр маҳсулот даражасига олиб чиқиш, қазилма бойликларини ҳам хомашё сифатида (яъни жуда арзонга) сотмасдан, улардан шу ернинг ўзида маҳсулот яратиш имкони бўлса, республиканинг миллий даромади ўсган ва кўплар иш билан таъминланган бўлур эди. (Албатта, бу ишларни бошқа регионлар манфаатига зиён келтирмаган ҳолда, ақл билан қилмоқ зарур).

Бир нарсани аниқ айтиш мумкин. Сўнгги 20—30 йил ичида қилинган хатоларни уч-тўрт йилда, борингки, ўн йилда тузатиш осон бўлмайди. Бироқ пахта монокультураси, Орол денгизининг ўлими, болаларимизнинг касалманд ва саводсиз бўлиб қолганлиги, ерни аёвсиз заҳарлаш, экологик фожиалар — буларнинг барчаси бугун ва эртага ҳал этилиши лозим бўлган жиддий муаммолар!

Бу ўринда гап фақат битта миллат ҳақида бораётгани йўқ. Модомики биз — совет халқлари бир оила аъзолари эканмиз, хоҳлаймизми-йўқми, бугун бир халқ бошига тушган муаммо эртага бошқа бир қардош халқни ҳам оғир аҳволга солиб қўйиши табиий.

Бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Лекин афсуски, турғунлик йилларидаги борки иллатларга нуқул Ўзбекистонни рўкач қилиш ҳам инсофдан эмас. Ўзбекистондан марказий районлардаги тўқимачилик корхоналарига тола ўрнига пора олиб борган олчоқлар ҳақида кўп ўқидик. (Булар адолатли гап.) Лекин ўша ерларда тола ўрнига пора олган олчоқлар ҳақида ёзилган мақолаларга, телекўрсатувларга кўзимиз тушмади.

Ёки бошқа бир мисол: Бундан бир мунча муддат аввал самарқандлик врач Ғафоровнинг ҳаяжонли мақоласи деярли барча матбуот нашрларида эълон қилинди. Бу мақолада ўртага ташланган талай фикрларга қўшилиш керак. Ўзбек аёли йил оша туғишни ўйламай, ўз саломатлиги ҳақида ҳам бош қотириши керак. Йил сайин туғилган бола рамақижон бўлиши мумкин. Она, имкон бўлса, дам олиши зарур. Ҳаммаси тўғри. Аммо мақолада барча ҳақиқат тўлиқ айтилган, деб бўлмайди. Аёлнинг (айниқса, деҳқон аёлнинг) қандай шароитда яшаётгани, қандай меҳнат қилаётгани, нима еб, нима ичаётгани мақолада ҳисобга олинмаган. Ўрта Осиёда, жумладан, Ўзбекистонда болалар ўлими фақат кўп туғишга эмас, улар яшаётган шароитга ҳам боғлиқ эканлиги айтилмаган. Қолаверса, нега бошқа регионларда кўп бола кўриш маъқулланади-ю, айнан Ўрта Осиёда оилани «пландаштириш» керак бўлиб қолди, деган муаммо очиқ қолган. Бу эса турли тушунмовчиликларга, норозилик кайфиятларига сабаб бўлди. Мақолада ўқувчининг ғашини келтирадиган яна бир нарса бор: гўё ўзбек қишлоқларида одамлар сандалда ўтираркан ва шу боис ўйламай-нетмай туғдириб ташланган болалар танчага тушиб, майиб бўлиб қоларкан. Биз — бир гуруҳ ёзувчилар Шофиркон районида бўлдик. Шофиркон билан Газли ораси — бир қадам. Биласиз — Газли газ кони. Шофирконда эса табиий газ йўқ. Устига устак, «сенлар газ кони устида ўтирибсанлар», деб кўмир лимитини ҳам кесиб ташлашган. Хўш, одамлар нима қилсин?! Газ йўқ, кўмир йўқ, кесиб ёқай деса дарахт йўқ! Ғўзапоядан бошқа нима бор?! Наҳотки муаллиф ўзбек деҳқонини шунчалик калтабин деб ўйласа? Эшигининг тагига табиий газ келса-ю, ўша «аҳмоқ» уйини буғ билан иситишни хоҳламаса!

Кўнгилсиз мисоллар кўпайиб кетяпти. Бироқ тағин битта мисол келтиришга тўғри келади. Ўтган йил охирларида «Комсомольская правда» газетасида «Фарғонача футбол» деган хабар чиқди. Фарғонанинг маҳаллий «Нефтянник» командаси «Нистру» билан ўйнаганида стадионда безорилик рўй берган: ишқибозлар судьяга ҳар хил нарсалар отишган. Муаллиф бу ҳаракатни қоралайди ва жуда тўғри қилади. Лекин, афсуски, хабарда одамнинг энсасини қотирадиган жумлалар анча-мунча. Ишқибозлар ўз командасини гуллар ва «миллий музика» билан кутиб олибди. Бу ерда рақиб команда «сотиб олинар» эмиш, судьяларга «пора берилар»миш, ўз командасининг ўйинчиларига машиналар совға қилинармиш... Савол туғилади. Хўш, томошабинлар ўз командасини миллий музика билан кутиб олса, бунинг нимаси ёмон? Қайси рақиб команда сотиб олинибди? Қайси судьяга пора берилибди? Қайси ўйинчига машина совға қилинибди? Такрор айтаман: безориларни қоралаш керак. Жазолаш керак! Эсингизда бўлса, ўтган йили Киевнинг «Динамо» командаси Москванинг «Спартак» коллективи билан ўйнаганида «Динамо» мухлислари бўлмиш безорилар Москва поездининг деразаларини синдириб ташлагани матбуотда хабар қилинган эди. Аммо ўша мақолага «Киевча футбол» деган сарлавҳа қўйилган эмас ва тўғри қилинган. Бештами, юзтами безори туфайли бутун бошли Фарғонани қоралаб, «Фарғонача футбол» деган кинояли сарлавҳа билан чиқиш инсофданми?

Демоқчиманки, миллий муносабатлар — ниҳоятда нозик масала. Бир қарашда арзимас бўлиб туюлган камситишлар катта тушунмовчиликларга, ҳатто нифоқларга олиб келиши мумкин.

Ўйлайманки, ҳозирги социал-сиёсий ислоҳотлар шароитида миллатларнинг ўз-ўзини англаб етиш жараёни давом этади.

2. Москвада ёзувчилар пленумида миллий тиллар масаласида кўп гаплар бўлди. Атоқли рус адиби Г. Троепольский шундай деди: «Агар биз миллий тилларни камситсак, миллий тилларни йўқотиб қўйсак, одамларни фикрлаш қобилиятидан маҳрум қилган бўламиз. Негаки, одам аввало, ўз она тилида тафаккур қилади». Чингиз Айтматов билан Нил Гилевич эса ҳар бир халқнинг она тили давлат тили статусини олмоғи керак, деган таклифни ўртага қўйдилар.

Бу гаплар бежиз айтилгани йўқ. Кейинги пайтларда талай ҳолларда (бизнинг республикада ҳам) ҳатто ўз она тилида гаплашишдан «ҳижолат чекадиган» одамлар пайдо бўлди. Ўзбек мактабида ўқиганлар узоққа бополмайди, албатта, рус тилида ўқиш керак, деган фикр кучайди. Ҳеч шубҳасиз, рус тилини мукаммал билиш (иложи бўлса, бирон чет тилини ҳам ўрганиш) ҳеч қачон зарар қилмайди. Лекин бир тилни улуғлаш иккинчи тилни камситиш ҳисобига бўлмаслиги керак. Ўзбек мактабларида ўқитиш савияси юқори бўлмаса, бунинг учун тил айбдор эмас. Мактаб айбдор, программа ва дарсликлар, педагоглар айбдор. Боланинг (айниқса, қишлоқ боласининг) ўқиш шароити айбдор. Демак, ўқитиш савиясини кўтариш керак. Тағин бир нарсани тан олайлик: яқин-яқинларгача рус тилида ўқитиладиган мактабларда ўзбек тилини ўрганиш ўз ҳолига ташлаб қўйилган эди. Бу масалага шунчаки ортиқча дахмазадек қараб келинарди. Ҳолбуки, Ўзбекистонда яшовчи қардошларимиз ўзбек тилини билса, бунинг нимаси ёмон?

Бир нарсани кўп ўйлайман: нима учун китобхон улуғ Алишер Навоий асарларини луғат билан ўқийди? Бунинг сабаблари кўп. Биринчидан, Навоий «оҳори тўкилмаган» сўзларни энг кўп ишлатган. У сўз бойлиги уммондек теран ва кенг шоир. Унинг ижодида фақат туркий эмас, форсий, араб, мўғул, хитой сўзлари жуда ўринли ишлатилган. Иккинчидан, вақт ўтиши билан баъзи сўзлар истеъмолдан чиқиб кетиши ҳам мумкин. Лекин яна бир сабаб борки, буни ҳам айтмасдан илож йўқ.

Ўзбек алифбоси қисқа вақт ичида уч марта ўзгарди. Оддий халқ амалда уч марта саводсиз бўлиб, ҳамма нарсани «нолдан» бошлади. Устига устак Сталин репрессияси замонида эски ўзбек графикасида яратилган юз минглаб китоблар ёқилди, сувга оқизилди, ерга кўмилди. Натижада, биз улкан маданий хазинамизни йўқотдик. Китобга тушган сўз эса энг бебаҳо хазина. Ёзув графикаси ўзгармаган грузин ёки арман китобхони эса минг йил аввалги ёдгорликни ҳозир ҳам бемалол ўқийди ва бинобарин, луғат титкилаб ўтирмайди. Энг муҳими — ўз аждодлари яратган хазинадан бемалол баҳраманд бўлади. Баъзилар ҳалиям бўлса, эски алифбога қайтиш керак, дейдилар. Менимча (шахсий фикрим), халқни тағин бир марта саводсиз қилишнинг кераги йўқ. Лекин фарзандларимиз эски хатни изчил ўрганиб борса, ҳамма томонлама ютади.

Эҳтимол, ҳозирги мавжуд графикамизга бироз ислоҳ киритилар. Шундай қилинсаки, мамлакатимиздаги туркий тилда сўзловчи ўзбек, қозоқ, қирғиз, туркман, қримтатар, татар, озарбойжон халқлари яратган асарларни таржимонсиз ўқиш имконига эга бўлса. Бу унчалик қийин эмас.

Кейинги пайтда «икки тиллилик» деган ибора устида кўп фикрлар айтиляпти. Бу масалада менинг шахсий (такрор айтаман, шахсий) мулоҳазам қуйидагича: ҳаётда, шахсий мулоқотларда, илмда «икки тиллилик» шубҳасиз, фойдали. Аммо бадиий ижодда «икки тиллилик» ғалати туюлади. Троепольский айтганидек, одам ўз тилида мушоҳада қилади. Тасаввур қилинг: мен ўзбек тилида тафаккур қилсам-да, ўша фикрларни хаёлан рус тилига таржима қилиб, асарни русча ёзсам. Бундан рус китобхони нима ютади-ю, мен нимага эришаман? Ёки русча тафаккур қилсам-да, ўзбекча ёзсам... Фикр тушунарли бўлиши мумкин, жумла ҳам маълум маънода ўзбекча бўлиши мумкин, аммо асар руҳи барибир ўзбекча бўлмайди-ку. Бадиий асарда миллий руҳ бўлмоғи лозим. Шоир қайси тилда ёзса, ўша халқ фарзанди бўлади, деган гап бежиз айтилган эмас. Менимча, бадиий асарда «икки тиллилик»дан кўра «бир тиллилик» кўпроқ ўзини оқлайди. Бу ўринда табиий савол туғилади: «хўш, Алишер Навоий сингари ҳам туркий, ҳам форсий ғазаллар ёзган шоирлар-чи? Гап шундаки, ўша ғазалларни ўқиган китобхонлар руҳий жиҳатдан, мушоҳада жиҳатидан бирбиридан деярли фарқ қилмаган. Шунинг учун ҳам мазкур шоирларнинг «икки тиллилик»ги ўзини оқлаган.

Миллий тилларга давлат тили статусини бериш ҳақидаги ленинча принципни тиклаш масаласи бежиз айтилаётгани йўқ.

1977 йили қабул қилинган Грузия ССР Конституциясининг 75-моддасида шундай ёзилган: «Грузия Совет Социалистик республикасининг давлат тили грузин тилидир».

Арманистон ССР Конституциясининг 72, Озарбойжон ССР Конституциясининг 73-моддаларида ҳам шу фикр таъкидланган. Афсуски, бошқа қардош республикалар, жумладан, Ўзбекистон ССР Конституциясида ҳам тил ҳақида ҳеч гап айтилмаган. Ҳолбуки, тил — жамият учун муҳим ижтимоий ҳодиса ва у албатта, Асосий Қонунда ўз ифодасини топиши керак. Менимча, ўзбек тили Ўзбекистон учун давлат тили бўлиши лозим. Айни пайтда, рус тили миллатлар ўртасидаги алоқа воситаси бўлиб қолмоғи ва рус тилини ўрганиш ва ривожлантириш учун ҳамма чораларни кўриш керак. Ҳаётнинг ўзи шуни тақозо қилади.

3. Ҳеч қайси миллий маданият ўз ҳолича ривожлана олмайди. Маданий алоқаларни кучайтиришнинг йўллари кўп. Афсуски, кейинги пайтларда бу соҳада янги формаларни излаш тугул борларини ҳам унутяпмиз. Қардош республикаларнинг адабиёт ва санъат декадалари, маданият кунлари, ҳафталиклар камайиб кетди. Маданиятлар дўстлиги маданият арбобларининг дўстлигига кўп жиҳатдан боғлиқ. Эслаб кўринг: Ғафур Ғулом у ёғи Москва, бу ёғи бутун Ўрта Осиёда барча шоиру алломалар билан шахсан дўст эди. Қозоғистон дейсизми, Тожикистон ёки Туркманистонми, қаерга борса, ўз уйидек эмин-эркин юрар, унинг хонадони ҳам бутун мамлакат ижодкорларига очиқ эди. Ёки Ойбекнинг Мухтор Авезов, Абдулла Қаҳҳорнинг Константин Симонов, Миртемир домланинг Абдулла Тожибоев билан, Шайхзоданинг талай озар шоирлари билан яқинлигини олайлик. Ҳозир шахсий борди-келдилар, бир-икки ижодкорларимизни ҳисобга олмаса, жуда камайиб кетди. Ҳаммамиз ўзимизча «даҳомиз».

Адабий алоқаларни яхшилашда таржиманинг хизмати беқиёс. Бу — жуда кўп қиррали масала. Уни алоҳида ўрганиш лозим, шекилли. Ҳар қалай бу соҳада қилинадиган юмушлар кўп.

ШЕРМУҲАММАД МУНИС ТАВАЛЛУДИГА 210 ЙИЛ ТЎЛДИ

ҚАДР ҚИДИРИБ...

МУНИС ҒАЗАЛИЁТИ ҳаётга яқинлиги билан таъсирчандир. Унинг кўплаб ғазаллари анъанавий-романтик услубда ёзилган бўлишига қарамай, уларда гоҳо муайян инсон, асосан, муаллифнинг ички кечинмалари жонланади. Ҳатто, айрим ғазаллар бошдан-охир шоир ҳаётига таалуқли. Маъшуқа тасвирига бағишланган анъанавий ғазалларда кўтаринки руҳ, оҳанг устувор. Муболағали образ ва ифодалар кўп ишлатилади. Мана бу матлаъ билан бошланувчи шеърда эса маъюс ва дардчил оҳанг мавжуд:

Ваҳки, билмон, қайси заҳматдин санга етмиш зиён
Ким, тушубсен бистари заъф узра мендек нотавон.

Бунда ғамхўр ошиқ — шоир севгилиси ёки бошқа бир яқин кишиси касталиги муносабати билан унга чуқур ҳамдардлик туйғуларини майин ва самимий ифодалаган. Ғазалда хаёлий маъшуқа куйланмайди, балки бемор ва нотавон кишининг аҳвол-руҳияси тасвирланади.

Шоирнинг таржимаи ҳоли бизга тўлиқ етиб келмаган, хусусан, оилавий ҳаёти тўғрисида маълумотлар йўқ. Аммо унинг тарихий ва таржима асарлари, айниқса, «Мунис ул-ушшоқ» девонига ёзган дебочаси оилавий ҳаёти фоже ҳодисаларга тўлиб-тошганлигидан дарак беради. Жумладан, Мунис Мирхонднинг «Равзат ус-сафо» солномаси таржимасини туталларкан, қуйидаги ҳасратли сатрларни илова қилади:

Агар сўзларимда топилса хато,
Итоб этмайин, айланг ислоҳ анго
Ки, они битарда паришон эдим,
Ўғил доғида хонавайрон эдим.

Англашиладики, Муниснинг оиласи, ўғли ҳам бўлган. Ўғли фожиали ўлим топган. Бундай асарларда муаллиф ҳаётининг турли лавҳалари гавдаланади.

Ойбек қайд этганидек, «Мунис шеърларига алам ва умидсизлик ҳисси оралаб турган». Мунис шеърияти билан танишиб чиққан киши буни тезда пайқаб олади. Бироқ кул остида чўғ яширинганидек, бу алам ва умидсизлик замирида келажакда алангага айланиши муқаррар бўлган — ҳаётдан норозилик, янги турмушга талпинишнинг оташин учқунлари мужассам. Бу алам ва умидсизликларнинг асосий сабабларини ҳам шоирнинг ўз ижодиёти изоҳлаб беради.

Мунисдаги норозиликнинг ўзанлари ва шахобчалари муаллифнинг шахсий ва ижтимоий ҳаёти билан боғлиқ.

Бироқ шоирнинг ҳаётдан норозилиги фақат оилавий фожиаси туфайлигина эмас. Бу фожиаларнинг илдизлари, кўпинча, жамият адолатсизлиги, замона носозлиги, инсонлар имонсизлигига бориб тақалади. Муҳаббат ва ҳижрон тасвири эса, ижтимой фикрларни ўртага ташлаш учун умумий манзара, услубий восита сифатида хизмат қилади.

Муниснинг автобиографик ғазаллари ва умуман, шеъриятини теран идрок этиш учун унинг таржимаи ҳоли ҳақида маълумот берувчи асарларини диққат билан ўрганиш, шоирнинг ёшлик йиллари, жисман ва фикран улғайиб ҳаёт мураккабликлари билан тўқнашуви, шеърият майдонига энди қадам қўйган ижодкорнинг ижтимоий зиддиятлардан таъсирланиши манзараларини кўздан кечириш зарур. Шоир «Дебоча»да ўзининг ёшлик йилларини қуйидагича тасвирлайди: «Ул овони саодатнишонда агарчи фақир вақт муқтазоси ва шабоб айёмининг ҳавоси билаким, жунундин шуъбадур лаҳавуллааб кайфиятиға машъуф, риндлик ва ошиқлик сифатиға мавсуф бўлуб, бехудлиғ оламиға тушдим ва расволиғ мақомиға етушдим, лайливаш маъшуқлар висолининг таманносидин телбалик даштиға мажнунвор қадам урдум ва ширинмисол маҳбублар жамолининг тамошосидин бало кўҳсориға Фарҳод янглиғ ўзумни етурдим. Маснавий:

Қаён жилвагар бўлса аҳли жамол,
Бошимни қилиб йўлида поймол.
Қачон чиқса бир уйдин овози чанг,
Қилиб рақс онинг даврида бедаранг.
Биров айласа не навозандалиғ
Камар боғладим қилғали бандалиғ...

Бу йўсунда не замон инқилоботидин заррае ғамим бор эрди, не жаҳон ҳодисотидин лаҳзае аламим».

Кўриниб турибдики, Муниснинг ёшлик, ўспиринлик йиллари беғам, беғубор ўтган. Шоир улғайгани сари илм, санъат, адабиёт аҳллари билангина эмас, разил ва жоҳил одамлар билан ҳам мулоқотда бўлади. Буларнинг ҳар бири унда ўзига хос таассурот қолдиради.

Йигирма ёшларида Муниснинг турли ташвишлар, ғамандуҳлар билан тўлиқ ҳаёти бошланади: «Хусусан, санаи ҳижрия минг икки юз бешдин (мелодий 1799—Н.Ж.) то ҳазрат... Элтузар Муҳаммад Баҳодирхонким... фақирнинг адоватиға натоқи нифоқдин камари ижтиҳод боғлаб новаки жафосиға кўксумни нишона қилғали чоғлаб, кийн изҳорида дақиқае номаръи қўймади ва бедод қилурдин лавҳае тўймайди. Бошимизға турлук балиёт келтурди, қошимға гуногун офот еткурди. Андуҳ сипоҳининг лагаткўбидин нишот ҳавосин билкул чиқорди ва кулфат лашкарининг ошубидин инбисот тақозосин кўнглумдин биттабъ қўнқорди. Гуногун масойиб балосин олдимға келтурди. Ҳаддин афзун навойиб хоросин бошимға ёғдурди. Байт:

Насибим ғам уза ғам бўлди чархи гардондин,
Мусибат узра мусибат етушди даврондин».

МАНА, МУНИС ғазалиётидаги тушкунлик, давр ҳамда аҳли даврдан норозилик ҳиссларининг келиб чиқиш тарихи. Демак, жамиятдаги камчиликлар Мунисни ёшлигидан оташин этган ва унинг илк девониданоқ дардли асарлар жой олган:

Кимниким дўст дедим, душмани жон топдим они,
Неки ондин тиладим суд, зиён топдим они...
Ёр меҳрин тилаб, ағёр жафосин кўрдум,
Майки гулгун талаб этдим, қаро қон топдим они...
Некхоҳим деганим барча бор эркан бадхоҳ,
Оникин онглар эдим яхши, ёмон топдим они...

Лирик қаҳрамон ҳаётда орзу-ўйларига батамом терс ҳолатни кўради. Дўст деб ўйлаган кишиси душман, хайрхоҳлик кутгани бадхоҳ, яхши гумон қилгани ёмон бўлиб чиқади. У инсонлардан меҳр, мадад, манфаат кутади. Аммо, нуқул зарар кўради. Умуман, бу ғазал ҳаёт зиддиятларини теран акс эттирган ва бошдан-оёқ тазод санъати асосига қурилган. У Мунис ҳаётининг муайян саҳифаларини ёритиши ва шоир яшаган замонанинг манзарасини реал гавдалантириши билан диққатга сазовор.

«Мунис ул-ушшоқ»нинг мукаммал нусхасидаги ҳасби ҳол асарлар, шоир умрининг нисбатан сўнгги йилларида ёзилганки, ҳаёт, жамият ва одамлар ҳақидаги тугал ва қатъий ҳукм-хулосаларга эга. Жуда ҳазин ва мискин кайфият билан ёзилган мана бу ғазал эса шоирнинг моддий жиҳатдан ҳам, маънавий жиҳатдан ҳам меҳру рағбатга муҳтож ҳолга тушиб қолганини кўрсатади:

Оғир айлар қулоғин қасд бирла
Бировга дарди ҳолим қилсам аълом.
На шаҳ оллида бор бир қулча қадрим,
На қуллардин менга бир итча икром...

Мунис турли лавозимларда ишлаган, авом халқ орасида ҳам кезган, мансабдору зиёлилар билан ҳам муомалада бўлган. Унинг шеърлари ана шу турли тоифа кишилари аҳволи ва руҳиясини яхши билганлигидан далолат беради. Ёшлик чоғлари беғубор ва бедард кечган Мунис кейинчалик кўп донишмандлар даврасида бўлиб, улар билан фикрлашган, ҳаёт ва замонни ҳушёрлик билан кузатган. Олган янги таассуротларини ижодига изчил сингдирган. Ҳаёт инсон иродаси, табиати учун ўзига хос бир синов, кўзгудир. Мунис замондошларининг мана шу кўзгуда яққол кўринган қиёфасини ўз ғазалиётига кўчирган:

Давлатинг борида бордур аҳли олам ошно,
Қайтғач давлат, жаҳонда топилур кам ошно.

Мазкур матлада шоир инсон табиатидаги носамимийликдан шикоят қилади, мол-давлат туфайлигина ошна тутинадиган кишиларни қоралайди. Шунингдек, бу сатрлар шоирнинг хон саройида бош мироб лавозимида ишлаган кезларида бадавлат ҳаёт кечиргани, умрининг сўнгги йилларида эса яна қашшоқлик қийинчиликларига дучор бўлганлигини эслатади.

Инсонлар орасида яшаб туриб, руҳан, қалбан ёлғиз бўлишдан кўра оғирроқ дард бўлмаса керак. Мана бу байтда шоирни кимсасизлик ва ғам-кулфатлар оғушида кўрамиз:

Уйла бекаслик мани маҳзунға топмиш дастким,
Бир киши йўқдур манго жуз кулфату ғам ошно.

Хўш, Мунис ёки унинг замондошлари бундай аҳволга тушишига сабаб нима? Буни шоир қуйидагича изоҳлайди:

Баски даврон хоҳиши бегоналиқ солмоқдурур,
Бир-бириға бўла олмас икки ҳамдам ошно.
Кимки бўлди ошно, бот айлади бегоналиғ,
Топмадим бу давр аро бир аҳди маҳкам ошно.

Мунис дўстликка жуда катта ижтимоий, маънавий-ахлоқий масала сифатида ёндашади. Зотан, ҳаёт нақадар машаққатли бўлмасин, у меҳрибон, мададкор, хушчақчақ дўстлар билан енгил кўчади. Шоир эса самимий, жонажон дўстга илҳақ яшаб ўтган. Халқда: «Аҳмоқ дўст—ёвдан ёмон» деган нақл бор. Мунис ҳам дўст билан душманнинг фарқига бормайдиган, эзгу билан ёвузни ажрата олмайдиган, хиёнаткор «дўстлар»дан меҳр ўрнига жабр кўрган ва бу бетайин кишилар, тунд туйғуларнинг тимсолу таассуротини ўз шеъриятига муҳрлаган:

Оҳким, жонима қасд этди жафолар бирла,
Дўстим душмани бадхоҳ сўзиға йўлиқиб.

Дўстлик туйғуси, энг аввало, киши қалбида оилавий ҳаёт жараёнида куртак отади. Меҳру шафқатли оиланинг фарзандлари, албатта, дўстликка қобил кишилар бўлиб етишади. Мунис жамиятда дўстлик ўрнини кўпроқ душманлик эгаллаганининг сабабиятини қидирар экан, оила ва сулолалар ичра муҳтожлик, мол-мулкка ўчлик ҳукмронлик қилиши натижасида, тарбиянинг асоси сусайиб, одамнинг қадри камайиши, авлоду аждодлар орасида хусумат авж олишини англайди:

Уйла дунё дўстлиқ рафъи мурувват айламиш
Ким, инисиға қилич бир фулс учун тортар оқо.
Не мурувват кўз тутарсен чархи дундинким, қилур
Хасм атони ўғлиға, ўғлин атодин бошқалаб.
Мунис, асбоби жаҳон жамъиятиға қилма майл
Ким, олур ворисларинг бир кун йўқу боринг талаб.

Бу сатрлар бутун умри мобайнида вафо, садоқат излаб изтироб чеккан қалбнинг аччиқ унларидир.

Муниснинг бутун шеърияти шоирнинг ҳаёти ғоят оғир кечганлигидан кафолат беради. Ифода услубига кўра содда ва самимий бир ғазалида муаллиф ўз ҳаётини ҳаққоний акс эттиришга эришган:

Басе, ғам боридин чекмиш оғирни,
Боғир бўлмиш ҳазин, кўнгил ёғирни.
Фалак ғам юкларин солғанда элга,
Ёғирнимға манинг қўймиш оғирни.
Билурсен ғам юкин кўп чекканимни
Ёғирним устида кўрсанг ёғирни...

Мазкур асарда «оғир», ««боғир», «ёғир», «ёғирн» каби ўзаро оҳангдош сўзлар воситасида жуда муваффақиятли чиққан сўз ўйини мисралардаги дардчил мазмуннинг таъсирчанлигини чандон оширган.

МУНИСНИНГ ЗАМОН ва аҳли замон ҳақидаги фикрлари, ижтимоий позицияси, жамият тўғрисидаги танқидий мулоҳаза ҳамда ҳаётий кечинмалари фақат автобиографик асарлари қобиғида қолиб кетмаган. Ҳасби ҳол типидаги ғазаллар Мунис дунёқарашининг ибтидо ва сарчашмасини англатса, ижтимоий мавзудаги ғазаллари шоир тафаккурининг тадрижий такомилини кўрсатади.

Нусратулла ЖУМАЕВ

Мунис ёшлигидан ҳусниҳат илми билан жиддий шуғулланиб, хаттотлик санъатида беқиёс камолот касб этди. У 16-17 ёшларидаёқ Навоийнинг «Мезон ул-авзон» асарини [illegible] кўчирган. «Мезон ул-авзон»нинг Мунис кўчирган нусхаси навоийшунос олим Иззат Султонов 1948 йили тайёрлаб нашр этган «Мезон ул-авзон»нинг танқидий матни ва унга асос қилиб олинган таянч нусхаларга қиёсланганда, бир қанча тафовутлар юзага чиққан. Хусусан, таянч нусхалардаги мавжуд хато, чалкашлик ва тушириб қолдирилган ўринлар Мунис кўчирган нусхада тўғри, аниқ ва тўлиқ ҳолда келтирилгани муаллифнинг ишга саводли хаттотгина эмас, балки аруз илмининг хос билимдони сифатида ҳам ёндашганидан далолат беради.

Ушбу саҳифа Мунис илк девонига ўз қўли билан кўчирган «Саводи таълим» рисоласидан олинди. Назмда битилган бу илмий-маърифий асарда Мунис ҳар бир ҳарф шакли, ёзиш усулларини каллиграфик мезон ва геометрик ўлчов, чизмалар воситасида хаттотлик маҳорати билан намойиш қилган. «Саводи таълим» Октябрь инқилобигача бўлган ўзбек болалар адабиётининг қимматли намунаси ҳамдир. У—болаларга ҳуснихат ўргатиш учун махсус ёзилган асар. Саҳифанинг чап томонидаги илк байтга эътибор беринг:

«Зо» уч нуқату валек саркаш,
Қилса бўлур они қушға ўхшаш.

Биринчи мисрада шоир «зо» ҳарфи уч нуқтадан иборатлигини [нуқта — хаттотлик ўлчов бирлиги] тушунтиради. Иккинчи мисрада шу билимни бола эслаб қоладиган даражада мустаҳкамлаш мақсадида «зо»ни қушга ўхшатади ва пастдан ҳарфнинг қуш сингари тасвирини чизади. Асар ҳали ҳам эски ўзбек тили ва ҳуснихатини ўрганувчилар, бўлғуси шарқшунослар учун қўлланма вазифасини ўтай олади.

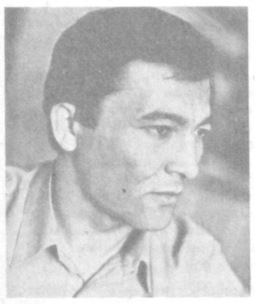

Азиз САИД

РАҚАМ ШЕЪР

Ўн етти йилдан бери
Тўрт хонали уйни қуриб битказолмаган,
тўққиз марта бригадирликка
тайинланиб,
йўқ нарсани бор деб ёзмагани учун
тўққиз марта бригадирликдан олинган,
йигирма тўрт соатли кеча-кундузнинг
фақат
ишга келган каби,
саккиз соатида уйда бўладиган

ДАДАМГА МАКТУБ:

• Падарига лаънат ташвишларнинг,
ахир дунёда
саёҳат,
театр,
кино,
ресторан деган гаплар бор,
ҳеч бўлмаса,
ўн йилдан буён
тинчлик бермаётган жигарингизни
бирор оромгоҳда даволатсангиз...

ДАДАМДАН МАКТУБ:

Ўғлим, раҳмат,
ҳаммасининг вақти-соати бор,
қолаверса,
маош ҳам юз йигирма,
етти кунда бир кило гўшт оламиз,
бир ойда беш сўмдан —йигирма,
уй ҳақи, газ ҳақи, сув ҳақи —йигирма,
талаба синглингга — йигирма,
талаба укангга — йигирма,
бир қоп ун, қанду қурс —йигирма,
тамаки, меваю сабзавот—йигирма,
шундай экан-да, деб ҳеч ташвиш
қилма —
онанг ҳам етмиш сўм олади,
кийим-кечак, келди-кетди,
қариндош-уруғнинг тўй-азаси бор,
бир ёғи укангни уйлашга тараддуд,
баъзида ўйлаб ҳам қоламан,
пахтани сал қиммат қилсакмикан, деб,
ҳазил бу, одатимни биласан ўзинг,
бизларни қўя тур, ўзинг қалайсан,
ўзинг,
ейишдан, кийишдан келинни қисма,
етмаса тўрт энлик хатингда ёзгин.

•

Айт дединг, айтавер дединг,
Не кечди, не кечур, нималар кечар.
Айтсам, қоним қувиб томирларимдан
Тун кетар, кун кетар, дил кетар.

Айтсам, умримнинг ҳар битта йили
Битта зина бўлиб тушар зиндонга.
У ерда йўқотиш чархлаб суягим,
Тортади бандлари қонли камонга.

Айтсам, юрагимдан чиқар бир гадо,
Қўллари бўм-бўшу кўзлари сўқир.
У минг бор ёлбориб, минг бор
алданган,
Сўраган нарсаси бир бурда меҳр.

Айтсам, сўнг сенга ишонолмайман,
Сўзларинг бариси ёлғонга дўнар.
Не керак тиланган меҳр ва севги,
Сохта ой, сохта нур, сохта юлдузлар.

Айт дединг, айтавер дединг,
Айта олмайман-эй, айта билмасман.
Мени қийнамагил севгим-жаллодим,
Оғули ханжарни сенга бермасман.

•

Мен бир бозингарман, бугун сўнгги бор
Пардасиз саҳнага чиқаман кулиб.
Алдаб келган эдим сизларни, ҳар кун
Минг бир бор туғилиб, минг бир бор
ўлиб.

Кўксимга санчилган найзалар найза
Эмас, кўзим эккан майсалар эди.
Қафтимга қўнган қуш қўшиғим тинглаб
Сизларни кулдирди, тилимни еди.
Тош билан болтани қарсиллатган мен,
Бу ёлғон ўрмонда адашган сизсиз.
Най чалдим, дарз кетган умр кўзамдан
Ишқдан маст илонлар чиқмади эсиз.
Мен бир бозингарман, бугун сўнгги бор
Жаранглар тиллари боғлиқ қўнғироқ.
Чироқлар ўчади, бойўғли ҳувлаб
Сарупо тикади менга минг ямоқ.
Чиқаман бўғзимда оловлар ўйнаб,
Хатони пичоқдай ютади юрак.
Кўзимда фаввора—қон билан ўйнаб.
Юзимга сепади—сиз учун эрмак.
Довуллар чалинар, лангарчўп синиб
Қуларкан мен дордан сўрамам
шафқат.

Қумсоат сирларим санаркан бир-бир
Алвидо айтаман — сизларга нафрат!
Мен бир бозингарман, бугун сўнгги бор
Пардасиз саҳнага чиқаман кулиб...

•

Насибам узилмаган ҳали кунлардан,
Бу менга берк эшикнинг сўнггиси эмас.
Ҳали кўп дардларга чидар бардошим,
Мени ҳариф билган битта сен эмас.

Умрим, мен сени яшайвераман
Дарахтни чирмаган аланга мисол.
Бу қисқа карвоннинг хуржунларидан
Афсус тополмайсан шодлик ва висол.

Балки сен оз қолдинг, балки сен узун,
Кимдир ўлчамоқда балки қаричлаб.
Сен менга хиёнат қила олмайсан,
Мен сени яшайман шеъримга ўлчаб.

СЕН БУЮК БЎЛАРДИНГ

Сен буюк бўлардинг, эҳтимол,
Тўхтадинг: «Йўқ, йўлим етмайди.
Озгина йиғинай, роҳатга
Тобакай ҳеч қўлим етмайди».
Сен буюк бўлардинг, шубҳасиз,
Элсевар бир дилинг етмайди.
Эрк учун жонфидо ҳаёту,
Ҳам гўзал бир ўлим етмайди.

ТИНЧЛИК

Оламнинг энг ширин неъмати,
Бағрида унади гул-шуур.
У бир соз эрурки, жўрида
Умрлар қўшиғи айтилур.
Идроку юракнинг кўкидан
Сен она заминга бўйлагил.
Тинчлик—бу мунаввар ҳаётнинг
Ўзига ярашган кўйлаги...

•

Тақдирингни қўлингдан
Излаб топмасанг тадбир,
Кўраётиб, унутма —
Тақдиринг тилингдадир.

ПАХТАЗОРДА КУЗ

Пахтазорда куз тинар бугун,
Либосларин ечар ғўзалар.
Унинг қизлик либоси маҳзун
Эгатларга аста тўшалар.
Пахтазорда куз тунар бугун,
Лабларини очар ғўзалар.
Куз—ғўзанинг оқ сийнасидан,
Гоҳ лабидан олар бўсалар.

Амирқул КАРИМОВ

МУҲАББАТ

Муҳаббат машина ортида қолди,
Қўш ҳалқа судради аламларимни.
Ҳасратни сиёҳдон этдинг-эй,
дунё,
Дилимга чархладим
қаламларимни.
Ҳаёт—туғилмаган боламдан
қарзим,
Мен шундан севаман самони,
ерни.
Фақат... ҳар субҳидам ёзаман
маҳзун,
Муҳаббат ҳақида энг сўнгги
шеърни...

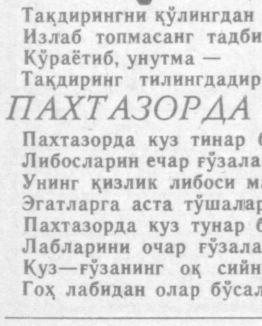

Исмат ХУДОЁР

ИБТИДО

Туманларнинг қанотида учгай
турналар —
Ёруғ куннинг манзилига
йўл олган карвон.
Бу оралиқ масофанинг азоблари—туш...
Етганларга
насиб қилгай инсоний камол...
Боласидай севар мени тупроқ кўчалар,
Юрагимни уйғотарди шовуллаган сой,
Сўнг ҳикоят сўйлар эди олис кечалар
Ғарамларнинг тепасида қалқиб
турган ой...

МАНГУЛИК

Абадият қорларини
Эритгандай шуълалар,
Бу дунёнинг зорларини
Фано руҳи аллалар.

Жаранглатиб
қўнғироғин,
Мангу чорлар садолар.

Ёқиб қўйиб
шамчироғин,
Нома битар даҳолар.

Оқиб ўтар дарёлари,
Ичиб тўймас асрлар.—
Шоирларнинг нидосига
Синиб кетар қасрлар...

САРГАРДОН ОДАМ

...Бу йўллар қаёққа олиб бораркан,
Ва сўрар ким мендан порсо хунимни,
Бошимда сўнг кимлар йиғлаб
тураркан, —
Соғиниб яшайман ўтган кунимни.

Хотирам зил-замбил кўтаролмайман:
Минг йиллик асрлар юкидай оғир.
Ҳануз-ҳанузгача англай олмайман
Ким осий? Бугунми? Эртами? Мозий?..

Банди тоғ нигоҳи оғир қадалар,
Бугуннинг эртага бор деб сўроғи.
Юлдузлар ташбеҳи не деб аталар,
Ойнинг ёдимикин юздаги доғи.

Чўнг дунё бағрида шамолдай елдим,
Ошиқлар оғуши — субҳона бодлар...
Чорак аср дайдиб Тошкентга келдим,
Чорак аср умрим мозийда ётар...

ГАЗЕТАМИЗДА БИРИНЧИ МАРТА

Тиловолди Жўраев — фарғоналик. Улуғбек номидаги Фарғона Давлат педагогика институтида, Москва дорилфунунида таълим олган. Эндиликда Фарғона Педагогика институтида ўқитувчилик қилмоқда. Айни пайтда, уни кўпчилик фақат педагог сифатидагина эмас, хонанда ва созанда сифатида ҳам яхши билишади. Унинг қўшиқлари зангори экран ва радио орқали кўп таралган. Тиловолди Жўраев таржима соҳасига қизиқади ва инглиз тилидан ўгиради. Унинг таржимасида Г. Уэллснинг «Доктор Моро ороли» романи нашр этилиш арафасида турибди. У ҳозир К. Грэхемнинг «Тол шабадалари» асарини таржима қилмоқда. Шунингдек, Тиловолди ҳикоялар ҳам ёзиб туради. Газетамизда биринчи марта чиқаётган ижодкорнинг бу ҳикояси унинг дастлабки асарларидандир.

Тиловолди ЖЎРАЕВ

ЎТИ ЎЧМАЙДИГАН ТРАКТОР

ҲИКОЯ

— ҚАНИ ДОМЛА, иссиқ чой келди, — деди бригадир ариқ лабидаги майда ажриқ устига ярим увада, ола-була доғли тўшакни ёзаркан.

Оёқларни ариқ ичига солинтириб тўшакнинг икки четига ўтирдик. Бригадир нон билан узум тугилган дуррани ечди, уни текислаб у ер-бу ерини тузатди, сўнгра темир чойнакдаги кўк чойни қайтарди, қуйиб менга узатди.

— Ўзингиздан бўлсин, — дедим мен, миннатдорчилик билдириб.

— Олинг, олинг, сиз меҳмонсиз, менгаям пиёла бор, — деди у.

—Боллар асил боллар, домла, айниқса, сизларди студентларинг, — чойни ҳўплаб сўз қотди у, — хўп тартибли, яхши теришади, кейин, ҳар куни идорада, шу денг, бригадирлар ўртасида жанжал, сенга, менга, деб талашгани талашган, яхши кимга ёқмайди. Сиздан олдинги домлаям жуда қатирвораркан, ўзиям ажойиб йигитакан, тинмайди, бир жойда тек турмайди денг, бир-иккита боллар бор, тинмай қувиб юради шуларди. Яшанг-э, кучам, оёғам боракан, дейман унга қараб.

Пахтазор худди ипак қурти барг егандек бир маромда шитирлайди. Ҳозиргина пахталарини тортқизган болалар яна пайкалга шўнғиб кетишган. Фақат онда-сонда гўё олис-олисдан келаётгандек хандон қийқириқ, кулги қулоққа чалинади. Иш кунининг тугашига ҳам оз қолганди.

Уфқдан қуёш тафти пасайиб, каттакон сўниқ қизил шардек осилиб қолган. Онда-сонда юзларни силаб бир томонга эсган кечки шабадада октябрнинг сўнгги кунлари салқин нафаси сезилади.

Шу пайт йўлнинг бошида ҳозиргина пахта олиб кетган прицепли трактор кўринди. У ҳаш-паш дегунча етиб келди-да, қулоқни қоматга келтириб тариллаганча ортига бурилди, сал орқага тисарилиб, прицепни пахта олиб чиқиладиган йўлакка тўғрилади. Ясама кабинанинг эшиги очилиб, ундан паст бўйли тракторчи сакраб тушди, овози бироз пасайган бўлса-да, трактор ўчмади—мотор ҳамон бир маромда ишларди. Тракторчи прицепнинг пастки бортини очиб қўйди-да, биз томон юрди.

— Ке чойга, чой ич, ҳозир пунктга кетасан? — деди бригадир, бир қўли билан белбоғини ушлаганча, бошини у томон буриб. — Манаву чойди ичиб ол, узум-пузимдан еб, қоннингни тўкла, болам, эрталаб келасанми ҳали, уйингда қарайдиганинг бўлсайкан, майлига, Сенгаям қийин бўлди, жигар! Домла, бу, ишларам борган сари осонлашиш ўрнига қийин бўп кетяпти, пахта топшираман деб, денг, шу, эрта озонгача юришади-да, бола бечоралар...

Тракторчи яқин келиб шундоққина ерга ўтирди. У қалин пахтали шим кийиб олган, кир бўлиб кетган шерст кўйлак устида жужунча, жужунчасининг тепа тугмалари узилиб тушган, белига ранги ўнган қизил матодан белбоғ боғлаб олган, афтидан, тўни ҳам бўлса кераг-у, трактор кабинасида қолган кўринади. У «уфф» деб оғир чўкаркан ердан оз-моз ажриқ сомони аралаш чанг қўзғалди. Бригадир ўзи ичаётган пиёлага чой қуйиб унга узатди.

— Манаву болаларди пахтасини бўлибоқ, хирмондагини юклаб, жўнайвергин.

— Хўп бўлади, шундай қиламиз, отам.

— Яша, азамат, умрингдан барака топ, кам бўлмайсан. Айтмоқчи, кеча қачон қайтдинг?

— Қачон бўларди? Ўзиз билган вақтта-да.

— Ҳалиям очирит кўпми?

— Турган тракторди кети йўқ.

— Зап тракторчимиз бор-да, домла! Ўзи шу ҳозирги замонди ёшларига барибир тан бериш керак. Айниқса, тракторчиларди айтинг, кечаси билан пахта пунктларди олдида туриб чиқишига тан бераман-да. Бизи Аҳмаджон ҳам шунақа хилидан...

— Мақтанг, мақтанг, отам, эшшакнинг меҳнати ҳалол...

—Ҳа, энди гапни тўғрисиям шу-да, болам, ростданам меҳнатинг ҳалол, буни ҳамма билади. Сени ўрнингда мен бир кунам чидамайман бунақа ишга, янаям сенга раҳмат, болам, асти кам бўлмайсан, ортиқча йўлингга, ишингга пул сўрамасанг, кечаси ухламадим демасанг, ордин сўрамасанг, сендақалар бор, биздақалар керилиб юрамиз-да... Хотин сўрамасанг... — хихиллаб кулди бригадир.

— Оббо! Энди жудаям оширвордиз, — деди тракторчи нимагадир жиддий тортиб.

Кейин кўзи йилтиллади, оғзининг таноби қочиб ишшайди. Оғиз четлари намланди, тириш, калта панжали ўнг қўлини аста олиб бориб оғзини артди, сўнг чап қўлидаги чойни ҳўплади.

— Шунинг учун тракторни ўчирмасакан-да бу Аҳмаджон, бир гап бор, дегандим, — ҳазиллашиб гапга аралашдим мен.

— Нимага ўчираман? Ўчирсам, кийин юрмайди, гапга кирмай қўяди, буям ўзи чарчаб турипти, бунгаям қийин, билмайсизлар-да.

У хиёл кулиб менга қараб турарди. Кулгиси ҳам қизиқ эди бу йигитнинг: кулиб кулганга ўхшамас, кўзларининг чекка тиришлари яна ҳам ортиб, сариқ тишлари кўринарди, холос. Гапирганда шу аҳвол: юз ифодаси ҳам кўп ўзгармасди, гапида умуман завқ сезилмас, худди аллақачон ҳаётдан чарчаб қолган одамга ўхшарди. У билан икки-уч бор кўришган бўлсак-да, эътибор қилмаган эканман. У паканагина, миқтидан келган, қинғир кийилган дўпписи атрофини мош-гуруч соч қоплаган, пешонасига чуқур ажинлар тушган, кўзларининг икки чеккаси майда тиришлар билан қопланган, бироқ мўйлаби тим қора одам эди. Пиёлани икки кафти орасига олганча ҳамон менга кулимсираб қараб турарди.

— Аккумлятор чатоқ, — деди бригадир.

— Шунақа, ҳамма бало шунда, — деди тракторчи. — Аккумлятор чатоғда, аккумлятор бўлса-ю, ўчирамиз, қулоқ бирпас тинчийди, ёғам эканом, шу йўғ-да. Йўқ бўлгандан кейин нима қилиш керак, юрса юриб ўлмайдими, жонгаям тегиб кетти ўзи ҳаммасиям!

—Қийналиб юргандан кўра топмайсизми, олмайсизми? Қачонгача бунақа қилиб юрасиз? Колхоздан талаб қилинг, бермаса минманг тракторини.

— Қаёқда олмайди, олган, вақти келганда ёниданам олган неча марталаб бечора. Ҳадеб олаверишга ошиб-тошиб ётиптими пули буниям. Бир бечора, сағир бола, — деди бригадир.

— Олганман, доим ёнимдан олганман, — деди тракторчи, — ҳадеб олавергани пул борми? Олasan, яна эҳтиёт бўлмасанг, ўғирлашибам кетади. Буям бир машмаша, бош оғриқ. Колхоз ўзи бермайди, керак бўлса, ол ёнингдан, топиб ол, дейди. Ўзи ҳамма ёнидан олади. Яна ўзининг нархига бўлсаям майли, чайқов. Колхоз бергандаям бир гўр, барибир елкаси бор.

— Тавба, — дедим мен. — Қизиғу шу колхозди тракторигаям-а?

— Э, ака, нима бало, бошқа элдан келганмисиз? — деди тракторчи ва менинг нимадир демоқчи бўлаётганимни кўриб гапни қисқа қилди. — Э, қўяверинг, бошизи оғритманг, ўнгналмайди бу ишлар. Ана шу падарингга лаънат аккумлятор...

У бирдан жимиб қолди. Бригадир қимирлагандек бўлди, мен беихтёр унга қарадим. Унинг менга қараб турган кўзларида «чакки гап қўзғалди» деган маъно бор эди.

Тракторчи чуқур хўрсинди. У ниҳоятда маъюс тортиб қолган, чиғаноғини иккала тиззасига тираб, очиқ кафтларига жағини қўйганича ўйга ботганди. Орага ноқулай жимлик чўкди.

— Унда эрталаб қандай юргизасиз, тортқизасизми ё? Буям ноқулай-ку, — дедим мен, ўртадаги вазиятни кўтариш учун.

— Ташвиш қилманг, домла уйди олдига тупроғдан аккумлятор қип қўйганман, давоси икки присеп тупроқ, ўчирмасдан олдин тракторди ўша дўнгликка чиқариб, чўнқайтириб қўяман, эртаман юриб кетаверади.

—Осон экану, зап йўлини топибсиз. Бундан буёқ энди кимнинг уйини олдига тупроқ тепа кўрсак, тракторчи экан, дер эканмиз-да, — ҳазиллашдим мен.

У индамади, фақат бир қимирлаб қўйди, яна чуқур тин олди, кўзлари яна ҳам маъюс тортиб, бир нуқтага қадалди.

— Чой ичинг, чойдан, домла, чой совияпти, — деди бригадир олдимда турган пиёлани олиб тўкиб ташлади-да, иссиқ чой қуйиб узатди.

Ғалати вазият юз берди, ҳамма бирдан индамай қолди. Суҳбатимизга нимадир кўланка ташлаган эди.

Қизиқ, суҳбатнинг ҳам ғалати ўз қонунияти бор — бошланган гап истасанг-истамасанг, ғайриихтиёрий тарзда ўз оқимига олиб кетаверади.

— Аккумляториям қуриб кетсин, —деди бригадир, суҳбатга якун ясамоқчи бўлгандек. — Арзимаган нарса, давлатга сариқ чақалик турмайди, шуям кулпат. Қоида бўйича гараж ўзи бериши керак, колхозда бўлиши керак, йўғ-да нима дейсиз? Бўлсаям пуллаворишади-да, ё буёғдаги минан кимни иши бор? Додизди кимга айтасиз? Ҳаммаёқ шу. Яна денг, тракторди тайёр аккумляторини бузиб, ичини қирқиб енгил мошиналарга сотишармиш...

ШУ ПАЙТ БРИГАДИРНИ кимдир чақириб қолди. У оғир қўзғалди. «Ё пирим» деб ўрнидан турди-да, тўни пешини тўғрилаб, овоз келган томонга юрди. Биз ёлғиз қолдик. Мен бошқа гап қўзғамадим, бироқ салдан кейин тракторчи ўзи:

— Шунақа гаплар, домла, — деб қолди, гапини оҳангидан суҳбатни давом эттирмоқчи эди у. — Қаёққаям борардик. Бригадир тўғри айтади, додинг[illegible] кимга айтасан? Шу тракторди минмай десам, яна тирикчилик, бошқа нима ишам қиламан... Бола-чақа бор... уям ярим-ёрти шунақа ғалати дунёканда, домла. Бир томонини ўйласанг, отангам-онангам, ошнангам-оғайнингам шу трактор, ҳеч ким сенга бунчалик яхшилик қилмайди. Бир иш бўлди-ю, энди буям пешана, нимаям қилардик, нимаям қилардик, ёмонлигам қилди-да, бу трактор. Трактордаям нима айб, тўғриси, ўзим айбдор... Бир кун кечаси, шунақа қилиб хотинди трактор босиб кетти... Билмай қолдик кечасийди, ўзимам ўлгандек чарчагандим. Умри қисқайкан, шунақа кетти борди. Дунёга келиб, бир тузук-қуруқ яхшилигам кўрмади, шўрлик кўргани меҳнат бўлди, шаҳаргаям чиққанмасди, раҳматлик. У ёқ бу ёғди тўғирлайлик, ўнглайлик, эл қатори бўлволайлик деб ўтиб кетти, нима дейсиз? Йиғлаб-сиқтаб, озгина жой олиб, уй қургандик, уям битгани йўғиди. Бир чеккадан озгина ер беришганди, ваҳм ериди, уям битта одамди яхшилиги билан, бўлмасам, мана неччи йил бировга бир сотиқ ер беришмайди, олса ҳам пахта экишворяптики, ер беришмайди. Ер беришга беришди-ю, шу ерда гувалак қуйгани рухсат беришмади. Тракторди отангам-онангам, акангам-укангам деганим шу, отмани бўйида хотин билан гувалак қуйиб, уйга шу тракторда тошидимда, у бўлмаса, нимада тошийман. Уйди бошладик. Хотинди қувонганини айтмайсиз. Кечаси-ю кундузи ёнимдан қолмайди, тинмайди, кундузи далани ишини қиламиз, кечаси уйда. Яхши, пахта теримгача уйди тиккалаб олдик. Уни устига ўзи касалванд денг, тинмайди-да бечора. Жигари оғрийди, сариқ бўлиб банисада ётиб чиққан, оғир иш қилса бўлмайди, суюнганидан шунгаям қарамайди. Қўлида боласи бор тағин. Совуқ тушганда уйди бир хонасини биткизиб кириб олдик. Одамларгаям раҳмат, элам қараб турмади, ошна-оғайниям. Трактор, денг, ўнг қўлим, колхозди ишигаям улгураман, ўзимникигаям. Шундан қўлимгаям беш-тўрт сўм тушиб туради, бировди бир нарсасини бир жойга обориб бераман, ерини ҳайдайман, шолисини янчаман... ишам топилиб туради, одамларам қуруқ қўйишмайди. Уйди ҳашар қилиб дувол урган кунимиз, дувол битиб, одамлар тарқагандан кейин, хотин кўзига ёш олиб: «Аҳмад ака, худо хоҳласа, шу уй битса, бизам эл қатори одам бўб қоламиз, ҳаммасини тўплаб, битта тўй қилиб берасиз деган эди», раҳматлик, шунгаям етмади. Бир нарса опкелинг, бир нарса кам демасди, ҳеч нарсани билдирмасди, мени аҳволим беш қўлдай аёниди ўзига. Кеч кузда хонамизга печка қурдим. Тиниб-тинчимайди, бечора, қимирлагани-қимирлаган. Бир кун қиш совуқ, печкани олдида ўтириб сўраб қолди:

— Аҳмад ака, баҳорда олдимиздаги агаротка нима экамиз, нима деҳқончилик қиламиз?

—Баҳор бўлаверсин, сен ҳозир ўзингни ўйла, соғлиғингни тикла, худо хоҳласа, нима десанг, экамиз, — дедим мен.

Кўзлари ялтиради бечоранинг, бошидаги рўмоли билан тертиб ёшланган меҳр тўла кўзларини тўсди... Эрта баҳор ерди ағдардик, эр-хотин қўш ҳўкиз деганларидек экишга тайёрладик. Даладаги юмушларди бажариб кечга томон уйга келсам, уйнинг бўсағасида хотин йиғлаб ўтирипди. Ҳа, десам, раис келиб, бу ерга ҳали сенлар хўжайинмассан, пахта экилади, ерга тегмайлар, деб кетти, дейди. Раис йўлдан ўтаятиб, хотинни агаротни ичида ўралашиб юрганини кўрган бўлса кераг-да, атроф дуволимиз йўқ, ҳаммаёқ очиқ. Мениям олдин кўзим қоронғилашди, худди ўйлаб юрган нарсаларим чипакка чиққанга ўхшаб кетди. Кейин ўзимни тутиб, майли, хапа бўлма, айтса-айтгандир-да, ҳеч нарса қилмайди, экамиз ўзимиз айтгандек, чиройли ҳовли қилиб яшаймиз, деб уни юпатдим. Бизи айтганимиз бўлармиди, тайёр қип қўйган еримизга кўзимиз олдида пахта экиб кетишди. Жуда хўрлигимиз келди, майли, зўрға қурган уйимиздан чиқ демаяпти-ю, шунгаям шукур қилдик. Янаги йилда бир гап бўлар. Куз келди. Пахта худди ҳозиргидек, эрта саҳардан тракторди рўлидаман. Эртаманда далага одам таши, ёрдамчиларга қозон, сув, ўтин обор, пахта ол, кўз қорайгунча тиним йўқ, кечқурун пунктга жўна, кечаси билан тракторди тириллатиб очиритта тур, жуда вақтли қайтсам соат тўрт-бешларда уйга қайтаман, яна эрта саҳар. Ўша кечаси... ўша машъум кечада соат тўртларга келувдим. Хотин оғир оёқ, вақти-соатиям яқиниди. Юрган йўлимдаям ўзи шуни ўйлаб юрувдим, бироқ уйга келсам, хотин безовта: «Билмадим, аъзои-баданим оғриганга ўхшап турибти, бувимни опкелиш керагмиди?», деди. Овқатти иситти, епману печкани олдида пинакка кетип қопман. Биров туртади, ҳадеб биров туртади, зўрға кўзимни очсам хотин, кўзлари ола-кула, ранги бошқача. «Оборинг дўхтирга, қўрқяпман», деди. Қарасам кийиниб опти, устида ўша келинлигидаги қора пальто. Апил-тапил ўрнимдан турдим. Ярим кечада йигирма чақирим ерга қандай обораман? Қишлоғда дўхтирхона йўқ. Телепонам йўқ. Ўчакишмай ўлгур почтадаги телепонам ишламай қолган, идорага узоқ. Сакрап тракторга чиқип, педалди босипман, трактор пасга қараб жилди-ю, биров «вой» деди... Хотин орқамдан келиб, чиқмоқчи бўлиб уринаётганакан, шошилишда, қоронғида кўрмапман-да. Парёдимни кимга айтай! Шартта тормизни босиб, ирғиб тушсам, хотин ғилдиракди тагида питиллаяпти. Унга ташланиб «дод» деганимни биламан, нима қилаётганимни ўзим билмайман, кейин кўзимга элас-элас ҳай-ҳайлаб сарпойчанг югуриб келаётган одамлар кўринди, бошқа нарса эсимда йўқ... Кўзимни очсам, уйда ётипман, худди ёмон туш кўриб, алаҳсираб уйғонганга ўхшайман. Атроп ёруғ, тепамда битта кампир ўтирибти, Ҳамро холам, Қосим ўртоғимни энаси. Ҳадеб битта гапди қайтаради: «Хапа бўлма, болам, энди ўзингни, болларингни умрини берсин, умри қисқайкан, нимаям қиламиз, ўзига керагакан...» Хуллас, мен ҳушимдан кетганимдан кейин, қўшнилардан биттаси, эски москвичи бор, Ҳалил ака, Азизани дўхтирга оборипти, ўзини эплаб бўлмапти, ёриб боласини олишипти. Ҳамро холам: «Озгина овқат евогин, болам, дардди овқат енгади», дейди, битмаган шипга қараганимча ётипман, овқат ўтадими бунақа пайтта. Хаёлимда Азизани гапи айланади, холос. Бир кун илгари, пунктдан келиб, ёмғир ёққаниди тракторди қийналиб дўнгликка чиқариб қўйиб, уйга кирсам, чой дамлаётганакан, менга қараб: «Аҳмад ака, декрет пулими осам, бераман, қўшиб аккумлятор оволасиз», деганиди, бечора. Шу айланади холос бошимда... Шунақа гаплар, мана, аккумлятор савдоси, ҳозир энди иккита бола билан етим қолганмиз. Ёлғизмасман, қайнанам қарашиб туради. Эртаминан сиз келиб, йўлди бўйида мошинадан тушганизда, тракторди шогўрд болага бериб, шаҳарга манний кашага кетаётувдим, автобус пойлаб тургандим. Мана, гаплашдигам, сизиям роса, ўзимни дардларимни гапириб...

— Йўқ, йўқ асло ундай деб ўйламанг... — қисқа жавоб қилдим мен. Унинг кўнглини жуда-жуда кўтаргим келарди, бироқ нима дейишни билмасдим, шу топда.

ИККАЛАМИЗ ҲАМ жим қолдик. Ҳар ким ўз ўйи билан банд эди. Мен унга қарадим. Унинг ёшини аниқлаш қийин эди. Ғам-ғусса одамни тез қаритади деганлари шу бўлса керак. Шу кўринишда ҳозир у қирқ-элликларга кириб қолганга ўхшарди.

— Нечага кирдингиз? — ўртадаги сукунатни буздим мен.

— Йигирма еттига, ишонса бўладими? — жавоб қилди у.

— Ҳали ҳамма нарса олдинда экан, — дедим мен. — Энди...

Гапни бригадирнинг қичқириғи бўлди:

— Ҳо-ой, Аҳмад, одам кўпайиб кетти.

Фақат шунда атрофдаги ғала-ғовур қулоғимга кирди. Прицепнинг олдида одам гавжум. Ҳамма пахтасини тезроқ тортқизишга шошиларди.

Аҳмаджон ўрнидан турди ва прицепнинг олдида иккала қўлини белбоғига қистириб турган бригадир томон юрди. Трактор эса ҳамон тириллари, худди қишлоқдаги оғир қисматларни кўраверib, гувоҳи бўлавериб толгандай баъзан-баъзан нотекис пақиллаб қўярди.

Қиш манзараси...

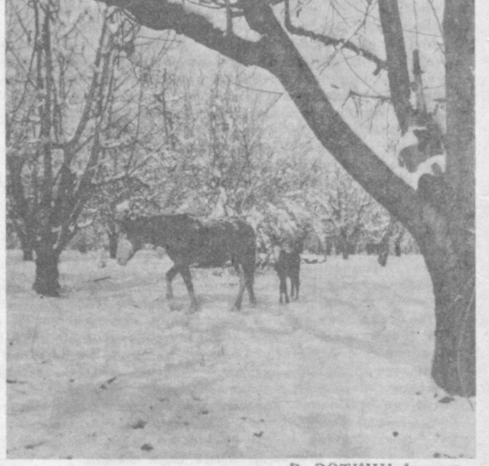

В. ЗОТКИН фотоси

ФИТРАТ ВА УНИНГ „БЕДИЛ" АСАРИ

Аҳмад АЛИЕВ

ТАРИХ ВА ТАҚДИР

АБДУРАУФ ФИТРАТ (1886—1938) адабиётимиз тарихида йирик олим, шоир, ёзувчи, драматург сифатида танилган, унинг тараққиётига таъсир кўрсатган ва ўзига хос из қолдирган шахсдир. Фитрат 1910 йиллардаёқ адабий, илмий ҳаётга аралаша бошлади. Шу кезларда дастлабки шеърлари, илмий асарлари босилади, уларда шоир ва олимнинг дунё воқеаларига муносабатлари кўриниб туради. Унинг адабиётшуносликка оид илмий ишлари — мақолалари, китоблари, ўнлаб пьесалари, ҳикоялари ва шеърлари бор. Мана шу асарларда Фитрат дунёқарашидаги ҳамма ютуқ ва камчиликлар, зиддиятлар, ниҳоят рўй берган ижодий эволюция кўзга ёрқин ташланади.

Унинг 20-йилларнинг ўрталарида ёзган «Бедил» («Бир мажлисда»), «Форс шоири Умар Хайём» (1929) асарлари ҳам илмий, ҳам бадиий асарлиги билан диққатни жалб этади. Классик шоирлар ижоди ҳақида кўплаб мақолалари борки, буларнинг ҳар бири алоҳида тадқиқни талаб қилади. Биз мазкур мақолада Фитратнинг «Бедил» («Бир мажлисда») асари устида фикр юритамиз. Зотан, бу асар аввало ўзининг жанр хусусияти билан 20-йиллар ўзбек адабиётида янгилик эди. Муаллиф Бедил таълимоти ҳақида ёш бухоролик зиёлиларнинг ўзаро суҳбатлари шаклида фикр юритади. Бу асар Фитрат дунёқарашининг илк даври ҳақида тасаввур беради. Биз бу ўринда Бедил ва Бедил ижоди ҳақида баҳс юритмаймиз. У бизнинг вазифамизга кирмайди.

«Бедил» («Бир мажлисда») асари 1924 йили Москвада ўзбек тилида нашр қилинган. Бутун мамлакатда пролеткультчилар ҳаракати авж олиб, ҳар қандай маданий меросдан воз кечиш шиорини кўтариб чиқаётганлар таъсирига берилмасликнинг ўзи жасорат, зиёлилик белгиси эди. Фитрат бу асарда маданий меросга тараққиёт манбаи сифатида ҳурмат билан қарашни тавсия қилади. Бухоро зиёлилари ҳаёти ва фаолияти, умуман, Бухоро халқи ҳаётини изоҳлашга бағишланган мазкур асарда Фитрат жуда кўп долзарб масалаларни кўтаради. Воқеа Москвада таълим олаётиб, ёзги таътилда ўз шаҳри — Бухорога келган ёш, сергайрат, бутун қалби, вужуди халқни бахтли қилиш орзуси билан тўлиб, қайнаб турган Қутлуғ исмли зиёли йигит билан унинг тенгдошлари, дўст-биродарлари орасида тўсатдан қизиб кетган мунозаралардан бошланади.

Москвада ўқиб юриб анча билим, онг, тушунчага эга бўлган Қутлуғ дунё воқеаларидан хабардор ва уларга аниқ муносабатлари мавжуд ёш зиёли. У ҳар бир соҳа, воқеа, ҳодиса тўғрисида фикр қилади. Қутлуғнинг хатти-ҳаракатлари, юриш-туришлари, муомалалари шунга яраша—бошқа тенгдошларидан фарқ қилади, ўзгариб кетган. Бухородаги тенгқурлари эса ўша-ўша бўлганлари туфайли Қутлуғ улардан ажралиб туради. Шаҳарда биринчи дуч келган дўсти — Рустам бир одам унга: «Қутлуғингга айтиб қўй, Бухорода салла-чопон қилсин, одамларнинг ихлосини қайтармасин, Москов борганда яна ихтиёр ўзида», — деганини айтади. Шу заҳотиёқ Қутлуғ Рустамга кескин, жиддий жавоб қилади:

«— Сиз унга айтинг, эл ихлосини ўзларидан қайтишини истамасалар, элга фойда етказиш йўлини топсинлар. Ожиз одамларнинг ўзлари нимани истамасалар «афкор оммаға тўғри келмайди», деб қутиладилар. Мантиқ билан гапирсанг, ясама гапларни келтирадилар. «Афкор умумия» деган ясама жумла бизда ҳозир йўқ».

Асар бошидаёқ Фитрат ёш бухоролик зиёлиларнинг қизғин изланишларини, эл-юрт бахтини ахтариб топиш иштиёқи билан яшаётганини, яна эскича қараш тарафдорларига қарши кураш бошлаганликларини образли ифода этади. Халқ озодлиги йўлида олиб борилаётган курашлар Қутлуғни айниқса қизиқтиради. «Русиянинг ишчи халқи, — дейди Қутлуғ Рустамга, — ижтимоий инқилоб фикри умумиясини майдонга қўймоқчи бўлди. Бутун Оврўпо, Америка жаҳонгирларининг ҳийлалари, тадбирлари, таҳдидлари, кучларига қарши турди, кўкрак берди, йўққа чиқарди-да, ўз фикрини яшатди, ўз тилакларига эришди... Бухородаги одамларнинг ҳеч нарсани ўйламай, элни алдаб, салла-чопон қилиб, тасбеҳ қайтариб юрсинлар. Менинг энг сўнг фикрим шу инсон — ўзини бўлғони каби кўрсатсин».

Биз бу ўринда ёш бухоролик зиёлининг типик характери, интилиши, мақсади, асли пок орзу-ҳаваслари билан танишамиз. У ўзини мутлақо ўйламайди, нимаики деса, эл-юрт манфаатини кўзда тутиб дейди. Энди у ўз юртида авж олган мунофиқлик, биқиқликлар билан авомни алдаб юрган кимсаларга лоқайд қарай олмайди.

Асардаги воқеалар жараёни асос эътибори билан унда қўйилган бош ғояни — илм-маърифат, европача маданият тараққиёти учун империалистик босқинчилик сиёсатига қарши бутун вужуди билан курашга бел боғлаган зиёли билан ўрта асрчилик қолоқлиги тарафдорлари ўртасидаги қаттиқ ғоявий курашларни ифодалашга қаратилади. Қутлуғ айни шу ғояларнинг тарғиботчиси сифатида майдонга чиқади. У Бухородаги ёш зиёли дўстлари иштирокида ўртоғи Ҳамиднинг уйида ташкил этилган адабий кечада қатнашади.

АДАБИЙ КЕЧАДА бедилхонлик бошланиши билан Қутлуғ мажлис аҳлидан уни (Бедил асарларини) ўқиб шунчаки эшитиш эмас, Бедилнинг биз учун зарур фикрларини тушуниб олиш, мағзини чақиш, муҳокама қилиш ва ниҳоят, бу тўғрида бир аниқ хулосага келишни талаб қилади. Бу фикр ҳамманинг эътиборини тортади-ю, ҳайратга солиб, ўйлатиб қўяди. Адабий кечада бир одам Бедилдан ўқийди, бошқалар шарҳлайди, сатрлар мағзини чақиб изоҳлашади, муҳокама қилишади. Ўқилганларни изоҳлашда Қутлуғ бошқалардан кўра фаолроқ иштирок этади, баъзан жуда қайнаб-тошиб, қизишиб кетади. У Бедилнинг ҳар бир сатридан тараққиётга тўсиқ бўлиб турган ўрта аср деспотизмини фош этиш, Европа маданиятини Шарқда жорий қилиш, дин арбобларининг тилёғламалик билан содда авомни эргаштириб юришини элга тушунтириш учун фойдаланишни тавсия этади. Бу ғоялар 1910-йиллардаёқ жадидларнинг дастлабки программ мақсадларини ифодалар эди. Жумладан, Қутлуғ Бедилдан ўқилган бир сатрни шундай изоҳлайди: «Инсонларнинг табиатларида ерлашиб қолғон бир-бирига эргашмак — ҳақиқат йўлининг қароқчисидир... Расм-одатларга бўйин сунмоқ эса, тилакларнинг тўсуғидир». Бедил бунга мисол қилиб ҳинд ибодатхонаси — дайрга қатнайдиганларнинг ҳолатини эслатади: «Дайрчилар ўзларича (ҳеч нарсани тушунмай) қўнғироқ товушига ботмоқдалар... Мачитчилар ўз виждонлари билан ҳисоблашмай тасбеҳ санамоққа осилмоқдадирлар... Шайх муридларининг бориш-келиш балосидан қутулмайдирки, кўнгил каъбасидаги толпинишлардан чиққан «лаббайлик» товушларининг ҳисобини онгласин. У билан-да гапирма, бундан-да қоч. Ўзинг ўз виждонинг билан тушун: Мана шу вақтда ҳақиқатга эришасан...». Бу фикрларни Қутлуғ: «Энг буюк Шарқ шоирининг биз учун энг кераклик фикрларидир», деб ҳисоблайди ва ўз қарашларида маҳкам туриб олади.

Бир қарашда гўё анархизмга даъватдай кўринадиган мазкур мисоллар билан Қутлуғ инсонларни бир-биридан ажратиш ғоясини олға сураётгани йўқ. Аксинча, мулла, эшон, уламо, подшоҳлар нимаики деса шунга кўр-кўрона эргашишга, қулоқ солишга, ўйламай-нетмай кетидан эргашиб кетаверишга қарши кураш ғоясини тарғиб қилади. Кўр-кўрона эргашиш одати инсонни ерга уради, тушунчаларни оёқ ости қилади, йўқ қилиб юборади, деган фикрни бутун вужуди билан ўтказишга интилади. Бедилдан қатор далиллар келтириб Қутлуғ инсонни улуғлайди, дунёда энг буюк нарса инсон, аммо у ўзини ҳар кимларга (асосан, мулла, мачит, мадраса, уламо, шоҳларга) эргашиш, тақлид қилиш туфайли хароб қилаётир, деб фарёд чекади.

Қутлуғ ёш зиёли дўстларини мустақилликка, дадил ҳаракат, ғайрат-шижоатга даъват этади: «Инсон ўзига ишонса, ўз виждонига эргашса, ҳар ишни қилар, ҳар ҳақиқатга, ҳар тилакка эришадир. Ҳазрати инсонга топинмоғон кимса ким бўлса-да, малъундир»,—дейди Бедил. Унинг фикрича, тақлидчиликнинг инсон руҳига шу қадар чуқур сингиб кетишига сабаб — диндир. «Ҳақ», «ботил» сўзларини эшита-эшита қулоқлар кар бўлди... мингларча каъба билан унда ўқилғуси дуоларни — ўз кўнгли теграсидан айланган кишига қурбон» қилиб юбориш лозим. Ва ниҳоят Бедил ҳақиқатни каъба ва бутхоналардан излаб югуриб юрган одамларни тошбўронга учраган девоналарга тенглаштиради. Мана шу ўринда Фитратнинг тақлидчилик ҳақидаги тасаввури ва Бедилга суяниб туриб, қандай фалсафани олға сураётгани янада равшан кўринади.

10-йилларнинг иккинчи ярмига келиб ёш бухороликлар — жадидлар орасида ўнг ва сўл қанотга ажралиш рўй берди. Шунда Фитрат сўллар томонига ўтади. Сўл қанотда ёш бухороликлар ташкилотининг энг йирик, қайноқ, энг фаол аъзолари, жумладан, Файзулла Хўжаев ҳам бор эди. Сўл қанот тарафдорлари ҳаракатни кучайтириб ва кенгайтириб бориб, ниҳоят, Бухоро амирлигини очиқ қўзғолон кўтариш йўли билан ағдариш масаласини қўйишгача бориб етган эдилар. Шу таклиф овозга қўйилади, уни қўллаб овоз берганлар орасида Файзулла Хўжаев билан Фитрат бор эди. Аммо кўпчилик бу таклифга қарши чиқади, бир неча ортиқ овоз билан бу таклиф қабул қилинмайди. Шу ҳолдан Фитрат ва Файзулла Хўжаев фаолиятининг жанговар йўналишини ёрқин тасаввур қилиш мумкин. Бинобарин, жадидларнинг сўл қанотига мансуб шахслар амирликка қарши курашда революция томонга ўтдилар, ўнг қанотдаги айрим шахсларнинг фаолияти сусаяди, ҳатто баъзилари хоинлик қилиб чет элларга кетиб қолади. Октябрь революцияси кунларида революцияни қўллаб-қувватлаб, Коммунистик партия сафига кирган сўл қанотдагиларга Файзулла Хўжаев раҳбарлик қилади. (Фитрат мана шу Файзулла Хўжаев бошчилик қилаётган томондагиларга мансуб эди). Бу тарихий фактлар Фитратнинг жадидлар билан бўлган муносабатлари ҳақида муайян тасаввур берса керак.

Фитрат бутун фаолиятида диний ақидаларга қарши курашувчи энг фаол атеист ёзувчи сифатида 20-йиллардаёқ бошқалардан ажралиб турарди. «Бедил» асарида атеист ёзувчи сифатида Бедилдан ҳатто атеистик даражага яқинлашиб қоладиган фикрларни излаб топади, Бедилдан шундай бир фикр келтиради: «Каъбаси-да, бутхонаси-да, ҳақиқат уйлари эмас. Йўловчилар қаерда йўлдан адашган бўлсалар, шунга бир манзил ясаб» кетганлар. «Каъба, бутхона томошаси мени жамият орасидан қочириб чўлларга авора қилди. Чунки буларнинг тазийқи билан мени жойимнинг ҳавоси бузилган эди».

Қутлуғ ўз ўлкаси тараққиётига тўсиқ бўлиб турган нарса ҳам аввало диний ақидалар деб билади ва ниҳоят: «Тангрига эришмак учун каъба, бутхона ўйинларига берилиб қачонгача ҳар томонга югурамиз?! Жойининг қаерда эканини унинг ўзи ҳам билмайдир», дейди. Бу ўта атеистик гап мажлис аҳлини ҳайратга солади. Ҳамма шошиб қолади. Кўзлар олазарак... Ғовур-ғувур бошланади. Рустам ғазаб билан Қутлуғни койиб ташлайди: «Эски давр бўлса, сени худди шу ерда уриб ўлдирар эдим... Бедилингни ҳам ўлдирар эдим... Онгладик маърифатингни, бас!»

ФИТРАТ АСАРДА ёш бухороликлар ҳаётидаги мураккабликлар, келишмовчиликлар, кескин зиддиятларни тасвирлашга ҳаракат қилади. Қарашлардаги хилма-хилликлар жараёнида бировлар изчил ҳаракатини давом эттиради, бировлар ярим йўлда қолади, ниҳоят, табақаланиш, бўлинишлар рўй беради. Биз буни Қутлуғ қиёфаси, фаолияти ва унинг бошқа сафдошлари — Ҳалимбой, Рустам, Эгамберди, Мулла Қурбон образлари ўртасидаги муносабатларда аниқ кўрамиз. Қутлуғ қанча қаршиликка дуч келмасин, бўшашмайди, таҳдидлардан чўчимайди, ўз мақсади, ғояларини қаттиқ ҳимоя қилаверади. Мана шу ерда Қутлуғнинг йиғилишдан кўзлаган мақсадлари тобора равшанлашиб бораверади. Қутлуғ яна янги гап бошлайди: «Кейинги асрда Оврўпонинг бойлиги ўз уясига сиғмади. Унинг товарларига бозор керак эди, излади, дастлаб биз мусулмонларни кўрди. Бу дунёнинг хом молларини, маъданларини қўлга олгач, ўз ишларининг йўлга қўйилишини ўйлади. Тўплари, милтиқлари, бомбалари, бутун жаҳаннамлари билан бизга юзланди. Биз эсак, бунинг маъносини онгламадик. Биз нега ва қандай куч билан келаётганини ҳам, кейин нима бўлишини ҳам, уни қандай кун билан тўхтатишни ҳам онглай олмадик. Оғиз очиб, кўз юмиб кутиб ўтирдик. Келдилар, ўлкалар олдилар, бозорлар очдилар, табиий хазиналар(ни) таладилар, охири бу ҳам камчилик қилди. Кўзлари қонга тўлди, Шарқни ўзаро бўлашмак, улашмак устида келиша олмадилар. Жанжал чиқди. Умуман уруш очилди. 3-4 йил уруш бўлди, биз бундан бир нарса онглай олмадик. Бир ёқ енгди, бир ёқ енгилди, охири ярашдилар. Бедилнинг «Тиш ости иринни яралайди» деган сўзи тўғрилигини яна кўрсатди. Ярашгандан сўнг бутун оғирлик мусулмон Шарқи устига тушди. Чунки мусулмон Шарқи кучсиз эди, ожиз эди. Умумий урушда енгилганлар ҳаммадан олдин Шарқни таламоқ, чайнамоқ, ютмоқ планини чиздилар... Ишга ҳам киришган эдилар. Бироқ яна ҳисоблари янглиш чиқди. Оврўпода бурунгидан улуғроқ... ундан бутунлай бошқача бир умумий кураш чиқди. Бу кураш Оврўпонинг бойлари, ҳам бойлик ҳукуматларига қарши уларни(нг) қўл остида эзилиб қолғон меҳнаткашлар томонидан чиқди. Бу курашнинг бошланғич ҳаракатлари Оврўпонинг ҳар томонида қайнаб турган бўлса ҳам энг кучли иш майдони Русиядир. Русия меҳнаткашлари Русияда қурилган бойлик ҳукуматини бутун қуйруқлари билан, қолдиқлари билан, излари билан сипуриб ташладилар. Оврўпонинг жаҳонгирлик, бойлик ҳукуматларига қарши... очиқ бир йўл тутдилар. Кураш давом этмакдадир...».

Қутлуғ Бедил фалсафасини изоҳлаш воситаси билан ўз давридаги жаҳон аҳволини шарҳлаб беради. Биз китобдан бир оз каттароқ парчани атайин келтирдик. Зотан, айни шу парчада асарнинг энг мураккаб нуқталари, моҳияти акс этган, дейиш мумкин. Унда Фитрат дунёқарашининг шаклланишидан бошлаб, вояга етиши, ёш бухороликлар — жадидларнинг барча мақсадлари, ғоялари, халқаро аҳволга, Европа маданиятию, унинг империалистик сиёсатига қарашлари ва бошқа кўпгина масалалар ўз ифодасини топган. Россиядаги ишчилар ҳаракати масаласига келганда, жадидлар дастлаб Февраль буржуа революциясидан катта умид қилганлар, ундан мадад олишга қарор бериб, Петербургга делегат юбориш тўғрисида махсус қарор қабул қилган эдилар. Шу қарорга мувофиқ сайланган икки кишидан иборат жадидлар делегатининг биттаси Фитрат эди. Фитрат ёш бухороликлар фаолиятидаги мана шу воқеаларни эътиборидан қўйган эмас. Бинобарин, асарда (келтирилган парчада ҳам) жаҳон капитализмининг империалистик босқичга кўтарилиши ва ундан кейинги фаолияти жараёни илмий, назарий жиҳатдан анча тўғри изоҳлаб берилади.

Қизғин курашлар авжига чиқиб бораётган замонда ўз қобиғига ўралиб ётиш мумкин эмаслигини чуқур тушунган Фитрат «Эмди кемани синдириб тўлқинлар орасига кирмак» шарт деган жуда кескин хулосага келади. Бу жадидлар сўл қанотининг революция арафаларидаги программаси моҳиятини анлатади. Зотан, ёш бухороликларнинг 10-йиллардаги дастлабки программасини ҳам Фитратнинг ўзи тузиб чиққан эди.

10-йиллардаги Бухоро ҳаёти жадидларнинг ишини жуда қийинлаштириб юборган. Ҳар қадамда таъқиб, мутаассиблик, диний ақидалар, эски урф-одатлар улар фаолиятига тўсқинлик қиларди. Фитрат мазкур асарда ана шу вазиятларни кенг ва чуқур изоҳлашга уринади. Бедил таълимотига суяниб барча тўсиқларга қарши курашишни кўзда тутади. Бу билан Фитрат маданий мероснинг замонавий аҳамиятини нақадар чуқур тушунган зиёли эканлигини ҳам кўрсатади. Дин арбоблари халқни ҳақиқатдан узоқлашишга олиб бораётгани ёш бухороликлар ишини жуда қийинлаштирмоқда эди. Фитрат мана шу қарашларни баён қилади: «Бу жамиятнинг нариги томонида «мавҳумот»дан бошқа нарса йўқдир. Кўр эмассан, кўзинг бор, бошқа олам қайда?.. Жаннат шу кунларки, эрк, озодликдан бошқа нарса эмасдир». Шундан кейин Фитратни панисломизм таъсирида бўлган, деган гапларга қўшилиб бўлмайди, бунга унинг ижодий фаолиятидан жуда кўплаб мисолларни келтириш мумкин. Панисломизм бутун фаолиятини ислом байроғи остида олиб борган, Фитрат эса ашаддий ва жуда очиқ, изчил атеизм тарғиботчиси бўлган.

ФИТРАТ ДУНЁҚАРАШДА асос эътибори билан изчил материалист эди. Ўз асарларида деярли ҳамиша материалистик дунёқарашни узлуксиз давом эттиради. У Бедил фалсафасига суяниб, дунёнинг пайдо бўлиши, шакл, мазмун ва уларнинг абадий бирлиги каби фалсафий қарашларида ҳам модданинг бирламчилиги ҳақидаги буюк материалистик таълимотни диний ақидаларга қарши қўяди. «Инсон жаннатдан ерга тушмади, — деб ёзади Фитрат. — У букунги ҳолига кирмасдан бурун ҳайвонлар қаторинда, шулар каби юргучи бир ҳайвон, маймун эди. Чунки табиатда ҳар бир шакл модданинг устига тушадир. Шаклдан бурун модданинг бор бўлиши керак... Энг қадим замонларда (ҳали бор бўлмоқ ҳақидаги тушунчамиз йўқлигида) табиат боқчасида одамнинг уруғи томири бор эди. Майдонда бир изи йўқ, хаёл билангина қайнаб турар эди. Унинг ул чоғдаги борлиғи жим турғон бир оғизда фарёднинг борлиғи каби эди... Фан, ҳунарнинг баҳори бўлғон одам энг сўнг табиат юзасига ёғоч уруғдан чиққан каби бўлди...». Кўриниб турибдики, Фитрат инсон моддий оламнинг маҳсули экани ҳақидаги материалистик фалсафанинг туб асосларини ҳимоя қилади. Бу билан чекланмай, жамиятдаги синфий табақаланиш, унинг дастлабки пайдо бўлиш жараёни ривожланиши оқибатида нималарга олиб келгани ҳақида фикр юритиб, ҳоким синфларнинг талончилик, текинхўрлик кирдикорларини фош қилади. Мана бу мулоҳазаларга эътибор қилинг: «Инсон озиқ ишқи билан экинчиликни топди. Уюшган ялқовлар ҳасад юзасидан ҳужум этдилар экин ерларига (кўкдан ёққан жала каби), тушиб хароб этдилар. Экин ерларини таладилар. Бечора қўшчининг унумлари зиёнга айланди. Қўшчининг бутун ёлинишлари унумсиз қолди. Ўтли фарёдлари тутундан бошқа бир нарса қолдирмади. Бундай қулай, енгил бир фойдани кўргач, кўб киши буларга қўшилди. Кўз очлигининг фатвоси билан ҳар ерда мана шундай талаб емакни ўзларига ҳақ, ҳалол кўрганлар кўпайдилар. Қўшчининг бир йил тер тўкиб тўплаган ҳосилларини бир дақиқалик ҳаракатлари билан солуғ деб ола бошладилар...».

«Бедил» асарида шундай фикрлар борки улар ҳозирги ҳаётимизда учраётган нуқсонларга — ўғри, муттаҳам, текинхўр, юлғичга қарши, халқ мулкини турли баҳоналар билан таловчиларга қарши курашда қўл келади: «Қўшчидан солиқ олиб яшамоқ учун беклар бирикиб, қўшчини талаб, тирикчиликларини тузатиб безадилар... Тинчгина яшай бошладилар. Қоринлари тўйгач, киссаларига ошди. Киссалари тошиб хазиналарга оқа бошлади...» Фитрат ана шу ҳолат жамият ҳаётидаги зиддиятларнинг туб негизи эканини таъкидлайди.

Фитрат барча фикр-мулоҳазаларида меҳнаткаш халқнинг ўз мавқеини англаб олиши унинг бутун тақдирини ҳал этадиган бош фактор эканини уқдиради. Бутун эътиборни шунга жалб қилади. Халқ оммаси қудратига юксак баҳо беради. Синфий курашлар қанча давом этмасин, оқибат ғалаба меҳнаткаш халқ томонида бўлади, деб билади. Буни англаб етмаганлар хор бўлаётир, деган тезисни олға суради. «Адолат пардаси остида бўлатурғон... ҳаракатлар натижасида қўшчи дунёси таланиб битди. Қўшчилар ҳосилдангина эмас, ерларидан ҳам айрилдилар. Ҳаммалари мардикоргина бўлиб қолдилар. Бояқиш қўшчи экадир, хирмон қиладир. Бироқ хирмон бошидаги ҳўкизлар каби оғиз боғланғондир. Бир нарса емаги мумкин эмас. Ётлар косаларини сувнинг тўлқинлиқ еридан тўлдирадилар-да, булоқ эгаси сувсизликдан жон берадир».

Фитрат Бедил таълимотларини шарҳлаш воситаси билан ўз мулоҳазаларини ўта ҳарорат, юксак эмоция билан баён қилади. Мазлумларга қарата хитоб қилади: «Подишоҳларнинг «адолат» деганини «зулм» деб тушуниш», кераклигини уқтиради: «Зулм — буларнинг дини. Адолат, яхшилик кутма булардан. Булар ўз фойдаларига топиналар. Имон излама булардан!»

У ўз асарининг бош ғояси қилиб асосан ўрта аср схоластикасини фош этишни олгани маълум. Ундаги адолатсизликларни турлича шаклларини кўрсатиб, ниҳоят, жамият шу ҳолатда бундан буён давом этиши мумкин эмас, у аллақачон инқирозга юз тутган, чириб битган, деб хулоса чиқаради: «Бу оламда инқилоб тўқилиб турадир, деган Бедил, — деб ёзади Фитрат. — Золимларнинг ўрни энг сўнг мазлумларга қоладир. Олов оёқдан йиқилғоч, жойини кулга қолдирадир».

Фитратнинг «Бадил» асари бир қарашда диққатни олис ўтмишга қаратаётганга ўхшайди. Талай қадимий ҳикоятлар, ривоятлар келтирилади. Лекин ҳаммаси замонавий муаммоларни ҳал этишга хизмат қилади. Зотан, Фитрат 20-йиллардаёқ ҳамма ютуқ, камчиликлари билан ҳам тарихнинг замонавий тараққиёт учун қанчалик аҳамияти борлигини бир етук зиёли сифатида тўғри тушунган.

ҲУРМАТЛИ Иззат Султон билан Салоҳиддин Мамажоновнинг «Маданиятимизнинг икки сиймоси» сарлавҳали мақоласи эълон қилинди. Яхши ёзилган мақолани қизиқиб ўқидик, мамнун бўлдик. Фитрат ва Чўлпон ижоди ҳақида самимият билан айтилган кўпгина яхши фикрлар билан бирга мунозарали ўринлар ҳам анчагина бор. Икки йирик сиймонинг ютуқларидан кўра нуқсонлари орттириб кўрсатилгандай туюлди. Уларнинг хатолари рўй берган даврни кўз олдимизга бир келтирайлик. Энди 70—80-йилларда ёзувчи, танқидчи, тарихчиларимизнинг хатолари рўй берган давр билан қиёслайлик. Мен шундай қиёслашда ўз тарихини севиш, ҳурматлаш каби буюк фазилатдан маҳрум бўлганларни бахтсиз тарихчилар, деб аташни истар эдим. «Фитрат ва Чўлпонларнинг хатолари уларнинг гуноҳи эмас, бахтсизлиги эди, — дейилади юқоридаги мақолада. — Улар ўз халқига хизмат қилишга астойдил бел боғлаган, шу хизматнинг энг самарали йўлларини доимо излаган ва муайян вақтгача бу йўлни тополмай юрган кишилар эдилар...» Жуда тўғри фикр. Мазкур икки сиймо бахт изловчи йўлга биринчи қадам қўйганлар сафида эди. Ниҳоят уни топди. Ҳозирда, революциядан кейин ўтган олтмиш-етмиш йиллардан кейин ҳам чалғиб юрганлар қачон тўғри йўлни топар эканлар?! Зотан, «Аждодларга ҳурматсизлик ваҳшийлик ва фосиқликнинг энг биринчи аломатидир», — деб ёзган эди А. Пушкин. — Ваҳшийлик, қабоҳат ва жаҳолат мозийни қадрламайди, унинг фаолияти фақат бугунги кун олдида ялтоқлик қилиш билан чекланади... Мозийни ҳурматлаш — билимдонликни ёввойиликдан фарқ қилувчи ягона хислатдир».

ОЛИМЛАР, ЭЛИНГИЗНИ БИЛАСИЗМИ?

Ўтган йили Ўзбекистон халқлари тарихи музейи этнографик экспедицияси Фарғона водийсида бўлиб, ўтмишга оид кўплаб материаллар тўплади. Шу билан бирга, бир қанча оммавий-сиёсий тадбирлар ўтказди. Қуйида шу ҳақдаги таассуротларимизни ҳикоя қиламиз.

ОТАНИ ЭСЛАБ

ЛЕНИН НОМИДАГИ колхознинг мажлислар зали деҳқонлар, партия-совет органлари раҳбарлари, уруш ва меҳнат ветеранлари билан гавжум. Улар Йўлдош Охунбобоевнинг хотира кечасига тўпланишган.

Хўжалик партия комитетининг секретари Алишер Содиқов йиғилишни очиқ деб эълон қилгач, минбарга меҳнат ветерани Мамажон Маматов кўтарилди.

— Лоғон канали қурилишида бўлган бир воқеа ҳамон ёдимда, — деб кексаларга хос босиқлик билан гап бошлади отахон. — Йўлдош Охунбобоев қурилишга тез-тез келиб, бизларни руҳлантириб турардилар. Бир куни иш қизиган маҳал келиб қолдилар. Ғайрат билан ишлаяпмиз. Бир катта харсангни тепага қараб думалатаётсам, ота арғамчига қил қувват деганларидек, ёнимда пайдо бўлдилар. Харсангга ёпишиб, мен билан тенгма-тенг ҳаракат қила кетдилар.

— Сиз қўяверинг, ота,— дедим-у ғойибдан келган куч билан харсангни тепага олиб чиқдим. Зум ўтмай иккинчи харсангга ёпишдим.

Ота елкамга қоқиб: — «Азамат экансан, шер ўғлим!» дедилар. Кейин атрофдагиларга кўз ташлаб, баралла дедилар:

— Тила тилагингни, Мамажон!

Атрофда ғала-ғовур бошланди. Кимдир ер сўра, деди, кимдир уй ёки от сўра, деб сўз қотарди. Мен эса аграйганимча, ота билан келган қиздан кўзимни узмас эдим. Ҳар қалай, бўйдоқ эдим. Унинг шаҳло кўзлари, хипча бели ақлу-ҳушимни олиб қўйганди.

— Ота, шу қизни менга беринг, — деб юборганимни билмай қолибман. Ота бир зум саросимага тушиб қолди. Сўнгра: «Сўзим сўз, ўғлим. Майли, нима ҳам дердик», дедилар-да нари кетдилар.

Ўша қиз бизнинг участкада иш тугагунча қолди. Кечки пайт қарасам, бир чеккада кўз ёши тўкиб ўтирибди.

— Менга рухсат беринг, уйга кетай, — деди илтижоли оҳангда.

Билсам, унинг оти Саодат бўлиб, эри, тўрт боласи бор экан.

— Э, э... бора қолинг, болаларингиз олдига, — дея олдим базўр хижолат чекиб. Ўртоқларим устимдан роса кулишди. Бу воқеани ҳозир эслаётганим бежиз эмас. Ота ғалати одам эдилар.

— Тўғри гап, — Мамажон отанинг сўзини тенгқури Ҳошимжон Исоқов илиб кетди. — Ер ислоҳоти йилларида биз адашиб, гангиб қолган пайтлар кўп бўлган. Ота ўша алғов-далғов йилларда бизларга тўғри йўл кўрсатар эдилар. Уларнинг гапларига биз қонундек бўйсуниб, айтганларини ҳеч иккиланмай бажарар эдик.

Суҳбатни ўқитувчи Ҳакимжон Орипов давом эттирди:

— Отанинг сафдоши Тошпўлат Зоҳидов босмачиларга қарши курашган, биринчи қурултойга делегат бўлган, кўп хайрли иш қилган одам эди. У, айниқса, мактаблар қурилишида жонкуярлик кўрсатган. Шунга кўра мен 8-Март мактабига унинг номини беришни таклиф қиламан.

Йиғилганларда меҳнат ветерани Сирожиддин Охуновнинг ҳикояси ҳам катта таассурот қолдирди:

— Ҳозир баъзи амалдорларнинг тўйлари ҳақида эшитиб ёқамни ушлайман. Агар ота ҳаёт бўлганларида қаттиқ нафратланишлари тайин эди. Чунки, у киши ортиқча дабдабани асло ёқтирмасдилар. Эсимда, 1942 йили бетоб эдилар. Ёлғиз фарзандлари Каримбердининг тўйини кўзлари очиқлигида кўрмоқчи бўлдилар. Ўғилларига, мана шу колхозимиз раиси Каримберди Охунбобоевга камтарин оиланинг қизи Норхонни олиб бердилар. Тўй ниҳоятда тартибли, камтарона, лекин ширин ўтди.

Ота самимий инсон эдилар. Қайга борсалар, ёшу қари билан маслаҳатлашардилар. Ҳеч кимдан ёрдамларини аямасдилар. Айниқса, хотин-қизларга меҳрибон эдилар.

Репрессия йиллари ва отанинг ўша кезлардаги изтироблари ҳақида ўғли Каримберди Охунбобоев шундай ҳикоя қилади:

— Отам 1937 йилларда ҳар куни кечқурун кетишга тайёр ўтирар эканлар. Тинмай Акмал Икромов, Файзулла Хўжаев ҳақида куюниб ўйларканлар ва иссиқ кийимдан иборат бир тугун тайёрлаган эканлар. Бир куни ишдан келиб: «Тугунни энди олиб қўйсанглар ҳам бўлади. Акмал билан Файзулла мени рўйхатдан чиқаришни талаб қилишибди. Қандай айб қўйилса, бизга бўлсин, бу ишларга Отанинг ҳеч қандай алоқаси йўқ. У кишини тинч қўйинглар, дейишибди. Қандай кунларга қолдик. Наҳотки, шундай етук давлат арбоблари, ўзбек халқининг асл фарзандлари ўз элига душманликда айбланса!»

Отанинг бу изтиробларини фақат оиласидагиларгина билардилар...

АТЛАС БАЗМИ

МАРҒИЛОН ШАҲАР партия комитетининг биринчи секретари Ҳабиба Муҳиддинова бизни халқ санъат музейида бўладиган «Атлас базми»га таклиф этди.

Музей биноси Марғилон атласига бурканган. Шаҳар хотин-қизлар Совети активлари шу ерда, «Фольклор» ансамбли хизматда.

Ҳабиба Муҳиддинова қисқача маърузасида хотин-қизлар аҳволи, турмушга кириб бораётган янги урф-одатларга тўхталиб ўтди. Сўнгра давра тўрига табаррук онахон Адолат ая Эргашевани таклиф этди. Ўша куни Адолат аянинг меҳнат фаолиятига 60 йил, таваллудига 80 йил тўлган экан.

У биринчи комсомоллардан, умр бўйи ички хизмат органларида хизмат қилган. Доимо милиция формасида — эркакча либосда юради. Шу боис кўпчилик унга «Қори ака» деб мурожаат қилишади.

Аяни Тошкентдан келган сафдоши Чинихон Иброҳимова қутлуғ ёши билан табриклади. Пионерлар «Бувижон» шеърини ёддан ўқиб беришди.

Шаҳар хотин-қизлар Советининг раиси Ҳабибахон Аъзамова атласдан тикилган уст-бош, оқ дока рўмол, амиркон кавуш солинган патнисни кўтарганча, аяга яқинлашди. Хотин-қизлар уни даврага олиб ичкарига кириб кетишди.

Ҳаял ўтмай кўз ўнгимизда келинчаклардек ясанган ая пайдо бўлди. Марғилон хотин-қизлари уни «Қори ака»ликдан тушириб, яна ўз сафларига қабул қилишди.

Атлас базмида кийимлар ҳам намойиш қилинди. «Атлас» фирмасининг қўли гул чеварлари санъатига офаринлар айтилди...

Марғилон «Сувенир» фабрикасидаги учрашувлар ҳам бизда катта таассурот қолдирди. Фабрика директори Одилбек Улуғбеков ҳунармандчилик ишларининг чинакам устаси экан. У ўзбек миллий ҳунармандчилиги анъаналарини давом эттиришдек хайрли ишга бош-қош.

Тўқув цехида Абдуллажон Аҳмедов, Ҳабибулла Бобохонов, Мирзаулуғ Самиев каби усталарнинг ишини кузатдик. Абрбандлардан Рўзибой Дадабоев, Маҳмуджон Дадажонов, Ҳакимбой Мамажонов, Муҳаммаджон Мамадалиев, бўёқчилардан Ҳамид Холматов, Муҳаммаджон Каримов ишлари билан танишдик.

Навбатдаги учрашув шу цехдаги бинода бўлди. Унда биринчи ўзбек комсомолларидан Чинихон Иброҳимова ҳам иштирок этди. Учрашув қатнашчилари ҳар тарафлама етук, билимдон-баркамол қиз-жувонлар эканликларини намойиш қилдилар. Уларнинг ҳар бир саволлари ижтимоий-сиёсий, маданий-маиший масалаларни ўз ичига оларди.

Фирмада хотин-қизларнинг унумли меҳнат қилишлари учун яхши шароитлар яратилган. Лекин ҳали ўз ечимини топмаган муаммолар ҳам кўп. Жумладан, болалар боғчалари, яслилар, пионер лагерлари, турар-жой етишмайди. Мутасаддилар бу муаммоларни коллектив билан ҳамкорликда иложи борича тезроқ ҳал этишлари лозим.

Биз экспедициядан музей учун 300 дан ортиқ ноёб экспонат, олам-олам таассуротлар билан қайтдик. Зеро, олимлар кўпроқ эл ичида бўлсалар, фойдадан холи бўлмайди.

Нафиса СОДИҚОВА,
тарих фанлари доктори

Мулоқот. Ўзбекистон ССР халқ ёзувчилари Асқад Мухтор ва Туроб Тўла.
С. МАҲКАМОВ фотоси

МУТАХАССИСЛАР ТАЙЁРЛАШ ҚОНИҚАРЛИМИ?

ОЛИЙ ВА ўрта таълимни қайта қуриш масалалари, айниқса, олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш савиясини кўтариш кейинги йилларда муҳим аҳамият касб этмоқда. Бу санъат учун кадрлар тайёрловчи ўқув юртларига ҳам тегишлидир. Республика Халқ контроли комитети шуни назарда тутиб, яқинда А. Островский номидаги Тошкент Театр ва рассомлик санъати институти фаолиятини кўздан кечириб чиқди. Театрлар ва тасвирий-амалий санъатнинг бошқа кўпгина тармоқлари учун олий маълумотли мутахассислар тайёрлашда бу институт алоҳида ўрин тутади. Институтда деярли 20 та мутахассислик бўйича кадрлар тайёрланади, студентлар сони 800 дан ортиқ. Бу олий ўқув юртини тугатган кўпгина талабалар театрлар, музейлар, бадиий комбинатлар ва санъатнинг бошқа муассасаларида самарали меҳнат қилмоқдалар.

Ҳозирги кунда барча олий ўқув юртларида бўлаётган қайта қуриш бутун ўқув-тарбия жараёнини такомиллаштириш ва ўқитиш сифатини кўтариш каби жиддий вазифаларни илгари сурди. Биз текшириш мобайнида, энг аввало, ишнинг ана шу жиҳати билан қизиқдик.

Мутахассис тайёрлаш ўқувчини студентликка қабул қилишдан бошланади. Айни шу масалада институтда жиддий камчиликлар ва мавжуд қоидаларни бузиш ҳоллари учрайди. Институтнинг 1988 йилги қабул планига бир неча бор ўзгартиш киритилган. Бир факультетдан иккинчи факультетга ўтказиш масалаларида конкурс бўйича танлаш қоидаси бузилган. Кириш имтиҳонларида ёзилган рус ва ўзбек тилларидаги ёзма ишларни текшириш шуни кўрсатдики, имтиҳон комиссияси составига жалб этилган ўқитувчиларнинг савияси талаб даражасида эмас. Ўқитувчилар баъзи баён ва диктантларда тўғри ёзилган сўз ҳамда гапларни тузатганлар, айни вақтда, улар томонидан текширилган 120 та ёзма ишдан 46 тасидаги хатолар беэътибор қолдирилганки, бу ҳол абитуриентлар баҳосининг ошишини таъминлаган.

Мавжуд қоидаларга хилоф равишда апелляцион комиссия томонидан 31 абитуриентга қайта имтиҳон топширишга рухсат берилган. Олий ўқув юртига қабул қилиш қоидаси қўпол равишда бузилиб, абитуриент А. Камолова қониқарсиз баҳо билан ўқишга қабул қилинган. Иш стажи бўлмаган тўртта студент, иш жойидан тавсияномаси бўлмаса ҳам, тўлиқ ой маълумотли битта студент сиртқи бўлимга қабул қилинган. Барча имтиҳон варақаларида масъул секретарнинг имзоси, олий ўқув юрти тамғаси, умумий баҳолар йўқ, ҳамма имтиҳонлар баҳосида фақат битта ўқитувчининг имзоси бор, варақалардаги баҳоларнинг баъзилари ўзгартирилган. Кўпгина имтиҳон варақаларида имтиҳон олувчиларнинг фамилияси кўрсатилмаган, имтиҳон ҳужжатларида ўқитувчиларнинг имзоси бўлгани ҳолда абитуриентлар фамилияси қаршисига баҳо қўйилмаган ҳоллар кўзга ташланади. Студентларнинг шахсий ҳужжатларини тўлдиришда ҳам камчиликларга йўл қўйилган, 38 та студентнинг шахсий ҳужжати умуман йўқ! Буни ҳеч бир нарса билан изоҳлаб бўлмайди.

Ўқув-ишлаб чиқариш жараёнини ташкил этиш, назарий таълимни йўлга қўйиш, зарур моддий-техник базани яратишдаги жиддий нуқсонлар очиб ташланди.

Педагогик иш соатини тақсимлашни текшириш шуни кўрсатдики, барча кафедралар бўйича ўқув иш соатларини тузиш, ҳисобга олиш ва унинг бажарилишини назорат қилиш ишлари қоидага номувофиқ асосда олиб борилади. Ўқитувчиларнинг индивидуал планларида кўплаб тузатишлар кўзга ташланади, якуний хулосалар, ўқитувчиларнинг, кафедра мудирларининг, деканларининг имзолари йўқ, баъзи ўқитувчилар учун индивидуал планлар умуман тузилмаган. 1987-88 ўқув йилида баъзи ўқитувчиларга ниҳоятда ортиқча дарс соатларини планлаштириш ҳоллари учрайди. Баъзан ўқув йили давомида педагогларнинг иш соати ўзгарган, аммо бу ҳақда буйруқлар йўқ. Айрим кафедраларда ойлик иш соатини бажариш назорат қилинмайди.

Машғулотларнинг умуман ўтказилмаслиги ҳоллари кўзга ташланади. Театршунослик кафедрасида ўтган ўқув йилининг уч ойи давомида 53 та машғулот ўтилмаган. Қўғирчоқ актёрлиги, якка ижрочилик, театршунослик, музика ва бошқа кафедраларда педагоглар иш плани тузилмаган. Айниқса, якка ижрочилик кафедрасида 1988 йилнинг февраль-май ойларидаги кафедра йиғилишлари қарорлари ва ўқув жараёнини ташкил этиш учун керакли бошқа ҳужжатлар йўқ.

Ҳеч бир юридик асоссиз институт ректорати ва декантлари илгари ўқишдан четлаштирилган студентларни қайта тиклаганлар, Жумладан, студент А. Жўраевнинг шахсий делосида фақат қайта тиклашни сўраб ёзилган ариза бор. Асадов ва Сотволдиевни студентлар сафига қайта тиклаш учун нафақат асос, ҳатто уларнинг аризалари ҳам йўқ. 1987-88 ўқув йилида ҳеч бир асоссиз ва тегишли ҳужжатлар тўлдирилмасдан 20 та студент ўқишга қайта тикланган, шу давр ичида эса турли сабабларга кўра 14 та студент, жумладан, III-IV курслардан 10 та студент ўқишдан ҳайдалган.

Сиртқи бўлим фаолиятида жиддий камчиликлар бор. Сиртқи бўлим студентларининг контроль ишлари мавжуд талабларга жавоб бермайди, ҳеч бўлмаганда, ҳажми ниҳоятда кам, уларда ўқитувчиларнинг ёзма тақризи йўқ. Кўпгина контроль ишларида план, фойдаланилган адабиётлар рўйхати келтирилмаган. Сиртқи бўлим студентларининг курс ишлари графикка риоя қилмай топширилган, уларни шу курсни ўқиган ўқитувчи баҳолаган, бошқа педагогларнинг тақризи йўқ.

Студентларнинг ўқув дарсликлари ва қўлланмалари билан таъминланишлари баъзи махсус дарслар бўйича талабнинг атиги 30 фоизини қондиради. Республика матбуотида бир неча марта ёзилганлигига қарамай, ҳали-ҳануз ўзбек тилидаги дарсликлар деярли йўқ.

Методик адабиётларда ҳам шу ҳолни кузатиш мумкин. Ўқитишнинг техник воситалари фондидан тўлиқ фойдаланилмайди, бу фонднинг умумий миқдори 1,3 минг сўмни ташкил этувчи бир қисмидан эса умуман фойдаланилмайди. Чет тиллар бўйича лингафон кабинети қисман жиҳозланган, холос.

ПАРТИЯ ВА ҲУКУМАТИМИЗНИНГ олий ўқув юртларида илмий-тадқиқот ва ўқитувчилар малакасини ошириш ишларида қайта қуриш ҳақидаги талаби институтда кўнгилдагидек амалга оширилмаётир. Олиб борилаётган илмий-тадқиқот ишлари асосан айрим ўқитувчиларнинг докторлик, кандидатлик диссертациялари, ўқув қўлланмалари ва матбуотда эълон қилинаётган илмий мақолалари билан белгиланади. Бинобарин, планлаштирилган диссертация ва монографияларнинг бир қисми Ўзбекистоннинг театр-бадиий санъати муаммоларига, ундаги қайта қуриш ва ривожланиш масалаларига алоқадор эмас.

Педагогларнинг малакасини оширишга ҳам суст эътибор берилмоқда, Бу масала бўйича план тузилмаган, тегишли семинарлар ўтказилмайди, туркум лекциялар ўқиш ташкил этилмаган. Айни вақтда беш йилгача иш стажига эга бўлган ўқитувчиларнинг 40 фоизга яқини республикамиз ва мамлакатимизда театр санъатини қайта қуриш билан боғлиқ билимларга муҳтож. Аввало, уларнинг ўзини қайта қуриш керак.

Студентлардан 270 киши ётоқхона билан таъминланмаган. Ётоқхона биноси ва ўқув хоналари, институтнинг ички территорияси ўз ҳолига ташлаб қўйилган. Ётоқхоналарда кир ювиш ва қуритиш, қизлар гигиенаси учун алоҳида хоналар йўқ. Натижада студентлар кийимларини хонанинг ўзида ювиб, қуритадилар. Санитар-техник анжомларнинг бир қисми яроқсиз ҳолда ётибди. Ётоқхонада юмшоқ ва қаттиқ инвентарлар етишмайди. Буфетдаги таомлар бир хил ва қиммат нархда сотилади, студентларга ошхона ўрнига «Мовий гумбазлар» кафеси хизмат қилади. Ётоқхонадан ташқари, институтнинг бутун комплекси 1988 йил декабрь бошигача иситиш системасининг ишламаслиги сабабли иситилмади.

Ўзбекистон ССР Маданият министрлигининг тегишли бўлимлари ва институт ректорати «СССР Олий ва ўрта махсус ўқув юртларини тугаллаган ёш мутахассисларни тақсимлаш ҳақидаги Низом»ни қўпол равишда бузганлар. Битирувчиларнинг тайинланган жойга белгиланган муддатда ишга бормаганлигининг сабабини аниқлаш, уларни ишга тўғри жойлаштириш, ёш кадрларга меҳнат ва турмуш шароитини яратиш каби масалалар устидан зарур назорат ўрнатилмаган, ҳамда керакли чоралар қўлланмаган. Министрлик ва институт ректорати муқобил ва йиллик план-буюртмалар тузишда жойлардаги аҳволни етарли ўрганмайдилар. Натижада буюртмалар юзакилик касб этиб, областларни кадрлар билан таъминлаш иши тўғри йўлга қўйилмайди.

Бу муҳим масалага ножиддий муносабат шунга олиб келдики, 1984-88 йилларда ёш мутахассисларни тақсимлашнинг муқобил плани ишлаб чиқилмаган. Ёш мутахассисларни тақсимлаш планини текшириш шуни кўрсатадики 1986 йили кундузги бўлимни тугатган 15 киши тақсимотдан четдан қолган, 1987 йили эса 19 киши шу аҳволга тушган. Хусусан, театршунослик мутахассислиги бўйича битирган 17 кишидан 16 таси тақсимот қилинмаган.

Битирувчиларнинг иш жойига ўз вақтида келиши, тўғри жойлашиши ва иш билан таъминланиши кадрлар бўлими ходимлари ихтиёрига топширилган. Улар эса тез-тез алмашиниб туришлари ва малакалари пастлиги сабабли бу соҳани ҳамиша назорат қилишга қодир эмаслар. Жумладан, институт кадрлар бўлими текширилганда, 1986 йили тақсимотдан ўтган 11 мутахассис, 1987 йилги 24 мутахассис, 1988 йилги 141 мутахассисдан фақат 26 тасигина белгиланган иш жойига борганлар. Институтнинг хўжалик ишлари бўйича собиқ проректори А. Файзуллаев ва бош бухгалтери Р. Доброгорскаянинг айби билан штат-молиявий интизоми бузилган. Институт бўйича штатлар рўйхати сон ва иш кўлами ҳисобга олинмасдан тузилади. Молиявий аҳволга хилоф равишда стипендияга ажратилган пул ортиқча ишлатилган, командировка учун пуллар иш ҳақидан ноқонуний тўланган. 1985-87 йилларда ишдан бўшатилган моддий жавобгар шахслар 2,7 минг сўм қарздор бўлиб қолганлар, аммо уларни қоплаш юзасидан шу кунгача ҳеч қандай чора кўрилмаган.

Ўқув ишлари бўйича проректор П. Менажиевнинг айби билан меҳнат қонунига хилоф равишда институт хизматчиларини меҳнат отпускасидан оммавий чақириб олиш ҳоллари юз берган. Шунинг натижасида 1987 йил 54 ходимга икки ҳисса ҳақ тўланган, 1988 йили эса бу сон 62 тага етган.

Кадрлар билан ишлаш масаласи ҳам қониқарли олиб борилмаётир. Ҳаммаси бўлиб институтда 20 та кафедра бор, шундан 6 та кафедрани катта ва оддий ўқитувчилар бошқаради, фақат иккита кафедрада профессорлар бошчилик қиладилар. Бошқа кафедраларни илмий даражаси бўлмаган доцентлар бошқармоқдалар. Баъзи кафедраларнинг бошлиқлари эса вақтинчалик вазифа бажарувчи кишилардир. Штатдаги 103та ўқитувчидан 13таси белгиланган муддатда конкурс бўйича қайта сайланишдан ўтмаганлар, 19та ўқитувчи эса белгиланган муддатга амал қилмай конкурсдан ўтган.

Бундай жиддий нуқсонларнинг юзага келишига сабаб шуки, институт ректори Т. Турсунов, ўқув ишлари бўйича проректор П. Менажиев, илмий ишлар бўйича проректор В. Иванов абитуриентларни қабул қилиш ишини, ўқув жараёнини, илмий-тадқиқот ишларини ташкил этишни изчил бошқариб боришни йўлга қўймаганлар.

ИНСТИТУТ ФАОЛИЯТИНИ текшириш натижалари яқинда Ўзбекистон ССР Халқ контроли комитети мажлисида муҳокама этилиб, бир неча раҳбар ходимлар жазоланди. Текшириш натижалари бўйича институт раҳбарияти, партия ва касаба союз ташкилоти аниқ тадбирлар белгилади, ҳозир бу тадбирларнинг бир қисми амалга оширилмоқда.

Институт ректорати ва илмий кенгаши яна илмий-тадқиқот ишларининг муҳимлигини таъминлаш, ўқитувчи ва студентларнинг бошқа ижодий фаолиятлари савиясини кўтариш масалаларини ҳам кўриб чиқишлари зарур.

Бир сўз билан айтганда, институт профессор-ўқитувчилар коллективи ректорат ва партия ташкилоти раҳбарлигида мавжуд камчиликларни тугатишга бор кучларини сафарбар этишлари, мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишга эришишлари лозим.

Т. ХОНХЎЖАЕВ,
Ўзбекистон ССР Халқ контроли комитети бўлим мудири

ВАФО

СУРАТДА: С. Маматов шогирдлари даврасида.

М. АБДУРАҲМОНОВ фотоси

ОДАТДА ҚЎШИҚ қалбларни ҳаяжонга солади, завқ ва қувонч бағишлайди. Солижон Маматов куйлаган қўшиқлар бундай туйғулар билан биргаликда кишига бир олам ҳайрат бағишлайди, кўзларда беихтиёр севинч ёши милтиллайди. Унинг ижросидаги классик шоирларимиз ғазаллари билан куйланаётган қўшиқлар гўё ўтмиш билан бугунги кун ўртасидаги ишончли кўприкка ўхшаб қолади. С. Маматов қўшиқларини нафақат ёши улуғ кишилар, балки мактаб ўқувчиларидан тортиб студентларгача, олимлардан тортиб оддий ишчиларгача, ҳамма-ҳамма севиб тинглайди.

Хонанда куйлаганда Навоий, Бобур, Фузулий, Нодира, Машраб ғазаллари яна ҳам жозиба ва латофат касб этади. С. Маматовнинг қўшиқ сўзлари устида жиддий ишлаши ҳақида алоҳида айтиб ўтиш лозим. Унинг қўшиғидаги ҳар бир сўз равон, аниқ жаранглайди.

Солижон Маматов — муҳаббат куйчиси. Тўғри, ишқ-муҳаббатни барча хонандалар ҳам куйлашади. Муҳаббат таърифининг минг бир қирраси бор. Лекин бу хонанда қўшиқларида маҳбубага эҳтиром ва вафо ғоят чиройли нолалар, қочиримлар орқали ўз ифодасини топади.

Қўшиқларга турли қиёслар, ўхшатишлар топадилар. Ахир, қўшиқ сингари мўъжиза атрофдаги муҳитдан айри туғилиши мумкинми? Йўқ, албатта! Солижон ака қўшиқлари бир-бирига туташиб кетган Шоҳимардон тоғи чўққилари узра яққол акс-садо берганда бутун олам қўшиқ билан тўлиб кетгандек бўлади, у оппоқ булутларга урилиб бутун осмонга она замин гўзаллиги ҳақида мадҳия ўқиётганга ўхшайди. Бу қўшиқлардан гоҳо шарқираб оқаётган тоғ шалоласи мавжлари, оҳиста кўз очаётган зилол булоқлар шарпаси эшитилади.

Солижон Маматов фарғоналик хонанда. Ёшлик йиллариданоқ санъат усталари сабоғини олган. У отаси билан биргаликда кўпинча машҳур ҳофизлар Маъмуржон Узоқов, Жўрахон Султонов даврасида бўлишарди. Ёш Солижон илк қўшиқларида шу санъаткорларга тақлид қилди. Узоқ йиллар давомидаги тинимсиз изланишлар, машқлар хонандага ўз йўли, ўз услубини яратиш имконини берди.

Бўлажак хонанда санъат сирларини Тошкент маданий-оқартув техникумида ўрганди. Кейинчалик Фарғона давлат педагогика институтида таълим олди. Бир неча йиллар Олтиариқ район маданият уйида бадиий раҳбар бўлиб ишлади. Ҳозир довруғи узоқ-узоқларга кетган «Зилола» ва «Наврўз» ансамблларини ташкил этишга бош-қош бўлди. Мана, кейинги 15 йил мобайнида Фарғона кооператив техникумида музикадан сабоқ бераяпти.

Бугун хонанда кўплаб қўшиқларнинг моҳир ижрочиси бўлиб танилди. Репертуаридаги қўшиқларнинг кўпчилигига санъаткор ўзи куй басталаган. Улар жумласига «Ўргилай», «Мубтало бўлсам керак», «Аҳбоби билан», «Шаҳлолигим», «Қошинг қароси», «Фарғона» қўшиқлари киради. С. Маматов ижросидаги «Гулузорим қани?», «Ҳур диёр», «Сир эмас», «Оҳким», «Эй сабо» «Шитоб айлаб», «Қаро кўзум» каби қўшиқларда хонанданинг ижро маҳорати намоён бўлди. Масалан, СССР халқ артисти Жўрабек Муродов Фарғонада бўлган концертларидан бирида С. Маматовнинг республика радиоси олтин фондидан ўрин олган «Ўргилай» қўшиғини юқори баҳолади: «Мана, ниҳоят сиз билан учрашиш насиб этди, санъатингизга қойил», деган эди у. Таниқли бастакор Абдуҳошим Исмоилов унинг овозига, ижро услубига алоҳида қизиқиш билан қарамоқда. Бастакор ва ижрочи мулоқоти туфайли унутилаётган меросимиз, санъат дурдоналари ёзиб олинса жуда яхши бўларди.

Солижон ака бугунги кунда ёш қўшиқчиларга устозлик қилмоқда. Республика радиосига қатор қўшиқлари ёзиб олинган Алижон Юсуфжонов, Қилич Тожиев ҳамда хонандалар Рўзимат Назаров, Обид Маматов, Мамашер Маматхолдоров кабилар ҳақли равишда уни устоз деб аташади. Хуллас, бугун хонанда авж пардаларда куйламоқда. Хонанда қўшиқларига республика радиоси ва телевидениеси кўпроқ эътибор бериши, улар нафақат областдаги санъат мухлисларининг, балки бутун халқимизнинг маънавий мулки бўлиб қолиши керак.

Муҳаммаджон РАҲИМОВ,
фалсафа фанлари кандидати

ВИДЕОМАГНИТОФОН «КЎНГИЛ ОЧИШ»ГИНА ЭМАС

Видеомагнитофонларнинг пайдо бўлиши ташқи дунёни англаш, воқеликни тафаккур қилиш учун янги имкониятлар яратди. Шу боис унга қизиқиш ўсиб бормоқда. Хўш, видеокассеталарни қаерда кўриш ва муҳокама қилиш мумкин? Тўғри, Тошкент ва республикамиз бошқа шаҳарларида кооператив видеосалонлар очилди. Лекин улар ҳозирча ёшларнинг мулоқот клубига айландими? Афсуски йўқ! Биринчидан, бундай салонлар жуда кам. Иккинчидан, уларда бадиий фильмлар билан таниқли эстрада артистларининг концертлари томоша қилинаяпти, холос. Видеомагнитофонга эга клуб ва барлар ёшлар билан гавжум. Бундай клублар сон жиҳатидан ҳам ўсиб бораётган эҳтиёжни қондира олмайди. Видеомагнитофон томоша қиладиган хонадонлар ҳам кўпайиб боряпти. Кишилар ўзаро кассеталар алмашяптилар.

Мамлакатимизда ишлаб чиқарилаётган видеофильмлар сони жуда кам. Музикали ёки илмий-оммабоп видеопрограммалар деярли йўқ. Яқин вақтларда эса ҳар оила ўз видеотекасига эга бўлиши кутилаяпти. Воронеж «Электроника» ишлаб чиқариш бирлашмаси маҳсулотлари ҳажми 4—5 баробар кўпайиши кўзда тутилмоқда. Бу ҳолда видеокассеталар топиш яна ҳам каттароқ муаммога айланиши турган гап. «Алишер Навоий», «Тоҳир ва Зуҳра» ёки «Ўтган кунлар» каби ўзбек кинематографияси олтин фондига айланган фильмларнинг, турли тантаналар, байрам кечаларининг видеоёзуви, адабий-музикали программалар ҳар кимнинг ўзида бўлгани яхши, албатта.

куюнчак газетхонлардан хатлар

Ҳозирча видеомагнитофони бор ҳаваскорлар ўзлари суратга олмоқдалар, мавжуд ленталар кўчирилаяпти. Бироқ Маданият министрлиги ёки республикамиз Телевидение ва радиоэшиттириш Давлат комитети раҳбарлари видео ёзув студиялари ёки шундай ижара пунктлари очиш ҳақида ўйлаб кўрмади. Тараққиёт бугунми, эртами шундай студия ва пунктлар очишга мажбур этади. Лекин ёшларга маънавий озуқа, яхши таълим-тарбия бериш борасида вақтни йўқотаётганимизни унутмайлик. Шунингдек, видеомагнитофон ўқиш, ўрганиш учун ҳам кенг имконият яратади. Тасаввур қилинг, етук мутахассис, олимларнинг лекциялари видеокассетага ёзилса энг чекка қишлоқларимизда улардан фойдаланиш мумкинку! Бундай видеокассеталар кечки, айниқса, сиртқи бўлим студентларига қандай ёрдам беришини кўз олдингизга келтиринг-а! Бизнингча, Ўзбекистон ССР Халқ таълими давлат комитети шундай ўқув программалари тузадиган, уларни ёзиб олиб тарқатадиган вақт етиб келди.

Ҳозир видеокамералар ҳам кўпайиб қолди. Оиладаги никоҳ тўйлари, юбилей маросимлари суратга олинмоқда. Демак, видеофильм яратиш имконияти мавжуд. Бу ҳолда, республика Маданият министрлиги яхши видеофильм учун конкурс уюштирса бўлмайдими? Аминмизки, тарихий-биографик мавзуда, маданий мерос ҳақида ёки турли долзарб муаммолар акс этган публицистик видеофильмлар юзага келиши мумкин. Ҳозирча эса, очиқчасига айтиш мумкинки, видеомагнитофон «кўнгил очиш» воситасига айланиб қолмоқда. Ўйлаймизки, манфаатдор идоралар техника мўъжизаси бўлган видеомагнитофон имкониятларидан тарбиявий восита сифатида унумли фойдаланадилар.

Муҳаммаджон ОБИДОВ

ҚЎЛ УЧИДА...

ТОШКЕНТГА МЕҲМОН бўлиб келган чет эллик сайёҳлар «Москва» меҳмонхонасига жойлашгач, катта кўчанинг нариги юзида қад кўтариб турган ўтмиш асрларнинг «тирик гувоҳи»—Кўкалдош мадрасасига ошиқишади. Аммо уларни дарвозадан кираверишда тўхтатишади. Гап шундаки, бундан 23 йил муқаддам бу ерга маданият ходимларининг малака ошириш институти талабалари жойлаштирилган. Шу боис қаровсиз ётган мадраса апил-тапил ремонт қилинади: неон чироқлари, иситиш трубалари ўрнатилди, ҳужралар тартиб билан номерланди. Қисқаси, «замонавийлаштирилди». Шундан бери ҳиммат қилган талабалар ҳужраларни ўз ҳолларича оқлашади, бўяб, гул солишади. Лекин бирор марта жиддий ремонтга қўл урилмайди.

Ҳозирги кунга келиб, тўртта ҳужранинг деворлари қулаб тушди. Одам яшаб бўлмайдиган ҳолга келди. Қолган ҳужралар ҳам «сўнгги кун»ни кутиб ётишибди. Қизиқ, шунча йил, шунча замонлардан бери турган деворлар нега ҳозирга келиб қулай бошлади?

— Мадраса ёнидан ўтган қувур ёрилган экан. Шу қувурдан чиққан сув деворларга сизиб чиқяпти. Деворларнинг қулаб тушиши шундан,— дейди куюниб «ётоқхона» қоровули.

Суриштирсак, «девор кушандаси» фақат қувурдан оқаётган сувгина эмас, балки обиданинг қоқ биқинида жойлашган иситиш узели ҳамда мадраса ичидаги иситиш қувурлари ҳам экан (булар ҳам тез-тез ёрилиб туради). Энди мулоҳаза қилайлик. Маданий ёдгорлигимиз бўлган Кўкалдош мадрасаси тузатилиш ўрнига, ҳар томонлама емирилаверса, тез орада мадрасадан нишон ҳам қолмайди-ку! Бу ер таъмирланиб, музейга айлантирилса бўлмайдими? Бўлади. Бунинг учун неча йилдан буён «жон куйдирилаяпти».

1975 йил 30 декабрда ЎзССР Министрлар Советининг қарори билан Тошкентда махсус илмий таъмирлаш ишлаб чиқариш устахонаси ташкил қилинди. Бундан кўзда тутилган мақсад — тарихий обидаларни таъмирлаш, уй-музейлари ва маданият масканларини реконструкция қилиш, жиҳозлашни йўлга қўйишдан иборат эди.

Устахона ташкил этилгандан буён, мана, салкам 12 йил ўтаяпти. У шу кунга қадар Кўкалдошнинг шимолидаги Жомий мадрасасини таъмирлаш, реконструкция қилиш билан шуғулланмоқда. Буни қарангки, меъморчилик устахонасининг қарийб 10 йил мобайнида қилган ишини икки йил ичида бажариш мумкин экан. Тўғри, ҳозир иш бирмунча жонланиб қолган. У ҳам бўлса, устахонанинг янги директори Назрулла Муродовнинг хизматлари натижасидир.

Н. Муродовнинг асли касби архитекторлик. Меъморчилик унга ота касб. Шу сабабдан у реконструкция ишларига, айниқса, обидаларни таъмирлашга панжа ортидан қарай олмайди. «Юзаки ишлагандан кўра, ишни бутунлай йиғиштириб қўйган маъқул», — дейди у.

Халқимизда «қарс икки қўлдан чиқади», деган нақл бор. Устахона директорининг елибюгуришлари, турли масалалар юзасидан министрликларга бетўхтов ёзаётган арзномалари ишга бир мунча жонланиш киритаётган бўлса-да, лекин бутунлай яхшиланиб кетгани йўқ. Ҳалигача устахонанинг дурадгорлик, кулолчилик цехлари мавжуд эмас. Қурилиш асбоб-ускуналарини сақлаш учун жой ажратилмаган. Директор битта «Беларусь» экскаватори берилишини сўраб ўтган йилдан буён идорама-идора югуради. Буларни-ку, қўя турайлик. Балки, бир-икки йил ичида бу етишмовчиликлар барҳам топар. Лекин кунлик ишнинг юриб туриши учун зарур бўлган материаллар — ғишт ва бетоннинг ўз вақтида, тўлиқ етказиб берилмаётганини қандай тушуниш мумкин? Наҳотки, Тошкент шаҳрида сақланиб қолган бу йирик тарихий обидага нисбатан эътибор шу бўлса! Устахона 1988 йилги таъмирлаш ишлари учун 625 минг ғишт сўраган, яъни шунча ғиштга буюртма берган. Аммо устахонани ғишт билан таъминловчи Тошкентдаги 3-чи ғишт заводига атиги 200 минг ғишт учун фонд ажратилган. Ғишт заводи эса ғиштнинг учдан бир қисмини ҳам тўлиқ етказиб бермаётир. Кунлик берилаётган ғишт 800-1000 тага тўғри келмоқда. Бунча миқдордаги ғиштни териш бир кишининг бир кунлик нормасига ҳам тўғри келмайди-ку. Бу хўжасизликнинг оқибатида уста ва меъморлар кооперативларга ўтиб кетмоқдалар. Тўғри-да, қўлида гулдек ҳунари билан кунини беҳудага ўтказиб юришсинми?

— Бу масалалар хусусида,— дейди Н. Муродов, — юқори ташкилотларга ҳар ойда бир марта арзнома ёзаман. Аммо аҳвол бирдек...

У ёзган шикоят хатлари нусхасини бизга кўрсатди.

— Бизга лойиҳа ҳужжатлари ҳам вақтида етказиб берилмайди, — куйиниб давом этди устахона директори. — Ваҳоланки, қоида бўйича ишга тушишдан 3—4 ой олдин лойиҳа ҳужжатларини олиб, танишиб чиқиш керак. Бу масала хусусида маданий ёдгорликларнинг илмий ишлаб чиқариш бош бошқармаси ҳамда «Меъмор» бирлашмасига чопавериб тинкам қуриди. Улар ишни ҳозиргача пайсалга солиб келишмоқда.

Ўзбекистон ССР Тарихий ва маданий ёдгорликларни муҳофаза қилиш жамияти правлениесининг пленумида республикамиздаги меъморчилик обидаларини сақлаш ва улардан фойдаланиш ишларини тубдан яхшилаш масалалари муҳокама қилинди. Аммо ўзгариш йўқ.

Мамлакатимизнинг Суздаль, Новгород, Таллин сингари шаҳарлари обидаларни таъмирлаш борасида ўрнак бўлишга арзийди. Демак, у ерларда маданий-тарихий ёдгорликларга, ота-боболар, авлодлар ёдига бўлган ҳурмат кучли экан. Бизда-чи ҳақиқат қанчалик аччиқ бўлмасин, эътироф этишга мажбурмиз.

Акбар СИРОЖИДДИНОВ

Кўкалдош мадрасасининг бугунги кўриниши мана шу аҳволда.

С. МАҲКАМОВ фотоси

ЯНГИ СПЕКТАКЛЛАР

Алишер Навоий номидаги Наманган область музикали драма ва комедия театри коллективи Шароф Бошбековнинг «Темир хотин» асарини томошабинлар эътиборига ҳавола этди.

Асарни Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби Карим Йўлдошев саҳналаштирди. Саҳна безакларини ёш рассом Р. Байшев ишлаган. Асосий ролларни театрнинг актёрлари, область Ленин комсомоли мукофоти лауреати М. Қорабоева ва артист В. Сайдалиев ижро этишмоқда. Бошқа ролларда Э. Соқиматов, Б. Ёқубов, Х. Ҳурбоева, А. Тожибоев, М. Фахриддинова, Х. Мадраҳимова, С. Саримсоқов каби актёрлар чиқишмоқда.

Н. ЗОКИРОВ

Алишер Навоий номидаги Наманган область музикали драма ва комедия театрининг санъаткорлари ўқувчиларнинг қишки таътили кунларида уларга янги спектакль туҳфа этдилар. Румин драматурги Валерий Шулжик қаламига мансуб бу музикали драма «Тегирмон тепасидаги қуёш» деб аталади. Уни шоир Тўра Мирзо таржима қилган ва қўшиқлар текстини ёзган. Композитор Анвар Эргашев музика басталаган. Асарни театр режиссёри Маматхон Асқаров саҳнага қўйди.

Асосий ролларни республикада хизмат кўрсатган артистлар Т. Сайдуллаев, М. Исомиддинов, артистлар А. Каримова, У. Мирзаев, М. Нуриддинов, М. Ниёзов, С. Саримсоқов, Э. Соқиматов, М. Фахриддинова, Ҳ. Саидбоева, Ҳ. Мадраҳимова ва бошқалар ижро этмоқдалар.

Куй сеҳри.

Н. ШАРИПОВ фотоси

ҚЎЛЁЗМАЛАР ТАДҚИҚ ҚИЛИНМОҚДА

Филология фанлари доктори В. Лебедевнинг «Қўлёзмаларни ким тадқиқ қилади?» (1988 йил, 11 ноябрь) мақоласида Ўрта Осиё халқларининг кўп асрлар давомида яратган адабиёт ва санъат ҳамда илм-фаннинг турли соҳаларига доир кўп сонли манбалар Ленинград китоб хазиналарига тўпланганлиги тўғри айтилган. Хусусан, В. Лебедев Ленинград Давлат Халқ кутубхонасининг Шарқ бўлимига ва СССР ФА Шарқшунослик институти (собиқ Осиё музейи) филиалига кейинги икки юз йил давомида рус шарқшунос олимларининг ташаббуслари билан ноёб ва қадимий қўлёзмалар жамланганини эслатиб ўтади. Тўғри, мазкур икки қўлёзма фонди фақат СССРдагина эмас, балки жаҳон миқёсида энг бой қўлёзма хазиналаридан эканлиги аллақачонлар эътироф этилган. Айни вақтда ана шу икки фонддаги туркий, араб, форс-тожик тилларидаги қўлёзмаларнинг каталоглари тузилиб нашрдан чиқарилган. Ленинграддаги юқорида эслатиб ўтилган қўлёзма фондлари қаторига Тошкентдаги Ўзбекистон ССР Фанлар академияси Шарқшунослик институти ва Қўлёзмалар институти фондларини ҳам қўшиш мумкин. Тошкентдаги бу ҳар иккала фонд жуда бой хазинага эга. Тошкент Шарқшунослик институти 13 мингдан ортиқ қўлёзмага эга бўлиб, уларнинг тавсифи XI томлик каталогда ўз аксини топган. Қўлёзмалар институти эса 6 мингдан ортиқ қўлёзмага эга бўлиб, унинг 6 томлик каталоги тузилмоқда. Шулардан 1 ва 2-томлари яқинда босмадан чиқади. Бу каталогларнинг юзага келиши исталган қўлёзма манбани совет ва чет эл олимлари тадқиқ этишига кенг имконият туғдиради.

Энди В. Лебедев мақоласида тилга олинган айрим алоҳида манбаларга келсак, ўша манбалар ҳам совет олимлари, хусусан, Ўзбекистон олимлари томонидан анча йиллардан буён илмий проблемалар доирасида ўрганиб келинмоқда.

Ҳадислардан тузилган тўпламлар фақат Ленинград фондларида эмас, балки Тошкент ва бошқа шаҳарлардаги қўлёзма фондларида ҳам кўплаб нусхаларда мавжуд. Уларнинг энг қадимги нусхаларига эгамиз. «Ҳадис» аслида ҳикмат деган маънода бўлиб, ҳадис тўпламларига Яқин ва Ўрта Шарқ халқларининг энг қадимги мақол ва ҳикматли сўзлари киритилган. Энг машҳур ҳадисларнинг мазмунига суяниб шоирлар қитъа — шеърлар ёзганлар. Жумладан, Алишер Навоий ҳам ўзининг «Арбаин» номли асаридаги қитъаларни ҳадислар мазмунига суяниб ёзган. Алишер Навоийнинг ҳадислар асосида ёзган ана шу асарининг илмий-танқидий тексти Қўлёзмалар институти илмий ходими М. Рашидова томонидан тузилди ва тадқиқот яратилди.

«Қуръон» таржимасига келсак, бу ишни бундан етти юз йил аввал бажарилган. XIII асрда «Қуръон» араб тилидан эски ўзбек тилига тафсир қилинган. Унинг ягона нусхаси Ленинград Шарқшунослик институтида сақланмоқда. «Қуръон»нинг эски ўзбек тилидаги тафсири лингвист олимлар учун бой манбаъ бўлиб хизмат қилиб келган. Ана шу тафсирни Қўлёзмалар институтининг катта илмий ходими, филология фанлари кандидати К. Маҳмудов кўп йиллардан буён ўрганиб ҳозирги ўзбек ёзувига ва тилига ўтказди ва нашрга тайёрлади.

Ленинград Давлат Халқ Кутубхонасидаги В. Лебедев тилга олган «Илк девон» ҳам аллақачонлар илмий муомалага кириб кетган. Маълумки, 1465 — 1466 йилларда Алишер Навоийнинг мухлислари унинг шу йилларгача (1466 йилгача) ёзган шеърларидан тўплаб девон тузадилар ва уни машҳур хаттот Султонали Машҳадий кўчириб чиқади. Бу қўлёзма фанда «Навоийнинг илк девони» номи билан юритилади. Навоий умрининг охирида тузган «Хазойин ул-маоний» девонларига ўша илк девондаги шеърларини қайта ишлаб, таҳрир қилиб, тўлдириб янгидан киритади. Ленинграддаги илк девон ҳақида А. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институти катта илмий ходими, филология фанлари кандидати Ё. Исҳоқов 1963 йилда диссертация ёқлади. Мана, қарийб 30 йилдан буён Навоий шеъриятининг тадқиқотчилари Навоий ижодининг эволюциясини ўрганишда илк девон қўлёзмасидан фойдаланиб келмоқдалар. Илк девон қўлёзмаси 1968 йилда факсимиле усулида нашр қилинди.

В. Лебедев мақоласида айтилган тиббий қўлёзмаларни ўрганиш борасида ҳам Ўзбекистон олимлари анчагина ишларни амалга оширдилар, десак хато бўлмайди. Чунки, Ўрта Осиёда яратилган тиббий қўлёзмаларни ўрганиш ва оммалаштириш ишига Тошкент Шарқшунослик институти катта ҳисса қўшди ва қўшмоқда. Шу институт олимлари ЎзФА мухбир аъзоси У. Каримов, филология фанлари кандидати Ҳ. Ҳикматуллаев, илмий ходим М. Ҳасанов ва бошқалар Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Абу Бакр ар-Розий ва бошқа олимларнинг тиббий меросларини халққа етказишда самарали иш олиб бормоқдалар.

Ҳозир Ўзбекистонда фақат араб ёзувидаги манбаларни эмас, балки қадимги ва илк ўрта асрларда Ўзбекистон халқлари томонидан қўлланилган суғд, қадимги туркий, уйғур ёзувидаги манбалар ҳам ўрганилмоқда. Қўлёзмалар институти ходимлари филология фанлари кандидатлари М. Исҳоқов, Н. Раҳмонов, К. Содиқовлар суғд, қадимги туркий, уйғур ёзуви ёдномалари бўйича «Қадимги обидалар» номли коллектив монографияни нашрга топширдилар. Бу тадқиқот «Фан» нашриёти томонидан 1989 йилда чоп этилади.

Қўлёзма манбаларни кенг кўламда ўрганмоқ, тадқиқ ва нашр этмак учун энг зарурий тадбирлар: биринчи навбатда олий ўқув юртларининг филология факультетларида эски ўзбек тили, араб ва форс тилларини яхшилаб ўқитмоқ, ёш мутахассисларни қўлёзма ва тошбосма китобларни эркин ва чуқур ўқий ва тадқиқ эта оладиган қилиб етиштирмоқдан иборат.

Иккинчидан, Шарқшунослик, Қўлёзмалар институтларида, қўлёзма китоб фондларига эга бўлган кутубхоналарда шундай ёш, етук мутахассисларни ишга жалб этмоқ учун кенг шароит туғдирмоқ керак.

Яна қўлёзма китобларнинг ҳозирги ўзбек ёзувида, бошқа тиллардан ўзбек ва рус тилларига таржима қилинган ҳолда нашр этмоқ имкониятини кенгайтирмоқ ҳам лозимдир.

А. ҚАЮМОВ,
Ўзбекистон ССР Фанлар академияси Қўлёзмалар институтининг директори

Акс садо

Кутлаймиз!

Йўлдошбой ДИЛМУРОДОВ — 60 ёшда

Қорақалпоқ совет шоири Йўлдошбой Дилмуродов 60 ёшга тўлди. У ўзининг қирқ йиллик ижодий фаолияти давомида йигирмадан ортиқ шеърий китоб яратди. Унинг «Ҳаёт гули», «Арслоннинг тақдири» каби болаларга аталган китоблари кўпчилик назарига тушди. Шоирнинг кўпгина асарлари ўзбек, рус тилларига таржима қилинган. Биз таниқли шоир Йўлдошбой оғани олтмиш йиллик тўйи билан чин дилдан табриклаб, унга узоқ умр, сиҳат-саломатлик, ижодий муваффақиятлар тилаймиз.

ЭЙ, ИНСОН!

Инғинларда ҳам гапингни айтмасанг,
Ё гапирган ҳақ гапингдан қайтолсанг,
Яхшиларга доғ тегизсанг бўлиб занг,
Бахтсизлигинг эмасми бу, эй, инсон?!
Ғийбат сенга ҳамроҳ бўлса куну тун,
Кўпчиликдан нари юрсанг бўлиб хун,
Бирор маҳал чиқармасанг яхши ун,
Бахтсизлигинг эмасми бу, эй, инсон?!
Инонмасанг эзгуликнинг борига,
Шу бонсдан шумшук бўлсанг ёрингга,
Бўлолмасанг посбон номус-орингга,
Бахтсизлигинг эмасми бу, эй, инсон?!
Кўролмасанг булоқ қайна б-тошганин,
Ё дўстингни мартабаси ошганин,
Ўйламасанг ўз дардингдан бошқани,
Бахтсизлигинг эмасми бу, эй, инсон?!
Чиқармасанг юракдаги туғённи,
Ўйламасанг яхши умид--армонни,
Пок тутмасанг вужуд ила виждонни,
Бахтсизлигинг эмасми бу, эй, инсон?!

ОЛТМИШ ЁШ

Олтмиш ёшга етса кимки қадимда,
Сезнларди ташлаган суст одимдан.
Қартаймоқ ё ёшармоқ ўз қўлингда,
Олтмишмасман, кўргин алиф қаддимдан.
Ўтса ҳамки меҳнатларнинг оғири,
Баъзиларнинг босилмаган ҳовури.
Кўп чолларнинг қадди-басти тўп-тўғри,
Келгандайин қайтиб ёшлик чин даври.
Мен ҳам шундай, олтмиш ёшлик бир инсон,
Шоирдирман элу юртга жонажон.
Соч оқарди, аммо ҳориб-толмадим,
Менга халқим илҳом берар ҳар қачон.
Замон янги, кунлар янги, ой янги.
Ҳаёт янги, талаб янги, ўй янги.
Олтмиш деган чўнг довонга чиқсам ҳам
Рўпарамда режа янги, тўй янги.

Азиз **АБДУРАЗЗОҚ** таржимаси

ЭЪЗОЗ

Инсон меҳнати, ақлу заковати билан қадрли. Зеро, умр мазмуни шунга боғлиқ. Чинихон Иброҳимовани эъзозлашимизга ҳам шу меҳнат сабаб. Ая бу йил саксон ёшга тўлди.

Ч. Иброҳимова янги совет мактабида таълим олди. 1922 йилда комсомол сафига ўтди. Шу йили Абдулла Набиев билан Қўқонда биринчи қизлар ячейкасини ташкил этди ва унинг секретари этиб сайланди. Кейинроқ Москвадаги Бухоро билим юртида ўқиди. 1926 йилда билим юртини битириб қайтгач, 5-қизлар интернатида, сўнгра Қўқон район комсомол комитетининг биринчи секретари сифатида иш фаолиятини давом эттирди.

У оғир йиллар бўлишига қарамай, республикамиз ҳаётига ўзининг қизғин ташкилотчилик фаолияти билан киришиб кетганди. Шу сабабли унга муҳим ишларни чин дилдан ишониб топширишарди. Республика Комсомол Марказий Комитетида, Андижон шаҳар партия комитетида тарғибот ва ташвиқот ишларини юқори даражада олиб борди. Ўзбекистон халқ маорифи комиссариатининг мактабгача тарбия бўлими бошлиғи бўлди. Партия мактабида таҳсил олгандан сўнг, Ўзбекистон ССР Марказий Комитетининг пропаганда бўлими инструктори ва партия ташкилотининг иккинчи секретари хизматини бажарди. Улуғ Ватан уруши йилларида Тошкентда ташкил этилган Марказий райкомда секретарлик вазифасида ҳамда 1945 йилдан бошлаб ўттиз беш йил Ўзбекистон ССР Министрлар Советида толмай меҳнат қилди.

Ч. Иброҳимова ҳозир пенсияда. Лекин унинг бирор бўш куни йўқ. Чунки у Тошкент шаҳар уруш ва меҳнат ветеранлари президиумининг, республика уруш ва меҳнат ветеранлари советининг, республика хотин-қизлар советининг аъзоси сифатида ҳар бир йиғилишга, тадбирга иштирок этади. Қилинаётган ишларга ўз муносабатини билдиради. Комсомол агитпоезди билан турли жойларга бориш ҳам онахонни толиқтирмайди.

— Ўйлаб қарасам, шу ёшга кириб бирор куним ҳам бўш ўтмабди. Менинг бахтим балки шундандир. Совет давлатининг фарзанди эканимдан, унинг илғор кишилари сафида бўлганимдан фахрланаман.

Чинихон ая чуқур билимдонлиги, кенг фикрлилиги ва ҳамон ёшлар каби серзавқ, бардамлиги билан кишини ҳайратга солади. Хонадондаги жавонларда турли йиллардаги тарихий фотолар ва ҳужжатлар. Уларни кузатган киши ҳақиқатан ҳам онахоннинг бирор куни бўш ўтмаганига амин бўлади. Унинг уч марта «Ҳурмат Белгиси» ордени, республикада хизмат кўрсатган маданият ходими унвони, юзга яқин Фахрий ёрлиқ билан тақдирланганини ҳам бунинг далилидир.

Чинихон ая, муборак саксон ёшингиз қутлуғ бўлсин!

М. СОДИҚОВ

Турсунбой АДАШБОЕВ — 50 ёшда

Ҳурматли Турсунбой Адашбоев!

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениеси, болалар адабиёти кенгаши Сизни қутлуғ 50 ёшингиз билан муборакбод этади.

Ҳамқалам дўстларингиз Сизни болаларнинг жонкуяр шоири, фидоий инсон сифатида қадрлайди. «Камолнинг олмаси» деб номланган илк машқингиз 1956 йилда «Ленин учқуни»да эълон қилинган кундан бери, Сиз беғубор болалик билан ҳамнафас, ҳамдард бўлиб келаяпсиз. Ўтган йиллар орасида «Нур дарё», «Гулдаста», «Оқбура тўлқинлари», «Арслонбоб шаршараси», «Совға», «Олатоғ—лолатоғ» каби ўндан ортиқ шеърий тўпламларингиз нашр этилди. Унинг бир қисми рус, қирғиз, украин, латиш, қозоқ тилларига ўгирилиб, алоҳида китоб ҳолида чоп қилинди. Айни пайтда таржимон сифатида С. Маршак, К. Чуковский, М. Жонғозиев ва бошқа қардош халқлар болалар шоирларининг энг сара асарлари билан ёш ўзбек китобхонларини таништирдингиз.

Бу қутлуғ айёмда барча қалам аҳли Сизга куч-ғайрат, узоқ умр, ижодий камолот тилайди.

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ПРАВЛЕНИЕСИ

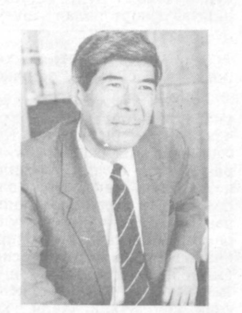

ЎШ

Ўзганбой Йўлдошев хотирасига

Чорак аср шаҳри
Ўшдаман,
Оқбурадек[1] оқар йил,
ойлар
Сақлолмадик Бобур
ҳужрасин
Қурсак ҳамки бетон
саройлар.
Ҳувайдонинг назари
тушган
Сени Ватан айлаган Бону.
Айри тушиб Андижонидан
Шоир Маҳжур куйлаган
ёниб.
Дўстим, наҳот Барокўҳ[2]
тоғин
Тақдиримдан айри
кўрай ман.
Буюк Ҳабиб Абдулло
ҳаққи
Руҳан ундан мадад
сўрайман.
Бағрим бутун, дўстларим
кўпдир,
Камёб Ўшдай хушҳаво
жойлар.
Вафоли ёр, ўғил-қиз
топдим,
Оқбурадек оқар йил,
ойлар.
Чорак аср шаҳри
Ўшдаман,
Хизматчилик илож йўқ,
нетай,
Ростин айтсам, осмони
кенгроқ
Қишлоғимдан ўргилиб
кетай...

1. Оқбура — Ўшдан оқиб ўтувчи дарё.

ЎН ИККИ ВАРАҚ ДАФТАР

Навбат ҳуснихатларга,
Ёзув «Л-о-л-а о-ш» бўлди.
Поезд изи дафтарга
Ҳарфлар бошма-бош
бўлди.
Перо бехос қитирлаб,
Қоғоз чилпиб, қатланди.
Ҳижжалайман пичирлаб,
Сал қийшайди, чалпинди.
«Ло-ла ош»ни олмасдан
«А» қулоғин қайирди.
«О» ҳарфи тушгач
қастдан,
Дарҳол йиртдим,
айирдим,
Носир най партадошим,
Бармоқ босди, кир қилди.
— Афсус, — дер
Абдуҳошим,
Яна уч бет йиртилди.
Ўн икки варақ дафтар
Холис хизмат этмади.
«Ло-ла ош — о-л» сўзини,
Ёзиш учун етмади.

2. Барокўҳ — гўзал тоғ номи.

ТАЛПИНИШ

Б. М.га

Эшикни қоқар наврўз
Қизғалдоқлар кўтариб.
Кирар осмон рангига
Қир, адирлар кўкариб.
Навбаҳор — табиатнинг
Ўта ноёб эртаги.
Варрагимни шабода
Уфқларга элтади.
Қалдирғочнинг дилига
Сиғмайди ҳаяжони.
Дилшод қувнар, сомсага
Кўк терар аяжони.
Кўклам қантак ўрикнинг
Гулларин нурга чаяр.
Ойнсига талпиниб
Нилуфар шод, жилмаяр.

«МАНГУЛИК» ХИТОЙ ТИЛИДА

Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси Ҳамид Ғуломнинг СССР Давлат мукофотига сазовор бўлган «Мангулик» романи Хитой Халқ Республикасининг «Пекин» Давлат нашриётида чоп этилди.

Романни ХХР Ижтимоий фанлар академиясининг катта илмий ходими, таржимон Чжан Цзе ва унинг рафиқаси, таржимон Чжан Чипонь рус тилидан хитой тилига таржима қилганлар.

Чжан Цзе асарнинг хитой тилидаги нашрига сўзбоши ҳам ёзган. Жумладан, унда ўзбек совет адабиёти ҳақида қисқача маълумот берилиб, асар тўғрисида бундай дейилади: «Ҳамид Ғулом — кўпқиррали ижод соҳиби, истеъдодли адибдир. «Мангулик» ўзбек халқи янги тарихининг анча мураккаб даврини, яъни, йигирманчи йилларнинг биринчи ярмида юз берган воқеаларни акс эттиради. Романнинг бош қаҳрамони — ўқитувчи. Бош конфликт мактаб қурилиши масаласи атрофида ривожланади. Шу сабабдан ҳам билимга ҳурмат, муаллимга ҳурмат, революцияда ва янги ҳаёт қурилишида ўқитувчининг буюк ролини эътироф этиш мазкур романнинг энг муҳим мавзуларидан биридир. Мазкур романни касблар ичида энг мураккаб касб эгаси, ёғду таратувчи чароғбон — **МУАЛЛИМ**га қўйилган обида, деб айтиш мумкин.

Шу сабабдан ҳам бизнинг партиямиз Хитой Халқ Республикасида тўрт соҳада янгилаш (модернизация) сиёсатини амалга ошираётган бир даврда, билимни ва билимдонларни ҳурмат қилишга чақираётган, бутун жамиятни ўқитувчиларни эъзозлашга даъват этаётган бир вақтда бу романни бизнинг китобхонларимизга тавсия этиш ниҳоятда зарурдир».

«Мангулик»нинг хитой тилидаги нашрига Ҳамид Ғуломнинг хитой китобхонларига дўстона истаклари ҳам илова қилинган.

САФАР ТААССУРОТЛАРИ

10 январь куни Ҳамид Олимжон номидаги Адабиётчилар уйида таниқли адиблар Одил Ёқубов ва Темур Пўлатовнинг китобхонлар билан учрашуви бўлиб ўтди. Маълумки, ҳар икки ёзувчи ўтган йилнинг охирида хорижий мамлакатларда сафарда бўлиб келган эдилар. Одил Ёқубов Совет ёзувчиларининг делегацияси составида Хитой Халқ Республикасида, Темур Пўлатов эса француз Ёзувчилари ассоциациясининг таклифи билан Францияда бўлди.

Темур Пўлатов айни пайтда Франция жамоатчилигида бизнинг Ватанимиздаги ўзгаришларга қизиқиш ғоят катталигини, шунингдек, бу мамлакатдаги маданий ҳаётга доир фикрлари билан ўртоқлашди.

Бугунги Хитой Халқ Республикасида амалга оширилаётган иқтисодий реформаларни планетамиздаги барча халқлар синчковлик билан кузатиб бормоқда. Одил Ёқубов Хитойдаги сафари мобайнида бу мамлакатдаги мўъжизавий асори-атиқалар, бугунги қизғин ҳаёт, экомоникадаги туб ўзгаришлар ҳақида мароқли ҳикоя қилди.

Суҳбат сўнгида адиблар китобхонларнинг қатор саволларига жавоб бердилар.

ҚАРДОШЛИК РАМЗИ

Бундан уч ой муқаддам қардош Қозоғистон ССР, Чимкент область, Сароғоч районидаги «Жузумдик» совхози меҳнаткашлари Тошкент ва Олмаотадаги Орол комитетлари аъзоларини ҳузурларига таклиф этган эдилар. Экология учун курашнинг олдинги сафида бораётган шоир ва ёзувчилар билан совхоз меҳнаткашларининг учрашуви ўзига хос қардошлик байрамига айланди, экология ва маданият, маънавий муаммоларга доир қизғин суҳбатлар бўлиб ўтди. Яқинда хўжалик меҳнаткашлари бу учрашув қатнашчилари — шоирлар Мухтор Шаханов, Муҳаммад Али ва ёзувчи Пирмат Шермуҳамедовни совхознинг фахрий аъзоси қилиб сайладилар. Шу муносабат билан яқинда Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзига «Жузумдик» совхози партия ва совет раҳбарлари, жамоатчилик вакиллари, халқ ижоди ансамбли қатнашчилари ташриф буюрдилар. Совхоз меҳнаткашлари ва ёзувчиларнинг бу учрашувида қон-қардошлик алоқаларини мустаҳкамлаш, экологик муаммоларни ҳал этиш юзасидан куч-ғайратларини бирлаштириш хусусида фикр юритилди. Совхоз директори Беркин Калмахонов адиблар П. Шермуҳамедов ва М. Али хўжаликнинг фахрий аъзоси этиб сайланганлиги ҳақидаги қарорни ўқиб эшиттирди ва уларга эсдалик совғалари топширди. Хўжалик санъаткорлари қардошликни улуғловчи куй-қўшиқлари билан учрашув аҳлини хушнуд этди.

ХАЙРИЯ КЕЧАЛАРИ

Усмон Носир ўзининг ижодий кучга тўлган йилларида қардош Арманистонга сафар қилади. Ереван шаҳрининг гўзаллигига мафтун бўлади. Севан кўли қирғоқларида сайр этади. Кейинчалик яратилган «Хайр, Севан» ва бошқа бир қатор шеърлари ҳамда «Нахшон» достони ана шу сафар маҳсули сифатида ҳам дунёга келган. Шоирнинг юқоридаги асарларини қайта ўқир эканмиз, бугун арман халқи бошига тушган қайғуга У. Носир ҳам ҳамдард бўлаётгандек туюлади.

Яқинда Тошкент область Пискент районидаги «Гулистон», Калинин номидаги хўжаликларда ўтказилган республика маданият фонди ҳамда Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзининг қўшма хайрия кечасида ана шулар ҳақида гап борди. Бундай хайрия кечалари республикамизда Кемерево область маданият фондининг ўзбек шоири Усмон Носирга ёдгорлик ўрнатиш юзасидан бошлаган ташаббуси асосида ўтказилмоқда. Хайрия кечаларидан тушган маблағ Тошкент шаҳар, Киров районидаги уй-жой социал банкида очилган 000702101 номерли ҳисоб дафтарига келиб тушмоқда.

Хайрия кечасида шоирнинг болаликдаги мактабдоши, шоир ва олим Насрулло Даврон хотираларини тинглаш мароқли бўлди. Шунингдек, шоирнинг синглиси Инобат Носирова акасининг қамоққа олиниши воқеалари ва мудҳиш иш туфайли оила аъзолари чеккан уқубатлар ҳақида гапирди. Маданий тадбирда филология фанлари кандидати Наим Каримов, ёзувчи ва журналист Мажид Самадов, «Гулистон» колхози партия ташкилоти секретари Эргаш Абдуллаев, шоирлар Рауф Парфи, Муҳаммад Юсуф, Севара Вафо гапирдилар ва шоир шеърларидан ўқидилар. Хонанда Комилжон Баротов шоирнинг шеърлари асосида яратилган қўшиқларни ижро этди.

Партия ва давлат арбоби Султон Сегизбоев шахсга сиғиниш йилларида қурбон бўлганлардан биридир. Унинг ўлкамизда Совет ҳокимияти ғалабаларини мустаҳкамлашда олиб борган хизматлари ҳақида Султон отанинг жияни, техника фанлари доктори Эрбўта Файзиев гапириб берди.

А. ПЎЛАТОВ

Марказий нашрларда

«МОЛОДАЯ ГВАРДИЯ»

Бу нашриётда ўзбекистонлик ёзувчи Раул Мирҳайдаровнинг «Яёв кезишлар» романи чиройли муқовада, мазмунли суратлар билан безалган ҳолда, 100 минг нусхада босилиб чиқди. Романда республикамизда 80-йиллари юз берган салбий ҳодисалар, жумладан, уюшган жиноятчилик билан боғлиқ иллатлар қаламга олинади. Автор асарда маҳаллий мафия билан бошқариш аппаратидаги кимсаларнинг ичак-қорин бўлиб кетишлари, бунинг ижтимоий ва маънавий оқибатларини тадқиқ этади.

«Яёв кезишлар» романига рус танқидчиси И. Виноградов сўнгсўз ёзган. Мунаққид мақоласида ёзувчи ҳаёт муаммоларини қайд этиш йўлидан бормасдан, уларни ичдан кўрсатишга интилганини алоҳида таъкидлайди.

Романни рассом А. Яцкевич безаган.

«ДЕТСКАЯ ЛИТЕРАТУРА»

Журнал ўзининг ўтган йилги 12-сонини Иттифоқимизнинг турли шаҳар ва қишлоқларида ижод этаётган болалар шоирлари ва ёзувчиларининг кенжа авлоди талантли вакилларига бағишлаган. Улар орасида истеъдодли шоира Кавсар Турдиева ҳам бор. Журналда Кавсар Турдиева ҳақида қисқача маълумот, шоиранинг «Болалар адабиёти қандай бўлиши керак?» деган саволга жавоби ҳамда унинг шеърларидан намуналар эълон қилинган.

Адабиётшунос Н. Павлова «Анъаналар ўзанида» мақоласида Кавсар Турдиеванинг ижоди ҳақида сўз юритади ва шоирага самимий тилаклар билдиради.

СУРАТГА ОЛИШ ТУГАЛЛАНДИ

«ФАЛАЖЛИК»

Республикамиз ўз тарихининг мураккаб, қарама-қаршиликларга тўла даврини бошдан кечирмоқда. Ҳаётимизнинг барча соҳаларини иқтисоддан тортиб, жамиятнинг ижтимоий муҳитигача қамраб олган салбий ҳодисаларга қарши кураш давом этмоқда. Қийинчилик билан бўлса-да, социал адолат тикланмоқда, узоқ йиллар мобайнида биринчи марта республикамиз қўшиб ёзишлар ва кўзбўямачиликларсиз пахта топшириш мажбуриятини бажарди. Ҳаёт тарзимизга ёт бўлган янги-янги фактлар ошкора айтилмоқда. Танлаш учун фақат бир йўл бор — янгича тафаккур учун курашиш, ленинча яшаш нормаларини тиклаш.

Ўзбекистон кинематографчилари ҳам бу курашга ўз муносиб ҳиссаларини қўшмоқдалар. К. Ёрматов номидаги «Ўзбекфильм» киностудиясида икки серияли «Фалажлик» фильмини суратга олиш тугалланди. Сценарий авторлари Одилшо Агишев, Жасур Исҳоқов ва Элёр Эшмуҳамедов. Постановкачи режиссёр Элёр Эшмуҳамедов, постановкачи оператор Даврон Абдуллаев.

Ёш журналист Мурод Ёқубов (бу ролни Рустам Саъдуллаев ижро этган) атрофида бўлаётган воқеаларни аста-секин тушуна бориб (фильм воқеалари 1980 йилда бўлиб ўтади) ўзидаги лоқайдликни, ички бефарқликни енгиб, фаол курашчига, ҳақиқат изловчига айланади. У ҳаётнинг энг қора томонлари билан мансабпарастлик, порахўрлик, инсон ҳуқуқларини поймол қилувчилар билан тўқнашади, шу билан бирга, ўз халқига гўё бошқача назар ташлашга ўрганади. Уларнинг кўпчилиги ҳалол, меҳнатсевар одамлар эканлигини кўради. Ана шу кузатишлар натижасида у зиёлиларнинг халқ виждони, орзу-истаклари ифодачиси сифатидаги ролини чуқур ҳис қилади. Бунда, айниқса, унинг райкомнинг собиқ биринчи секретари (бу ролни артист Мурод Ражабов ижро этган) билан учрашуви катта роль ўйнайди. Ундаги курашувчанлик, партиявий ҳаққонийлик, областдаги, республикадаги ишларнинг аҳволи билан келишолмаслик хислатлари ёш журналистни гўё ўзига асир этади. Мурод Назиров (артист Ато Муҳаммаджонов). Баҳромов (артист Шуҳрат Эргашев) типидаги одамлар билан курашга бел боғлайди. У ҳалок бўлади, лекин фильм яхши кунлар олдинда эканига умид билан тугайди.

Мурод Ёқубовнинг, озгина бўлса-да, кўрсатган қаршилиги бизнинг жамиятни қайта қуриш, ҳақиқатни қарор топтириш йўлидаги умумий курашимиз пойдеворига яна бир мустаҳкам ғишт қўйилганини билдиради.

СУРАТЛАРДА: фильмни суратга олиш жараёнларидан лавҳалар.

С. МАҲКАМОВ фотолари

АДИБЛАР ТУҲФАЛАРИ

Ўтган йили ҚҚАССР Амударё район «Ленинизм» колхозидаги «Ўзбекистон» мактабида Оролни асраш комитетининг раиси Пирмат Шермуҳамедов ташаббуси билан «Орол» кутубхонаси ташкил этилганди. Кутубхонага таниқли адиблар, давлат ва жамоат арбоблари ўз китобларини ҳадя қила бошладилар.

Яқинда кутубхона фонди янги дастхатлар битилган асарлар билан янада бойиди. Туҳфа қилинган асарлар орасида А. Чаковскийнинг «Ғалаба», С. Залигиннинг «Бўрондан кейин», А. Прохановнинг «Афғонистон томонда», Ч. Амирежибининг «Дата Туташхиа» романлари, С. Капутикяннинг «Кутиш соатлари» шеърлар тўплами, Г. Резниченконинг «Уйда ва меҳмонда» очерклар тўпламлари бор. «Дружба народов», «Новий мир» журналлари ҳамда «Мисль», «Прогресс» нашриётлари, фазогирлар тайёрланадиган звездний шаҳарчаси аҳли совға қилган китоблар ҳам кутубхона жавонларидан ўрин олди.

А. УСМОНОВ

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениеси ва СССР Адабиёт фондининг Ўзбекистон бўлими СССР Ёзувчилар союзининг аъзоси, шоир Назарматга укаси

Холмат НАЗАРОВ

вафоти муносабати билан чуқур ҳамдардлик изҳор қиладилар.

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениеси ва СССР Адабиёт фондининг Ўзбекистон бўлими СССР Ёзувчилар союзи аъзоси Тиллотўра Ниёзматовга онаси

Нигора НИЁЗМАТОВА

вафоти муносабати билан чуқур қайғудошлик билдирадилар.

Ориф ФАРМОН

ОЛИШУВ

Катта равон йўлдан чапга торгина кўча бошланди. Бу кўча совхозга олиб борарди. Икки четда мол, қўй, товуқлар расми, кейин фалонча пахта, пилла, сут, тухум деган ёзувлар. У ер, бу ерда «Совхозимиз фалонча пахта, пилла, сут, тухум олиш учун курашмоқда!» деган шиорлар кўзга ташланади. Ўрганиб кетган одамлар-ку, бунга эътибор бермайди. Кўникмаганларнинг эса ҳайрон қолишлари тайин: совхоз пилла, сут ва тухум олиш учун қурт, сигир ва товуқлар билан курашиши мумкин, лекин пахта етиштириш учун ким билан жангга кираркин?

Зокир Шокирович (албатта «вич»и қўшиб айтилсин, аксинча...) шу тарзда безанган кўчадан қўр тўкиб ўтаркан, кўзлари аланг-жаланг бўлиб товуқ фермасини қидирарди. Назарида ферма қочиб кетгандай. У чўнтагидан ҳужжатларни чиқариб варақлай бошлади, фактли жойларини белгилади. Зокир Шокирович тезроқ фермага етиб бориб, мудирни таппа босишга шошиларди. Оҳ, олдида мудирнинг қўл қовуштириб, питирлаб туриши қанчалик роҳатбахш. Мана, ниҳоят, ферма дарвозаси кўринди. Зокир Шокирович салобат билан машинадан тушди. Машина овозини эшитган ферма мудири унга пешвоз чиқди ва чопиб келиб эски қадрдонлардай сўрашди:

— Ассалому алайкум, кесинлар, кесинлар! Қалай, чарчамай, ҳормай, толмай юрибсизми? Бола-чақалар, келин омонми? Шаҳарлар жойидами? Иссиқлар қийнаб қўймадими?

Зокир Шокирович унга тепадан қараганча:

— Раҳмат, раҳмат, — дея тўнғиллади, холос.

Мудир қўлларини супургию поёндоз қилиб ичкарига бошлади. Ферма ҳовлисида гала-гала оппоқ товуқлар сайр айлашар, ора-сира гажжакдум, тождор хўрозлар кўкрагини олдинга дўмпайтирганча виқорли қадам ташлар эди. Лекин меҳмонни кўришлари билан хўрозлардаги неккайишдан асар ҳам қолмади. Улар қўрққанларидан бараварига:

— Қуд-қуд-қудуқ! — дея қичқириб юбордилар. Меҳмонларнинг тўймас қорнини тубсиз қудуққа ўхшатардилар чамамда.

Товуқлар ҳар томонга тирқираб қочди.

— Йўқ, йўқ-йўқ! Мен семиз эмас! — деб қақоғлашди улар.

Хўрозлар жон ҳолатда тол шохи-ю деворларга учиб чиқиб кетди. Мудир Зокир Шокировични ўз хонасига етаклади.

— Хў-ўш, сиз ферма мудири Бекмурод Жовлиев бўласизми? — сўради Зокир Шокирович қовоғини тиззасигача осилтириб.

Мудир дарров хушёр тортди ва эгилиб қўлларини кўксига қўйди.

— Ҳа, камина қулингиз.

— Хўш, мана бу фактларга нима дейсиз? — Зокир Шокирович ҳужжатларни столга ёйиб ўқиб бера бошлади.

Мудир ҳар бир фактни эшитганда чаён чаққандай сапчиб тушарди.

— Энди... энди... — дея чайналди у.

Зокир Шокирович дақиқа сайин авжига чиқди. Сочлари ёлдай ҳурпайди, тишлари қайралди, қўллари чангак бўлди. Гавдаси ҳам бўйига, ҳам энига анча ўсгандай эди. Уни кўрган мудир дағдағ титраганча тобора кичрайиб борди ва охири бир думалаб тулкига айланди. У ғоятда мулойимлашган, овози ёқимли, майин думи тинмай ликиллаб ер супурарди. Зокир Шокирович ҳам қараб турмади. Шартта Шер тусини олди ва оғзини карнайдай очиб даҳшат билан бўкирди.

— Жавоб берасизми, йўқми?! — А?! Бу, давлат мулкини қачонгача талон-тарож қиласизлар?! Ўпқондай нафсларинг қачон қонади, а?! Халқни ҳам ўйлайсизларми, йўқми? Виждон борми ўзи?

— Домлажон, ҳи-ҳи, домлажон, — дея шийпанглади тулки. — Ўзингиз биласиз, энди...

— Сиздан сўраяпман!!! — Шернинг овозидан дераза ойналари зириллади.

— Айтганингиз, домлажон, айтганингиз... — Тулки бир думалаб сичқонга айланди-да, ўзини кавакка урмоқчи бўлди.

Бироқ шер ҳам бўш келмади — тез мушук тусига кирди ва сичқонга ўқдай отилди. Сичқон кавакка суқулолмай ағдарилиб тушди, чийиллаб юборди. Шундан сўнг бир думалаб чумчуққа айланди-да, пир этиб учди-кетди. Мушук эса шартта қарчиғай тусини олди. Қувлашмачоқ бошланди. Қарчиғай ғоятда тез учар, чумчуқни бир зумда қувиб етиши мумкин эди. Бироқ чумчуқ ўзини уёқдан бу ёққа ташлар, буталар, тол шохлари орасига кириб кетар эди. Бу ҳолатда қарчиғайнинг тезлиги ёрдам беролмасди. Шунга қарамай, қарчиғай куч, қудрат эгаси, осмон ҳокими эди. Оқибатда чумчуқ қарчиғайнинг таъқибига бардош беролмади. У амаллаб хонасига учиб кирди ва бошини деворга урди. Парлари тўзиб кетдию улар оч жигарранг (пул жигардан бўлади, деган гапнинг исботи бу) пулларга айланди. Қарчиғай теваракка аланглаб гангиб қолди. Кейин шартта одам қиёфасига қайтди. У пулларни териб оларкан:

— Ҳа, майли, бу гал кечираман. Агар иккинчи такрорланса, қулоғингизни кесиб ташлайман, — деди ёлғондакам дўқ уриб.

Одамга айланган мудир хижолатомуз иршайди. Кейин пилдираганча лаган тўла табака билан коньяк кўтариб кирди.

МАСЛАҲАТ

— Уйланмоқчиман дегин, — сўради тоға жиянидан. — Олдимга келиб тўғри қилибсан. Кенгашли тўй тарқамас. Шундай пайтда тоғанг маслаҳат бермаса, ким маслаҳат беради. Мен уйланганимда биров ақл ўргатмаган. Шунинг учун бошимдан кўп савдолар ўтган, жиян. Ўртоқларинг тузук болалармi?

— Жуда яхши болалар.

— Шундай бўлса ҳам, тайинлаб қўй. Ҳозирги ёшлар андишасизроқ. Тўйда келин-куёв лабини уриштирсин, деб туриб олишса, ундан уяти йўқ. Тўй цирк эмаски ҳамма томоша қилса, сенлар чўпиллатиб... Бунга тушундинг-а? Спорт билан шуғулланиб турасанми?

— Йўқ, нимайди? — ҳайрон бўлиб сўради Собиржон.

— Ҳеч бўлмаса тош кўтариб туриш керак эди. Урф-одатимизни биласан. Қўлларингни ингичкалигини қара. Шамол бўлса йиқилиб кетадигандайсан. Бу ҳолда беш пудли келинни машинадан қандай кўтариб туширасан. Ўчашгандай ҳозирги қизлар кўйлакка зўрға сиғадиган йўғон-йўғон. Ана шундайларига учрасанг, келин сени эзиб қўяди. Ҳали ҳам кеч эмас. Тўй бўлгунча оғирроқ тўнгакни кўтариб машқ қилиб тур. Ҳим... Иссиқ совуққа бардошинг қалай?

— Тузук, бу ҳам керакми? — ҳадиксираб сўради Собиржон.

— Керак, керак. Турмуш бўлгандан кейин жанжал ҳам бўлади. Ўшанда қиш-ёз демай хотининг уйдан ҳайдайди. Аччиғидан тушгунча бир-икки дуч келган жойга тунашга тўғри келади. Мен бу йил қишда уч кун омборхонада ётдим. Сен ҳам ўзингни чиниқтириб бор.

— Йўғ-э...

— Ишонавер, сени алдаб пулингни олармидим. Яна битта маслаҳат. Бўлажак жуфти ҳалолингни уйи узоқ бўлса, енгил машина, ҳеч бўлмаса мотоцикл сотиб ол.

— Шу зарурми?

— Зарур-да. Аёл киши камида беш болалик бўлгунча, тегма бўлади. Қаттиқроқ йўталиб қўйсанг ҳам онасиникига кета беради. Совға-салом, ялиниш билан зўрға олиб келасан. Мана шунда мотоцикл асқотади. Бўлмаса такси кира қилавериб хонумонингдан ажраласан.

— Тозаям аравани қуруқ олиб қочдингиз-ку, — деди Собиржон ишонқирамай.

— Ишонмасанг, ихтиёр ўзингда. Бошимдан ўтгани учун гапираяпман. Булар ҳали ҳолва. Уйланганингдан кейин ичишни, чекишни пақ-қос ташлайсан. Бемаврид кулолмайсан, қовоғингни сололмайсан. Кулсанг, хотинингт талтайиб кетади, қовоқ солсанг, хафа бўлади. Уйга, албатта, шомдан олдин келасан. Ухлаганда, албатта, хуррак отмайсан. Мабодо уйқусираб бирор аёлнинг номини айтсанг, қолдинг балога... Ҳа, йўл бўлсин, жиян?!

— Хайр, тоға, — деди Собиржон ўрнидан турар экан. — Уйланишдан олдин яна бир ўйланмоқчиман.

Нўъмон МУЙДИНОВ

ЯНГИ РУБРИКА:

Маърифатхона

Чойхонамизда очаётган янги рубрикамизни «Маърифатхона», деб атадик. Унда Шарқ ва Ғарб файласуфларининг доно ҳикматлари, жамият ва табиат ҳақидаги кузатишларини чоп этамиз. Қадимий камсонли халқларнинг ҳикмат дурдоналари ҳам берилади. Бугун биз сизга, азиз ўқувчи, ҳавола этаётган ҳикматлар муаллифи француз файласуфи Франсуа де Ларошфуко (1613 — 1680) афоризмларидан бирида айтади: «Ақлли одамлар кўп фикрни бир неча сўзда ифода этганлари ҳолда, думбул кишилар жуда кўп гапириб, жўяли ҳеч нарса айтмайдилар». Янги рубрикамиз остида ана шундай «бир неча сўзда» айтилган қимматли ҳикматларни ўқиб борасиз.

Ҳозирги ошкоралик даври шуни кўрсатаётирки, баҳслашув маданиятига, фикрни равон ва лўнда ифода этишга мойил, маърифатли одамларгина эзгу ишга сезиларли хизмат қиладилар. Бу муқаддас ишда қуйидаги ҳикматлар ҳам Сизга ёр бўлсин.

ТАРЖИМОН

Франсуа де ЛАРОШФУКО

ҲИКМАТЛАР ВА АХЛОҚИЙ МУЛОҲАЗАЛАР

15

Олам соҳибқудратларининг раҳмдиллиги кўпинча халқнинг меҳрини қозониш мақсадида атайлаб ўйналган муғомбирона сиёсатдир.

22

Фалсафа ўтмиш ва келажак кулфатлари устидан тантана қилади, лекин бугуннинг қайғуси фалсафанинг устидан тантана қилади.

29

Фазилатларимиз бизга камчиликларимиздан кўра кўпроқ нафрат ва ҳасад келтиради.

30

Ўзимизни оқлаш учун кўпинча мақсадга етишга кучим етмасди, деб ишонтирамиз; ҳолбуки аслида биз кучсиз эмас, иродасиздирмиз, холос.

48

Бизга атрофдаги нарсалар эмас, атрофдаги нарсаларга муносабатимиз қувонч келтиради; биз меҳрга муносиб нарсага эришиб эмас, ўзимиз меҳр қўйган нарсага эришиб бахтиёр бўламиз.

50

Ўзини фазилатли деб ишонадиган одам кўпинча бахтсиз кўринишга ҳаракат қилади, бу билан у ўзини ҳам, бошқаларни ҳам мен буюкман, лекин қисмат хизматимга яраша қадрламади, деб ишонтирмоқчи бўлади.

55

Омади келган одамга нисбатан нафрат ўша омадга ҳавасдан пайдо бўлгандир. Омадсизлик ўкинчи омади келганларга ғаюрликдан таскин топади; биз уларни ҳурмат қилмаймиз, чунки атрофдагиларнинг ҳурматига сазовор одамнинг мавқеини тортиб олиш қўлимиздан келмайди.

75

Муҳаббат гулханга ўхшайди, ҳаловат билмайди: умид ва қўрқувсиз яшай олмайди.

76

Ҳақиқий муҳаббат арвоҳга ўхшайди. Ҳамма у ҳақда гапиради, бироқ ҳеч ким кўрган эмас.

78

Кўпчилик одамлар адолатни адолатсизлик жабридан қўрққанлари учунгина яхши кўрадилар.

84

Дўстларга ишонмаслик улардан алданишдан кўра шармандалироқдир.

89

Ҳамма хотираси йўқлигидан шикоят қилади, аммо ҳеч ким ақли йўқлигидан нолимайди.

93

Кексалар қўлларидан ёмонлик келмай қолган кундан бошлаб бошқаларни яхшиликка ундай бошлайдилар.

116

О, одамлар нақадар иккиюзламачилик билан маслаҳатлашадилар! Маслаҳат сўраётган одам ўзини дўстининг фикрини қадрлайдиган кўрсатади, аслида маслаҳат унга қилаётган ишини кимдир қўллаб-қувватлаши ва масъулиятга шерик бўлиши учунгина керак. Маслаҳат бераётган одам ҳам ўзини билдирилган ишончдан мамнун бўлиб жон-дилдан маслаҳат бераётгандай тутса-да, аслида бундан қандайдир фойда чиқариб олаётган ёки ўзининг баландлигини кўрсатиб қўяётган бўлади.

131

Енгил оёқлик — енгил оёқ аёлларнинг энг кичкина камчилиги, холос.

144

Одамлар бировни мақташни ёмон кўрадилар ва модомики, мақтасалар, беҳудага мақтамайдилар. Мақтов — муғомбирона, яширин ва ширин лаганбардорликдир. Мақтов мақтаётганга ҳам, мақталаётганга ҳам бирдек ёқади: бири мақтовни ўз фазилатлари учун мукофот деб билади, бошқасини мақтаётиб ўзининг адолатли ва кўнгилчан эканини кўрсатишга уринади.

180

Бизнинг тавба-тазаррумиз — одатда қилган ёмонлигимиз учун афсусланишдан эмас, шу ёмонлигимиз учун жавоб қайтариб қолишларидан қўрқув туфайлидир.

233

Инсоннинг қайғуси турфа хилли иккиюзламачиликдан бўлади. Гоҳо биз яқин кишимизни йўқотганимиздан йиғлаётиб, аслида ўзимиз учун қайғу чекаётган бўламиз: биз ўлган кишидан келиши мумкин бўлган, йўқотилган ҳузур-ҳаловат, бойлик учун йиғлаймиз, бизга бўлган ҳайриҳоҳлигидан куямиз. Шундай қилиб, биз ўликка йиғлаётиб, тирикларнинг ҳоли не кечар экан, деган хаёлда ёш тўкамиз. Иккиюзламачиликнинг бу кўринишини мен беозорлик деб биламан, зеро, бунда инсон бошқаларнигина эмас, ўзини ҳам алдайди. Аммо иккиюзламачиликнинг бошқа, янада ёвузроқ кўриниши борки, бу одамларни била туриб алдайди: мен тизгинсиз, улкан қайғу кетидан обрў орттиришни ўйлайдиганларни назарда тутяпман. Шафқатсиз вақт улар бошдан кечирган қайғуни сўндирганидан кейин ҳам улар кўз ёш, нолиш ва хўрсинишларини бас қилмайдилар. Ўзларига шўрпешоналик ниқобини тортиб, қайғулари ўлганларидагина тугашини жон-жаҳдлари билан кўрсатмоқчи бўладилар. Бу бачкана ва зерикарли худбинлик одатда ўзини яхши кўрадиган аёлларда бўлади. Уларнинг жинслари шон-шуҳрат орттирадиган ҳамма йўлларни ёпиб қўйгач, улар қайғуларини кўз-кўз қилиб ном чиқармоқчи бўладилар. Тез қуйилиб, тезда қурийдиган кўз ёшларининг яна бир саёз манбаи бор: одамлар кўнгилчан эканларини кўрсатиш учун йиғлайдилар, бировнинг раҳмини келтириш учун йиғлайдилар, эслаб йиғлашлари учун йиғлайдилар, ниҳоят, уялганларидан ҳам йиғлайдилар.

250

Ҳақиқий гапдонлик — керакли ҳамма гапни айтиш ва керагидан зиёд ҳеч нарса демасликдир.

276

Шамни ўчирадиган шамол ёнғинни баттар ловуллатгани каби айрилиқ ҳам енгил ҳавасни сўндирадию, ҳақиқий эҳтиросни баттар кучайтиради.

К. БАҲРИЕВ таржимаси

УСТА ГУЛМАТНИНГ БАШОРАТНОМАСИ

Авом сўрди:
— Бу оламда нимарса соз?
Сазо қилдим:
— Чимилдиқда чекилғон нос.
— Ул недурки нос кайфининг заволи?
— Қишда қирдирмоқ ялангда соч-соқолинг.
— Қаҳратонда жонга оро недур яхши?
— Эм бўлодур ёш хотун ва калиш-махси.
— Келса-чи ёш хотундин юз бало қуршаб?
— Бало келғай йўлинг кесиб ўтса миршаб.
— Борму миршаб хуштагидин норасоси?
— Ул — бангилар ё ҳоқонлар можароси.
— Элга етғай ҳоқондин не азобнок иш?
— Ҳатто ғусл қилурға ҳам фармон кутиш.
— Билармусиз фармондин бурд кетар онин?
— У кун қанча туғиш ҳақда чиқар қонун.
— Беқонун ҳам қуйса пушт не асар берғай?
— Шифо деб мол сутин соғсанг, заҳар берғай.
— Оносидин олур инсон не андоза?
— Фарқламоқни — ҳаром қайда, недур тоза.
— Поку нопокни белгиси борму алҳол?
— Ўлим макруҳ, қолғон сабил бари ҳалол.
— Уйинг ташлаб кетурға кўндирур қай ҳис?
— Қазонингга думин суртиб ўтса иблис.
— Иблис ўтса, уни қандоқ изи қолғай?
— Бутун уммонни симирғай, тузи қолғай.
— Тангрига тенг бўлолғай қай маҳал уммат?
— Мир Алишерга қачон бас келса Гулмат...

Араб алифбосидан ағдарувчи:
Анвар ОБИДЖОН

Рассом Ҳ. СОДИҚОВ

ЎЗИМ ЎҚИЙМАН

Ҳабиб РАҲМАТ

ИНЖИҚ

— Қорним очди, — дер
Салим,
Беш кунлик очдай гўё.
Қўйиб кетди олдига,
Ойиси нон, мураббо.

— Бори шуми, — деб
инжиқ,
Суриб қўяр кулчани. —
Мураббоийз мунча кам,
Кат-та нонга шунчами?

РАҲМДИЛ

«Чумчуқни шарт отсанг-чи,
Вуй бўшашган Тоғайни».
— Мен уларни отмайман,
Раҳмим келар, оғайни.

СОВУҚ СОВҚОТАРМИКАН?

— Совуқ совқотармикан? —
Савол берар Ойсулув.
— Совуқ ҳам совуқ ерми
Қизиқ савол бўлди-ку.
— Ҳайрон бўлманг! —
қиз ўзи
Жавоб берар ним кулиб. —
Иссиқ уйни очганда,
Киради-ку югуриб.

БАҲОНА

— Майканг сенга
ўйинчоқми,
Этагидан тортма кўп.
Чўзаверсанг ҳадеб уни,
Катта бўлиб кетар хўп.
— Вой, ойи-ей, — гапни
бола
Ҳазил томон йўяди. —
Катта бўлса, нима бўпти,
Унда акам кияди...

Рассом А. НОРХЎЖАЕВ

НУФУЗЛИ ФИКР

ҲУКМ ЧИҚАРИЛДИ, МУАММОЛАР ТУРИБДИ

Ўтган йилнинг кейинги тўрт ойи мобайнида СССР Олий судининг Ҳарбий коллегияси юстиция генерал-майори М. Маров раислигида Ички ишлар министрлигининг собиқ раҳбар ходимлари устидан порахўрликда ва бошқа жиноятларда айблаб қўзғатилган жиноий ишларни кўриб чиқди. Суд олдида тўққиз киши жавоб бердилар: СССР ички ишлар министрининг собиқ ўринбосари Ю. Чурбанов, собиқ Ўзбекистон ички ишлар министри Ҳ. Яҳёев, икки собиқ министр ўринбосари — П. Бегельман ва Т. Қаҳрамонов, Ўзбекистон Ички ишлар министрлиги область ички ишлар бошқармасининг беш собиқ бошлиқлари — Д. Жамолов, Я. Муҳаммаджонов, Ҳ. Норбўтаев, М. Норов, С. Собиров.

Суд Чурбановни — 12 йилга, Норбўтаевни — 10 йилга, Норов ва Бегельманни — 9 йилга, Жамолов, Муҳаммаджонов ва Собировни — 8 йилга озодликдан маҳрум қилди. Уларнинг барчаси мол-мулки мусодара қилиниб, жазони кучайтирилган режимдаги меҳнат-тузатиш колониясида ўтайдиган бўлди. Қаҳрамонов айби исботланмагани учун оқланди ва озод қилинди. Яҳёевнинг иши алоҳида ишлаб чиқаришга ажратилиб, қўшимча терговга қайтарилди.

Бу хабарни телевидение ва радиодан эшитган, газеталардан ўқиган газетхонларимиз редакцияга қўнғироқ қилиб, хатлар ёзиб, ишнинг тафсилотларига қизиқмоқдалар. Шуни инобатга олиб биз ушбу мақолани «Московское новости» газетасининг 1989 йил 8 январь сонидан кўчириб босишга қарор қилдик.

Жараён ошкора ўтди, унда журналистлар, шу жумладан хорижий мухбирлар ҳам қатнашдилар. Ҳозир бўлганлар далиллар қанчалик чуқур текширилганини кўриб, ишонч ҳосил қилиш имконига эга бўлдилар. Суд ҳайъати жиноий ишни тортишувчанлик, икки томоннинг ҳам — айблов ва ҳимоянинг ҳам тенг ҳуқуқлилиги шароитида кўрди, тергов тақдим қилган ҳар бир далилнинг мустаҳкам асослилиги текширилди.

Судланувчиларга қўйилган айбларнинг бир қисми тасдиқланди — бу айблов ҳукмида қайд этилган ва биз энди, таъкидлаб ўтаман, **фақат энди** Чурбанов ва бошқа суд айбли топган айбланувчиларни жиноятчи десак бўлади. Мен **фақат энди** айтиш мумкин, деб бежиз таъкидламадим. Тергов тугашидан анча олдин бу шахслар — терговчиларнинг, конституцияда қайд этилган айбсизлик презумпциясига қарамай, ноқонуний кўрсатмалари билан — айрим оммавий информация воситалари томонидан жиноятчи, деб аталдилар. Ҳатто улар олган пораларнинг аниқ миқдори ҳам кўрсатиб ўтилди. Масалан, айрим газеталардан Чурбанов 656 минг 883 сўм пора олганлигини ўқиш мумкин эди. Ўйлайманки, прокурор ўз нутқида қатор ҳолатлар бўйича қўйилган айблардан воз кечиб, Чурбановни икки баравар миқдорда кам пора олганига иқрор бўлишни сўраганда ўзини ноқулай сезгандир. Суд бор-йўғи уч ҳолатда 90 минг 960 сўм пора олинганини исботланган деб топди. Бу ҳам, албатта оз эмас, аммо юқорида айтилганидан етти баравар кам-ку.

СУРАТДА: Т. Қаҳрамонов (ўртада) оқланди ва суд залидан озодликка чиқарилди.

Дмитрий ДОНСКОЙ фотоси

Шошма-шошарлик билан вақтидан олдин чоп этилган мақолаларнинг муаллифлари ва илҳомкорлари шов-шувни жўштиришни, Чурбановнинг собиқ Бош секретарь оиласига тегишли эканини кўз-кўз қилиб, ишга сиёсий тус беришни жуда хоҳлагандай туюлади. Чурбановни ва аллақандай Одиловни (у ҳалигача, тўрт йилдан ортиқ вақтдан буён ҳукмсиз, демак, қонунсиз қамоқда сақланмоқда) ҳатто Ежов ва Берияга тенгладилар. Мақсад аниқ: айбланувчиларга нисбатан тезаки муносабат қўзғаш, ҳуқуқ ҳайъатига руҳий таъсир ўтказиш...

Суд ҳаммасини ўз ўрнига қўйди. Брежневнинг куёвини эмас, аниқ бир шахсни, оғир жиноят содир этган порахўр ва талончини суд қилдилар.

Бу ерда ҳукмни изоҳлаш, Чурбанов ва бошқа айбдорлар содир этган жиноятларни баён қилишнинг ҳожати йўқ. Уларнинг қилвирликлари, айнишлари мислсиз, шубҳам йўқки, у ўз баҳосини олади, матбуотда ҳам ёритилади. Менинг вазифам бошқача. Мени мутахассис сифатида бошқа нарса қийнайди. Нима учун суд жараёнида айбловда кўрсатилган ҳолатларнинг кўпи исботланмади, қоғоздан қурилган уйлардай қулаб кетди? Нечун айбланувчиларнинг бири — Қаҳрамонов — айбсиз бўлиб чиқди, нега Яҳёевнинг иши яна терговга қайтарилди? Маълум бўлишича, терговга Яҳёев жиноий фаолиятининг бошқа фактлари, жумладан, қатор гражданларга нисбатан қилинган зўравонлик ва қонунбузарликлар ҳолатлари маълум экан. Нега тергов бу фактларни четлаб ўтганини изоҳлаш қийин. Эҳтимол, терговнинг қонун талаб қиладигандай ҳамма ҳолатларни кўриб чиқишга, айбловчиларга қўйилган айбларни тасдиқлашга вақти бўлмагандир? Айбланувчини тергов жараёнида қамоқда асрашнинг қонун томонидан кўрсатилган энг кўп муҳлати — 9 ой. Юқоридагилар эса йиллар давомида қамоқда сақланганлар: Чурбанов, масалан, икки йилга яқин, Яҳёев — уч йилдан зиёд, Қаҳрамонов эса тўрт йилга яқин ўтирган.

Хўш, гап нимада?

Жавоб аниқ: терговчиларда малаканинг етишмаслиги, уларнинг ишлари устидан керакли контрол ва прокурор назоратининг йўқлиги бунга сабабдир. Уларнинг жазосиз қолишига ишончлари ва бош-бошдоқликлари ана шундан. Суд ушбу ишни текширишда йўлга қўйилган қатор қўпол қонунбузарликларни ўз ҳукмида қайд этди.

Шу муносабат билан прокурорга, бу иш бўйича давлат айбловчисига бир неча эътирозим бор. Қатор ҳолатлар бўйича айбловлар тасдиқланмагач, у қатор айбловларидан воз кечиб ўзининг тантилигини кўрсатди. Аммо жараён давомида аниқланган, терговда йўлга қўйилган қонунбузарликларни четлаб ўтишга унинг ҳаққи йўқ эди, ўз нутқида бунга тўхталиб ўтиши, муносиб баҳо бериши керак эди.

Ахир, у — қонун устидан назорат қилувчи орган вакили. Бу ишни унинг ўрнига адвокатлар, кейин эса ўз ҳукмида суд қилди. Ўтган жараён дастлабки терговни прокуратура қўл остидан олиш ҳақида лойиҳалаштирилаётган қарорлар фойдасига жўяли далиллар намоён қилди; шундай бўлсагина, эҳтимол, тергов устидан прокурор назорати кескин ва муросасиз бўлар.

Ушбу ишнинг терговига келсак, тергов бригадасининг раҳбарлари Гдлян ва Иванов жуда кўп қувватларини шов-шувга, ўзларини кўз-кўз қилишга сарфладилар. Шунинг учун ишни сифатли текширишга кучлари ҳам, диққатлари ҳам етмади.

Суд ҳуқуқий давлатда қонун олдида ҳамма тенг эканини яққол кўрсатди. Қонун унинг чегарасини бузган ҳар бир кишини, мансаби ва аввалги хизматларидан қатъи назар, теппа-тенг жазолайди. Қонун ҳеч кимнинг, ҳатто айбланувчининг ҳам ҳақ-ҳуқуқи поймол бўлишига йўл қўя олмайди. Биз сталинизм даврида бу принципнинг поймол қилиниши қандай оқибатларга олиб келганини унутишга ҳаққимиз йўқ.

Олег ТЕМУШКИН,
ҳуқуқшунослик фанлари доктори, РСФСРда хизмат кўрсатган юрист

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

Орган Союза писателей Узбекской ССР и Министерства культуры Узбекской ССР

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ.

Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Рама БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлаберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул котиб)

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; секретариат — 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; поэзия ва проза — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56; хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; сатира ва юмор — 32-54-71.

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар авторларига қайтарилмайди. Ҳикоялар уч интервалда 14 бет, очерк ва мақолалар 12 бетдан ошмаслиги керак.

Р. — 04021. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. Б. — 3115. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 11 12